

INTERNATIONAL
JOURNAL OF
ECONOMICS
POLITICS
HUMANITIES AND
SOCIAL SCIENCES

Volume: 04
Issue: 3

Summer 2021

e-ISSN: 2636-8137

www.ijephss.com

İçindekiler (Table of Contents)	Sayfa (Page)
Feragatname Disclaimer	ii
Künye Masthead	iii
Bilim ve Danışma Kurulu Science and Advisory Board	iv
Yayın Kurulu Editorial Board	v
İndeksler Indexing List	vi
Kataloglar Catalogues	vii
Editörden Editorial	viii
Türkiye’de Kooperatif Sigortacılığının Performansı Üzerine Bir Çalışma: Caramels Analizi A Study on Performance of Cooperative Insurance in Turkey: Caramels Analysis <i>Ahmet Genç, Yusuf Akgül, Hakkı Genç</i>	98-109
Turizmin Gelişmesinde Kalkınma Ajanslarının Rolü: Dicle Kalkınma Ajansı Örneği The Role of Development Agencies in Tourism Improvement: The Case Of Tigris Development Agency <i>Emine Tuğba Alpaslan, Halil İbrahim Aydın</i>	110-123
Snow-White, Curvy, And Virgin: Concubinage And The Origins Of White Slave Traffic In Ottoman Istanbul (1850-1920) <i>Cem Doğan</i>	124-139
N11 Ülkelerinde Doğrudan Yabancı Yatırım Girişlerinin Ekonomik Büyümeye Etkisi: Panel Eşbütünleşme Analizi The Effect of Foreign Direct Investment Inflows On Economic Growth in N11 Countries: Panel Co-Integration Analysis <i>Burak Uğur</i>	140-152
The Fight Against The Covid-19 Pandemic in Turkey <i>Selim Çapar</i>	153-163

FERAGATNAME

International Journal of Economics, Politics, Humanities & Social Sciences – IJEPHSS, bilimsel araştırmaları ücretsiz sunmanın bilginin küresel paylaşımını artıracakđ ilkesini benimseyerek, içeriğine anında açık erişim sunmaktadır. Bu nedenle makale gönderimi, değerlendirme süreçleri ve yayınlanması için herhangi bir ücret talep etmez. Bütün yazarlar, makaleleri hakem sürecini geçtikten sonra yayımlandığında, açık kaynak erişimini ve CC BY-NC-SA 4.0'in koşullarını kabul ederler.

IJEPHSS internet üzerinden yayın yapmaktadır. Bu nedenle yazar(lar)a basılı materyal gönderimi yapılmayacaktır. Çalışmalar, ihtiyaç duyulması halinde sitemizden veya Dergipark üzerinden pdf formatında şahsi bilgisayarlara kayıt edilebilmektedir.

IJEPHSS'te yayımlanması için sisteme yüklenen çalışmalarda ayrıca bir "yayın telif hakkı sözleşmesi" istenmez. Yayımlanması için sisteme yüklenen çalışmalar kendiliğinden dergiye devredilmiş olarak kabul edilir. Yazar(lar) dergi sistemine dahil olduklarına bu durumu kabul ve derginin yayın kabul şartlarına uygun hareket etmeyi taahhüt ve teyit etmiş sayılırlar.

Yazar(lar) çalışmalarında kullandıkları kaynak ve materyallerin (resim, fotoğraf, şekil, tablo vs.) telif hakkı ve kullanım izinlerini kontrol etmelidirler. Telif hakları ve izinler konusunda sorunuz varsa lütfen son düzeltmenizi yollamadan önce yönetici editörümüze danışınız. IJEPHSS telif hakları konusunda doğacak sıkıntılardan dolayı sorumluluk üstlenmemektedir. Yazar(lar) bu konuda sorumluluğu yazılarını sisteme yükledikleri ve/veya gönderdikleri zaman kabul etmiş olurlar.

IJEPHSS, Türkiye Cumhuriyeti Devleti hukuk kuralları çerçevesinde "5846" sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanun ve Hükümleri'ne tabi hareket eder. Bu kanunun gerekliliklerini yerine getirmeyen yazar ya da yazarlar hakkında IJEPHSS tek taraflı olarak hukuki haklarını korumaya sahiptir. IJEPHSS, her ne kadar bilimsel etik kurallarına uygun hareket etmekte duyarlı davranırsa da, yayınlanması amacıyla gönderilen çalışmalarda yapılan alıntılar, intihal gibi konularda yazar ya da yazarlar tek taraflı olarak sorumludur. Bu konuda IJEPHSS üzerinde hiçbir kurum, kişi ya da diğer yetkili organlar yaptırım uygulayamaz. IJEPHSS yönetici editörleri ve/veya alan editörleri "iThenticate" yazılımı aracılığıyla çalışmalardaki intihal oranlarını kontrol eder ve %20 seviyesinin üzerindeki çalışmalar hakem sürecine alınmadan reddedilir.

Yayın için çalışmasını gönderen yazar(lar), dergi kurallarına uyacaklarını peşinen kabul ve taahhüt ederler. IJEPHSS yayım politikasındaki koşul ve şartlar her bir yazar için aynıdır. Kimse için bu kurallar ve koşullar değiştirilmez.

DISCLAIMER

IJEPHSS adopts the principle that offering scientific research free of charge will increase the global sharing of information, and offers immediate access to its content. Therefore, it does not charge any fee for the submission of articles, evaluation processes and publication. All authors accept open source access and the terms of the CC BY-NC-SA 4.0 when the articles are published after the referee process.

IJEPHSS is an online journal. Therefore, no written material will be sent to the author (s). Manuscripts can be downloaded to personal computers in pdf format via our website or Dergipark if needed.

For the manuscripts uploaded to IJEPHSS for publication, a "copyright agreement" is not required. The manuscripts uploaded to the system for publication are considered to have been handed over to the journal. The author (s) shall be deemed to have accepted and confirmed the fact that they are included in the journal system and are committed to comply with the publication acceptance requirements of the journal.

The author (s) should check the copyright and usage permissions of the sources and materials (pictures, photographs, figures, tables, etc.) used in their studies. If you have questions about copyrights and permits, please consult our executive editor before sending the final version of your manuscript. IJEPHSS assumes no responsibility for any copyright infringement. The author (s) accept the responsibility in this regard when they upload and / or send the manuscripts to the system.

IJEPHSS acts in accordance with the Law and Provisions on Intellectual and Artistic Works numbered "5846" in the framework of Turkish Republic rules of law. About the author(s) who do not fulfill the requirements of this law, IJEPHSS has the right to unilaterally protect its legal rights. Although IJEPHSS pays attention to acting in accordance with the scientific ethics rules, the author or authors are unilaterally responsible for issues such as quotations, plagiarism, etc. in studies submitted for publication. In this regard, no institution, person or other competent body can impose sanctions on IJEPHSS. IJEPHSS administrator editors and / or field editors control the plagiarism rates through iThenticate software. Accordingly, works exceeding the rate of 20% are rejected without being sent to the referees. The author (s) sending manuscripts for publication accept and agree that they will comply with the policies of the journal. The terms and conditions of the IJEPHSS editorial policy are the same for each author. These rules and conditions cannot be changed for anyone.

KÜNYE / MASTHEAD

YAYIMCI İMTİYAZ SAHİBİ / SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ / PUBLISHER

Dr. Onur OĞUZ (Batman Üniversitesi, Türkiye / Batman University, Turkey)

YÖNETİCİ EDITÖR / CHIEF-IN-EDITORS:

Doç. Dr. Halil İbrahim Aydın (Assoc. Prof.) (Batman Üniversitesi, Türkiye / Batman University, Turkey)

Dr. Onur Oğuz (Batman Üniversitesi, Türkiye / Batman University, Turkey)

ALAN EDITÖRLERİ / EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Magdalena Ziolo (University of Szczecin, Poland / Polonya)

Doç. Dr. Ahmet İlyas (Assoc. Prof.) (Batman Üniversitesi, Türkiye / Batman University, Turkey)

Doç. Dr. Ömer Yalçinkaya (Assoc. Prof.) (Atatürk Üniversitesi, Türkiye / Atatürk University, Turkey)

Dr. Arash Fahim (Florida State University, USA / ABD)

Dr. Berivan Can Emmez (Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, Türkiye / Adana Alparslan Turkes Science and Technology University, Turkey)

Dr. Mehtap Nasıroğlu Aydın (Batman Üniversitesi, Türkiye / Batman University, Turkey)

Dr. Mustafa Avcı (Trent University, Canada)

Dr. Mücahit Çayın (Batman Üniversitesi, Türkiye / Batman University, Turkey)

Dr. Selen Tekalp (Dicle Üniversitesi, Türkiye / Dicle University, Turkey)

DİL EDITÖRÜ / LANGUAGE EDITOR

Dr. Berivan Can Emmez

İNDEKS SORUMLUSU / INDEX RESPONSIBLE

Suat Gök

HUKUK DANIŞMANI / LEGAL ADVISER

Dr. Sadullah Özel

WEB EDITÖRÜ / WEB EDITOR

Dr. Aytaç Uğur YERDEN (Istanbul Gedik Üniversitesi, Türkiye / Istanbul Gedik University, Turkey)

SEKRETERYA / SECRETARIAT

Giorgi Benashvili (PhD-c)

Merve Elcioglu (PhD-c)

YAYIN ARALIĞI / PUBLICATION FREQUENCY

Üç Aylık / Quarterly

YAYIN TARİHLERİ / PUBLICATION DATES

15 Ocak / January

15 Nisan / April

15 Temmuz / July

15 Ekim / October

YAZIM DİLİ / LANGUAGE

İngilizce ve Türkçe / English and Turkish

ÇALIŞMA ALANLARI / DISCIPLINES

İktisat, İşletme, Finans, Maliye, Ekonometri, Edebiyat, Sosyoloji, Tarih /

Economics, Administration, Finance, Public Finance, Econometrics, Literature, Sociology, History

İLETİŞİM / CONTACT

editor@ijephss.com

BİLİM VE DANIŞMA KURULU / SCIENCE AND ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Richard A.Falk	Princeton University	A.B.D. / USA
Prof. Dr. Wei Min	Chinese Academy of Social Sciences (CASS) IWAAS	Çin / China
Prof. Dr. Martine Audibert	Universite Clermont Auvergne –CNRS-CERDI	Fransa / France
Prof. Dr. Gerald Friedman	University of Massachusetts at Amherst	A.B.D. / USA
Prof. Dr. Isabel Novo Corti	University of Coruna	İspanya / Spain
Prof. Dr. Christos Sarmaniotis	Alexander Technological Educational Institute of Thessaloniki	Yunanistan / Greece
Prof. Dr. Ana-Gabriela Babucea	“Constantin Brancuși” University of Targu Jiu	Romanya / Romania
Prof. Dr. Avtandil Silagadze	Tbilisi State University	Gürcistan / Georgia
Prof. Dr. Arshi Khan	Aligarh Muslim University	Hindistan / India
Prof. Dr. Kosta Sotiroski	Prilep, University “St Kliment Ohridski”	Makedonya / Macedonia
Prof. Dr. Magdalena Ziolo	University of Szczecin	Polonya / Poland
Prof. Dr. Marijan Cingula	University of Zagreb	Hırvatistan / Croatia
Prof. Dr. Vasile Burja	“ 1 Decembrie 1918” University of Alba Iulia	Romanya / Romania
Prof. Dr. Burak Güriş	İstanbul University	Türkiye / Turkey
Prof. Dr. Stanislaw Flejterski	University of Szczecin	Polonya / Poland
Prof. Dr. Dorel Dumitru Chiritescu	“Constantin Brancuși” University of Targu Jiu	Romanya / Romania
Prof. Dr. Danuta Kajrunajtys	Cracow University	Polonya / Poland
Prof. Dr. Doerl Dușmanescu	Petroleum- Gas University of Ploiești	Romanya / Romania
Prof. Dr. Irene Tilikidou	Alexander Technological Educational Institute of Thessaloniki ATEI	Yunanistan / Greece
Prof. Dr. Diana Mihaela Pociovalișteanu	“Constantin Brancuși” University of Targu Jiu	Romanya / Romania
Prof. Dr. Maciej Cieslukowski	Poznan University	Polonya / Poland
Prof. Dr. Marian Zaharia	Petroleum- Gas University of Ploiești	Romanya / Romania
Prof. Dr. Renata Galaj- Dempniak	University of Szczecin	Polonya / Poland
Doç. Dr. Jana Kotlebova	University of Economics in Bratislava	Slovakya / Slovakia
Doç. Dr. Aniela Balacescu	“Constantin Brancuși” University of Targu Jiu	Romanya / Romania
Doç. Dr. Christian Ruggiero	Sapienza University of Rome	İtalya / Italy
Doç. Dr. Daria Vystavkina	Odessa I.I. Mechnikov National University	Ukrayna / Ukraine
Doç. Dr. Jean Vasile Andrei	Petroleum- Gas University of Ploiești	Romanya / Romania
Doç. Dr. Manuel Vicente Nieto Mengotti	Universidade da Coruña	İspanya / Spain
Doç. Dr. Nazenin Huseynova	Devlet İdare Akademisi	Azerbaycan / Azerbaijan
Doç. Dr. Nuri Yavan	Ankara University	Türkiye / Turkey
Dr. Carmen Gago-Cortés	Universidade da Coruña	İspanya / Spain
Dr. Salomeh Tabari	Sheffield Hallam University	İngiltere / England
Dr. Jana Jabbour	Science Po, Paris	Fransa / France
Dr. Zofia Grodek- Szostak	Cracow University	Polonya / Poland

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Ahmet Gürbüz	Bingl Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Kerem Karabulut	Atatürk Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Zerrin Toprak	Dokuz Eylül Üniversitesi	Türkiye
Doç Dr. Aysel Gündoğdu	İstanbul Medipol Üniversitesi	Türkiye
Doç. Dr. Ayşen Altun Ada	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi	Türkiye
Doç Dr. Deniz zyakışır	Kafkas Üniversitesi	Türkiye
Doç. Dr. İbrahim t	Gaziantep Hasan Kalyoncu Üniversitesi	Türkiye
Doç. Dr. řeref Bozoklu	İstanbul Üniversitesi	Türkiye
Doç. Dr. Türker řimşek	Tokat Gaziosmanpařa Üniversitesi	Türkiye
Dr. Arzu Ekinci Demirelli	Batman Üniversitesi	Türkiye
Dr. Can Ozan Tuncer	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi	Türkiye
Dr. Gökçe Manavgat	Toros Üniversitesi	Türkiye
Dr. Gller řahin	Bağımsız Araştırmacı	Türkiye
Dr. Loredana Ciurlau	"Constantin Brncuři" University of Targu Jiu	Romanya
Dr. Merve Tuncay	Sivas Cumhuriyet Universitesi	Türkiye
Dr. Murat Cihangir	Batman Üniversitesi	Türkiye
Dr. Raluca Iorgulescu	Romanian Academy	Romanya
Dr. Seval zbalcı	Bağımsız Araştırmacı	Türkiye
Dr. Marwa Ben Ghoul	Bağımsız Araştırmacı	Belika
Filip Fidanoski	School of Economics, UNSW Business School, University of New South Wales, Sydney	Avustralya

İNDEKSLER INDEXING LIST

KATALOGLAR

CATALOGUES

ULUSLARARASI KATALOGLAR / INTERNATIONAL CATALOGUES

- California Institute of Technology Caltech Library
- Stanford University Library
- SSRN
- Publons
- The Dar Al Kutub Sector, Department of Culture and Tourism – Abu Dhabi
- Universidad del Sagrado Corazon
- World Catalogue of Scientific Sciences
- Wyzsza Szkola Bankowa W Toruniu

ULUSAL KATALOGLAR / NATIONAL CATALOGUES

- Ankara Üniversitesi Kütüphane Katalogu
- Celal Bayar Üniversitesi Kütüphane Katalogu
- Cumhurbaşkanlığı Millet kütüphanesi
- Dokuz Eylül Üniversitesi Kütüphane Katalogu
- Giresun Üniversitesi
- İstanbul Üniversitesi Kütüphane Katalogu
- İstanbul Medeniyet Üniversitesi Kütüphane Katalogu
- İstinye Üniversitesi
- İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Kütüphane Katalogu
- Karabük Üniversitesi Kütüphane Katalogu
- Karatekin Üniversitesi Kütüphane Katalogu
- Maltepe Üniversitesi Kütüphane Katalogu
- Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Kütüphane Katalogu
- Süleyman Demirel Üniversitesi Kütüphane Katalogu
- TO-KAT Ulusal Toplu Katalog
- Trakya Üniversitesi Kütüphane Katalogu
- Üsküdar Üniversitesi Kütüphane Katalogu
- TDV İslam Araştırmaları Merkezi - İSAM
- TOBB—ETÜ Kütüphane Katalogu
- Türkiye Kaynakçası

EDİTÖRDEN...

Kıymetli Bilim İnsanları,

International Journal of Economics, Politics, Humanities & Social Sciences – IJEPHSS, Nisan 2018’de ilk sayısını çıkararak yayın sürecine başlamıştır. **IJEPHSS** açık erişimli, hakemli, Türkçe ve İngilizce dillerinde yılda dört sayı olarak (Ocak-Nisan-Temmuz-Ekim) elektronik ortamda yayımlanan bilimsel bir dergidir.

Dergimiz ilk yayımlandığı tarihten itibaren yoğun bir ilgiyle karşılaşmıştır. Geride kalan 13 sayı itibariyle toplam 61 araştırma makalesi ve bir kitap değerlendirme notu, akademik çevrenin ilgisine sunulmuştur. Son sayımızda ise ekonomi, işletme, tarih ve psikoloji alanlarında 5 adet yeni çalışmaya yer verilmiştir. Böylece son sayımızla birlikte dergimizde 22’si ekonomi, 17’si işletme, 15’i siyaset bilimi ve 12’si edebiyat, tarih, sosyoloji, felsefe gibi farklı alanlarda toplam 66 adet çalışma yayımlanmıştır.

IJEPHSS aracılığıyla bugüne kadar 94 bilim insanı akademik yazına katkı sunmuştur. Bu yazarların %44’ü kadın akademisyenlerdir. Dergimizdeki yayınlanmış İngilizce dilindeki makalelerin oranı %18’dir. Bu süreçte Türkiye kökenli akademisyenlerin yabancı dildeki çalışmalarının yanı sıra Tayvan ve Güney Afrika Cumhuriyeti’nden de bilim insanları dergimize katkı sunmuşlardır. İçinde bulunduğumuz 4. ciltte ise yayımlanan makalelerin %25’i İngilizce’dir. Türkiye genelinde ise 33 şehir ve 40 farklı üniversiteden akademisyen çalışmalarını dergimizde yayımlamışlardır.

Dergimizdeki makalelerin tespit edilebilen toplam atıf sayısı 54’tür.

IJEPHSS, ulusal ve uluslararası düzeyde 24 bilimsel endekste ve ayrıca çok sayıda kütüphane ve kurum veri tabanında taranmaktadır. Taranılan endeks sayısının artırılması ve böylece dergimizin görünürlüğü ile atıf düzeyinin yükseltilmesi için çalışmalar sürdürülmektedir.

Yeni sayımızda yer alan çalışmaların bilim dünyasına katkı sunmasını dileriz.

Yönetici Editörler

Doç. Dr. Halil İbrahim Aydın – Dr. Onur Oğuz

TÜRKİYE’DE KOOPERATİF SİGORTACILIĞININ PERFORMANSI ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA: CAMELS ANALİZİ

Ahmet GENÇ¹ Yusuf AKGÜL² Hakkı GENÇ³

Makale İlk Gönderim Tarihi / Recieved (First): 22.01.2021

Makale Kabul Tarihi / Accepted: 21.06.2021

Özet

Sigortanın ana işlevi gerçekleşen riskler sonucu meydana gelen zararlara karşı maddi imkanların bir araya getirilerek zararların karşılanmasıdır. Kooperatifçilik ise kökü geçmişten gelen ve tanım olarak sigorta gibi maddi güçlerin bir araya gelmesiyle var olan ekonomik ve finansal problemlerin çözüldüğü oluşum olarak ifade edilir. Bu nedenden dolayı sigorta ve kooperatifçiliğin benzer özellikleri taşıdığı söylenebilir. Sigorta kooperatifçiliği benzer risklere sahip birden fazla kişi veya kurumların ortak bir fayda etrafında birleşip geçebilecek riskleri ortadan kaldırma amacıyla kurulan ve kooperatif kurallarının gerektirdiği şekilde “kooperatif” kurulmasına verilen addır. Bu çalışmada Türkiye’de kurulan ve 2017 yılına kadar kooperatif sigortacılığı olarak faaliyetlerine devam eden "KORU" ve "DOĞA" sigorta şirketlerinin mali performansları analiz edilmiştir. Çalışmada her iki kooperatif sigorta oluşumunun mali verileri CAMELS yöntemi kullanılarak analiz edilmiş ve bu yöntemde yer alan oranlar karşısında yeterliliği sağlayıp sağlamadıkları kontrol edilmiştir. Çalışma sonucunda elde edilen verilere göre kooperatif sigorta şirketlerinin performans göstergelerini yakalamadaki ya da sağlamadaki en önemli etkenlerden birinin yönetimin etkinliği (personel başına prim) olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Sigortacılık, CAMELS Metodu, Kooperatif Sigortacılığı, Performans.

A STUDY ON PERFORMANCE OF COOPERATIVE INSURANCE IN TURKEY: CAMELS ANALYSIS

Abstract

The main function of insurance is to compensate the damages by bringing together financial means against damages that occur as a result of actual risks. Cooperatives, on the other hand, are defined as the formation where the economic and financial problems that exist with the combination of financial forces such as insurance as a definition that originates from the past. For this reason, it can be said that insurance and cooperatives have similar characteristics. Insurance cooperatives is the name given to the establishment of a “cooperative” as required by the rules of the cooperative, which was established with the aim of eliminating the risks that more than one person or institution with similar risks may unite around a common benefit. In this study, the financial performance of insurance companies established in Turkey and continued to operate until 2017 as a cooperative insurance company, which are named “KORU” and “DOĞA”, were analyzed. In the study, the financial data of both cooperative insurance establishments were analyzed using the CAMELS method and it was checked whether they achieved adequacy against the rates determined by this method an according to the data obtained as a result of the analysis, it was seen that one of the most important factor in achieving or providing the performance indicators of the cooperative insurance companies was the efficiency in management (premium per personnel).

Keywords: Insurance, CAMELS Method, Cooperative Insurance, Performance.

¹ Dr., Hazine ve Maliye Bakanlığı, gencahmet1960@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5561-1963.

² Dr. Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Zara Veysel Dursun Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Bankacılık ve Finans Bölümü, yusufakgul@cumhuriyet.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7327-3913.

³ Doktora Öğrencisi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, hakkigenc@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-1819-4782.

1. Giriş

Sınırsız olan insan ihtiyaçlarının var olan kıt kaynaklar ile karşılanması mümkün değildir. Kuruluş amaçlarından biri de kıt kaynaklara rağmen ihtiyaçların karşılanması ilkesine dayanan kooperatifler oldukça eski bir geçmişe sahiptir. Kooperatifler yaptıkları faaliyetler ile dayanışma, yardımlaşma ve iş bölümü dahilinde katılımcıların ihtiyaçlarını karşılanmayı hedefler. Kooperatifler gönüllü ve eş paya sahip katılımcılardan veya ortaklardan oluşan bir yapıya sahiptir. Ayrıca kooperatiflerde kâr amacı güdülmez. Kooperatiflerde temel amaç en az maliyet ile katılımcıların ihtiyaçlarını karşılamaktır.

Kooperatif kavramından türeyen ve benzer işlevleri yerine getiren sigorta kooperatifleri benzer riskler ile karşı karşıya kalan kişilerin kendilerini ve katılımcıları korumak ve güvence altına almak amacıyla kişi veya tüzel kişilerin kurduğu bir kooperatif türü olarak ifade edilir. Diğer sigorta şirketlerinin yaptığı gibi poliçe düzenlenerek toplanan primler ile oluşan fonların bir kısmı ile veya tamamına yakını ile meydana gelen riskler karşılanmaktadır.

Dünyada sigorta kooperatiflerinin ilk olarak 1600’lü yılların sonlarına doğru görüldüğü ve İngiltere kurulduğu bilinmektedir. Daha sonra 1752 yılında Amerika’da yangınlar sonucu meydana gelen zararları karşılamak için sigorta kooperatiflerinin kurulduğu kayıtlara geçmiştir.

Türkiye’de ise kooperatif sigortaları 2010’lu yıllarda görülmeye başlandı. Türkiye’de kooperatif sigortacılığı poliçe sahiplerinin tamamının ortak olduğu bir yapı ile başlayan süreç olarak başlamış ve daha sonra açık kooperatif olarak adlandırılan, belirli sermaye şartlarını sağlayan ve ortak olmayanlara da poliçe satan bir yapıya dönüşmüştür.

Türk Ticaret Kanunu’nun 6102-1402 maddesine göre karşılıklı olarak adlandırılan sigorta şirketlerinin sadece kooperatif olarak kurulması gerektiği belirtilmiştir. Bu yasaya göre karşılıklı sigorta sözleşmesi Gümrük ve Ticaret bakanlığı tarafından hazırlanmış hizmete sunulmuştur. Bu sayede insanlara kendilerine ait sigorta şirketi fikri cazip gelmiş ve yüksek oranda katılım sağlanmıştır. Bundan dolayı poliçe sahipleri ayrıca sigorta şirketinin ortakları olduğu için şirketi daha çok benimseyecekler ve daha şeffaf ve kaliteli hizmet sunmaya çalışacaklardır.

Türkiye’de 2011 yılından 2017 yılına kadar 2 sigorta kooperatifi faaliyet sürdürmüştür. Bu sigorta kooperatifleri 2017 yılında, diğer sigorta şirketleri gibi yasal mevzuata göre faaliyetlerini sürdürmeleri için anonim şirket yapısına kavuşmuşlardır.

Kooperatif sigorta şirketleri diğer sigorta şirketleri gibi faaliyetlerine devam edebilmek için bazı mali yükümlülükleri yerine getirmek zorundadırlar. Bu mali yükümlülükleri yerine getirmedikleri takdirde üyelerine olan sorumluluklarını yerine getiremezler ve faaliyetlerine devam edemezler.

Bu çalışmada 2017 yılına kadar kooperatif sigorta şirketi olarak faaliyet gösteren DOĞA ve KORU sigorta kooperatifinin faaliyetlerine devam edebilmeleri için mali yeterlilik durumları CAMELS analizi ile kontrol edilmiştir. Elde edilen bulgular sonuç kısmında tartışılmıştır. Bu sonuçlar çerçevesinde iki sigorta kooperatifinin performansları karşılaştırılmıştır.

2. Literatür

Kooperatif sigortacılığında mali performansı ölçen CAMELS yöntemi hakkında literatürde sınırlı sayıda araştırma mevcuttur. Çalışmanın bu kısmında kooperatif sigortacılığı, CAMELS yöntemi ile sigorta şirketlerinin performansı alanında yapılan çalışmalardan elde edilen literatür verilmiştir.

Üstün (2014) çalışmasında Türkiye’de sigorta sektörü, tekafül sigortacılığı ve kooperatif sigortacılığı hakkında araştırmalar yapmıştır. Araştırma sonucuna göre Türkiye’de tekafül

sigortacılığının yapılabilmesi için gerekli ve yasal zeminin olduğunu tespit etmiştir. Kooperatif sigortacılığının başarılı olabilmesi için herhangi bir engel olmadığını belirtmiştir.

Demirci (2018)’ ye göre gerek sigortacılık ve gerekse kooperatifçilik faaliyetleri, bireysel katılımcıların güçlerinin birleştirilerek sosyal açıdan ve ekonomik olarak bir araya gelinmesi durumunda birçok sorunun beraber ve karşılıklı olarak çözüldüğü benzer mekanizmalardır. Çalışmasında karşılıklı sigorta faaliyetlerinin yapıldığı sigorta kooperatiflerinin mevcut durumuna ve ülkemizdeki gidişatına değinmiştir. Çalışma sonucunda Türkiye’de kooperatif kavramının, tarım ve tüketim kooperatifleri şekline yoğunlaştığını belirtmiştir. Kooperatiflere olan olumsuz bakış açısının, sigorta kooperatifçiliğini etkilememesi için desteklenmesi gerektiğini belirtmiştir.

Gottlieb (2007) 1880 ile 1930 arasında kooperatif sigortasının Birleşik Devletler, Kanada ve İngiltere’de hastalık, kaza ve ölüm için düzenlenen sigortaların ana kaynağı olduğunu belirtmiştir. Ayrıca çalışmasında kooperatif sigortası hakkında toplumdaki asimetric bilgileri test etmiş ve fiyatlandırma politikalarının üyelerin profilini nasıl etkilediğini incelemiştir. Modern ikamelerinin aksine, işbirlikçi toplumların bilgi asimetrisinin üstesinden gelebildiklerine dair güçlü kanıtlar bulmuştur. Ayrıca, aktüeryal olmayan fiyatlandırmanın bir sonucu olarak çalışanların üyeliklerini 40 yaşına kadar ertelediklerini gözlemiştir.

Das vd. (2003) sigorta sektörü için hayat ve hayat dışı sigorta için ayrı ayrı gruplandırılmış sigorta şirketlerinin ve bir bütün olarak sigorta sektörünün finansal sağlamlığının gözetimi için derlenmesi ve kullanılması gereken bir dizi gösterge önermişlerdir. Önceki çalışmaların sigortacılıktan çok bankacılık sistemi üzerinde yoğunlaştığını belirtilmiştir. Bu çalışmadan elde edilen sonuçların, sigorta piyasasının finansal istikrar göstergelerine yönelik ilk bilimsel yaklaşım olduğunu ifade etmişlerdir.

Ghauri vd. (2019) çalışmalarında 2007-2016 yılları arasında Pakistan’ın 22 hayat dışı sigorta şirketinden oluşan bir panel veri setini kullanarak hayat dışı sigorta sektörü için finansal sağlamlık göstergeleri ile makroekonomik faktörlerin ilişkisini ortaya çıkarmak için CAMELS analizini kullanmışlardır. Yapılan analizde değişkenler arasındaki en yüksek ilişki sayısına bağlı olarak, rastgele etkiler modelinin sonuçlarına göre makroekonomik faktörlerin (enflasyon ve ekonomik büyüme) CAMELS finansal sağlamlık göstergeleri ile önemsiz bir ilişkiye sahip olduğunu belirtmişlerdir. Çalışma sonucunda, makroekonomik faktörlerin CAMELS finansal sağlamlık göstergeleri ile ilişkisini belirleyen ve Pakistan’ın hayat dışı sigorta endüstrisi için akademisyenleri, yöneticileri ve politika yapımcılarının önemli faktörleri göz önünde bulundurmasına yardımcı olacak ilk çalışma olduğunu ifade etmişlerdir.

Kwon ve Wolfrom (2017) çalışmalarında sigorta düzenleyicileri ve denetleyicileri tarafından piyasa gözetimi ve makro ihtiyati gözetim amacıyla kullanılan analitik araçlara genel bir bakış sunmuşlardır. Çalışma, büyük ölçüde 24 OECD ülkesi ve OECD dışı ülkeden sigorta piyasasının sağlamlığı, performansı ve rekabet edebilirliği hakkında bilgi sağlayan bir dizi ortak gösterge ve analitik aracın kullanımı ve göreceli önemi hakkında bir ankete verilen yanıtlara dayanmaktadır. Bu nedenle yaptıkları çalışmada piyasa gözetimi için analitik araçların kullanımına ilişkin bir referans noktası sağlamayı amaçlamış ve OECD Küresel Sigorta İstatistikleri çerçevesinin daha da geliştirilmesi için bilgi sağlamayı hedeflemiştir.

Bawa ve Verma (2017)’ e göre reasüransın önemi ve sigortacıların kendilerine devredilen riskler açısından reasürörlere bağımlılığı göz önüne alındığında, Hindistan’daki tek reasürans şirketinin, yani GIC Re’nin finansal performansının değerlendirilmesi gerekmektedir. Çalışmalarında 2004-2005 ile 2013-2014 yılları arasında CAMELS analizini kullanarak GIC Re’nin finansal performansını analiz etmişlerdir. Çalışmalarında, sermaye yeterliliği, varlık kalitesi, reasürans ve aktüeryal konular, yönetim

sağlamlığı, kazançlar ve kârlılık, likidite ve piyasa riskine duyarlılık değişkenleri GIC Re için değerlendirilmiş ve şirketin gelir durumunun ve kârlılığının iyileştirilmesi gerektiği ve likidite sorunlarının giderilmesinin iyi olacağı belirtilmiştir. Çalışmanın, sadece çeşitli çıkar gruplarına yardımcı olmakla kalmayacağı, aynı zamanda sigorta şirketlerinin ve bankaların finansal performanslarına ilave olarak daha az araştırılan bir alan olan reasürans şirketlerinin finansal performans alanına da katkıda bulunacağı ifade edilmiştir.

Ali vd. (2019) çalışmalarında 2007'den 2016 yılına kadar Pakistan'ın 22 hayat dışı sigorta şirketinden oluşan bir panel veri seti kullanılarak, şirkete özgü faktörlerin finansal sağlamlık göstergeleri ile ilişkisini belirlemek için CAMELS analizini kullanmışlardır. Çalışmalarında Hausman'ın testine atıfta bulunarak, en uygulanabilir iki panel veri tekniği olan rastgele etkiler ve sabit etkiler modellerini kullanmışlardır. Analiz sonucunda sabit etkiler modelinin firmaya özgü faktörlerin analizi için uygun olduğunu belirtmişlerdir. Değişkenler arasındaki en yüksek ilişki sayısına dayalı olarak, sabit etkiler modelinin sonuçları, şirkete özgü üç faktörün şirketin yaşı, yönetim yeterlilik endeksi ve işletme oranlarının CAMELS finansal sağlamlık göstergeleri ile önemli ilişkilere sahip olduğunu kanıtlamışlardır. Ancak, şirkete özgü yedi faktör olan şirketin büyüklüğü, öz sermaye, kaldıraç, pazar payı, yatırım oranı, prim büyümesi ve ödeme gücü marjının CAMELS finansal sağlamlık göstergeleri ile önemsiz bir ilişkiye sahip olduğu belirtilmiştir. Yazarın en iyi bilgisine göre, şirkete özgü faktörlerin CAMELS finansal sağlamlık göstergeleri ile ilişkilerini tanımlayan ve Pakistan'ın hayat dışı sigorta endüstrisinin akademisyenlerine, yöneticilerine ve politika yapıcılarına önemli faktörleri göz önünde bulundurma konusunda yardımcı olacak ilk çalışma olduğu ifade edilmiştir.

Surya ve Sudha (2019)'e göre sigortacılık neredeyse tüm gelişmiş ve bazı gelişmekte olan ülkelerde finansal hizmetlerin kayda değer ve canlı bir parçası haline gelmiştir. Sigorta, ekonomik büyümeyi hızlandırabilecek ve uygun şekilde yönetilirse verimli kaynak dağıtımına katkıda bulunabilecek bir tasarruf aracıdır. Çalışmalarında, sigorta şirketinin finansal durumunu etkileyen nicel faktörlerin kullanımını içeren ve hayat-hayat dışı sigorta şirketlerinin finansal sağlamlık göstergesi olan CAMELS modelinin çekirdek kümesini tanımlamaya çalışmışlardır.

Ghimire ve Kumar (2014) çalışmalarında Nepal'deki hayat sigortası şirketlerinin mali performansını ve sağlamlığını 2007/08- 2011/2012 döneminde CAMELS parametreleri temelinde değerlendirmişlerdir. Analizde farklı sonuçlar elde edilmiş ancak bu, sigortacıların finansal sağlığının gerçek ve adil resmini elde etmek için yeterli olmadığı görülmüştür. Çünkü niteliksel faktörlerin de finansal sağlamlıkta hayati bir rol oynadığını belirtmişlerdir. Çalışmada, her bir şirketin 2011/12 döneminde finansal performansı hakkında ayrıntılı bir özeti ve farklı boyutlar altında beş yıllık döneme ilişkin kısa ve toplu bir genel bakış sağladığı belirtilmiştir.

Smajla (2014)'ye göre sigorta şirketleri, sigorta sözleşmesi yoluyla bireylerden ve şirketlerden riski transfer eden ve tüm ekonominin riske maruz kalmasını azaltan kurumlardır. Finansal sağlamlıkları, finansal sektörün bu kısımdaki başarılarının ve istikrarlarının anahtarlarıdır ve bu nedenle düzenleyiciler, sigorta şirketlerinin mali yapısını değerlendirmek için farklı modeller geliştirmişlerdir. Çalışmanın temel amacı, sigorta şirketlerinin finansal sağlamlığını analiz etmek için kullanılan son modellerden biri olan CAMELS modelini açıklamak ve Hırvat sigorta şirketlerinin sağlamlık düzeyini anlamayı hedeflemiştir. Hırvatistan'da sigorta sektörünü kontrol etmek ve düzenlemek için kullanılan metodoloji sunulan modelden farklıdır, bu nedenle bu çalışmanın sektörün sağlamlığına farklı bir bakış açısı verdiğini belirtmiştir.

Watson vd. (2018)'e göre su ürünleri yetiştiriciliği gelişen bir endüstridir. Şu anda bugün tüketilen tüm biberli ve kabuklu yemişlerin neredeyse yarısını sağlayan sektörlerden ve diğer gıda üretim sektörlerinden daha hızlı büyümeye devam etmektedir. Ancak karasal mahsul ve hayvancılık

sektörlerine göre olgunlaşmamış ve sonuç olarak su ürünleri yetiştiriciliğine özel finansal risk yönetimi araçlarının kullanımı açısından geride kalmıştır. Çalışmalarında, gelişmekte olan ülkelerdeki küçük toprak sahibi su ürünleri yetiştiriciliği topluluklarına uygulanmak üzere kooperatif bir tazminat sigortası formu geliştirmişlerdir. Yakın zamanda kapsamlı bir çiftlik araştırmasından toplanan ampirik verileri kullanarak risk havuzları teorisini Myanmar’daki bir su kültürü topluluğuna uygulayarak kullanmışlar ve geliştirmişlerdir. Bu veriler, risk havuzu olan ve olmayan bu kültür balıkçılığı sisteminin sayısal simülasyonlarını parametreleştirmek için kullanılmıştır. Sonuçlar, çeşitli anahtar parametre kombinasyonları için bir risk havuzunun faydalarını ve maliyetlerini vurgulamıştır. Elde edilen bilgiler, dünyanın dört bir yanındaki su kültürü uzmanları için yeni risk yönetimi ürünleri oluşturmak bakımından ileriye dönük bir yol ortaya koymuştur.

Hemrit (2020) çalışmasında sigortaya özgü özelliklerin, kurumsal yönetim ve risk raporlama özelliklerinin, Şeriat kurulunun ve yatırım oranının Tekafül ve kooperatif sigortacılık sektörlerinin finansal performansı üzerindeki etkisini incelemeyi amaçlamıştır. Çalışma sonucunda elde edilen bulgulara göre şirket büyüklüğü, sigorta yaygınlığı, risk raporlaması ve yönetim kurulu büyüklüğü, her iki tür sigorta şirketinin finansal performansını önemli ölçüde açıklamaktadır. Şeriat kurulunun ve sermaye yoğunluğunun Tekafül sigortasının mali performansı üzerindeki etkisinin genel olarak olumlu olduğu görülmüştür. İcrada görevli olmayan direktörlerin, mali performansı olumsuz etkileyebileceği belirtilmiştir. Ek olarak, kooperatif sigortacılığının enflasyon oranı ile finansal performansı arasında da pozitif bir ilişki olduğunu saptamıştır.

Barakah ve Alsaleh (2011) çalışmalarında Suudi sağlık sigortası yasasını, İslami felsefesini, programlarının uygulamalarını ve somut başarılarının kısa bir özetini tartışmışlardır. Suudi kooperatif sağlık sigortasının, sağlık hizmetlerinin gelişimine yenilikçi yaklaşımı, hızlı sağlık sektörü gelişiminden geçen gelişmekte olan ülkeler için bir model program olarak hizmet edebileceği belirtilmiştir. Suudi Arabistan krallığında iyileştirilmiş sağlık hizmeti sağlamadaki etkinliğinin değerlendirilmesi sonucunda, bu modelin benzer sağlık hizmeti ihtiyaçları olan diğer Arap ve İslam ülkeleri için de bir örnek sunabileceği ifade edilmiştir.

3. Türkiye Sigortacılık Sektörüne Genel Bakış

2019 yılı 12. ayına göre Türkiye’de sigortacılık sektöründe faaliyet gösteren toplamda 63 şirket bulunmaktadır. Faaliyet gösteren bu şirketlerin 60 tanesi sigorta şirketleri olup diğer 3 tanesi reasürans şirketi olarak faaliyet göstermektedir. Faaliyet gösteren sigorta şirketlerinden 38 tanesi hayat dışı sigorta şirketi, 4 tanesi hayat sigorta şirketi ve 18 tanesi hayat ve emeklilik sigorta şirketi olarak faaliyetlerine devam etmektedir.

Tablo 1: Türkiye’de faaliyet gösteren Sigorta Şirket Sayısı

Sigorta Şirketi	31.12.2019
Hayat Dışı	38
Hayat	4
Hayat/Emeklilik	18
Reasürans	3
Toplam	63

Kaynak: (<https://www.tsb.org.tr/2020>)

Türk sigorta sektöründe sermaye sahipliğine göre 25 adet yerli sermayeli sigorta şirketi ve 38 adet yabancı sermayeli şirket bulunmaktadır. Yabancı sermaye ağırlıklı şirketlerde yabancıların sahip olduğu pay sayısı %50 den fazla olduğu zaman yabancı sermayeli şirketler olarak tanımlanmıştır.

3.1. Türk Sigorta Sektörünün Göstergeleri

2019 yılının son ayına göre brüt prim toplamı bir önceki yıl gerçekleşen prim toplamına göre yaklaşık %27 daha artmıştır ve gerçekleşen toplam prim miktarı 69.268.306.349 TL olarak gerçekleşmiştir. Hayat branşı prim toplamı prim üretiminin yaklaşık %15 oranında olup 11.358.900.328 TL tutarında prim üretimi gerçekleşmiştir. Hayat dışı prim üretimi toplamda 57.909.406.021 TL olarak gerçekleşmiştir.

2019 yılında hayat ve hayat dışı sigorta branşı için brüt prim artışı enflasyon rakamının üstünde gerçekleşmiştir. Kişi başı ödenen prim 833 TL olarak gerçekleşmiştir. Toplam primlerin tutarının Gayri Safi Yurt İçi hasıla içindeki payı %1,62 ye çıkmıştır.

Sigorta sektöründe şirketlerin aktif toplamı yaklaşık %33 artışla 231.725.157.644 TL olarak gerçekleşmiştir. Özkaynaklar toplamı %32,2’lik artış ile 28.434.308.979 TL olarak gerçekleşmiştir. Toplam elde edilen kar ise 7.575.412.122 TL olarak gerçekleşmiştir. Zorunlu trafik, işveren mali sorumluluk, tıbbi kötü uygulamaya ilişkin zorunlu mali sorumluluk ve zorunlu deprem sigortası branşlarının en fazla teknik zararın görüldüğü branşlar olduğu görülmüştür. Sigorta sektöründe brüt ödenen hasar toplamı 32.418.005.742 TL olarak gerçekleşmiştir (<https://www.hmb.gov.tr/sigortacilik-ve-ozel-emeklilik-raporlari>. Erişim tarihi:27/09/2020).

4. Yöntem

Çalışmanın bu aşamasında CAMELS metodunda kullanılan değişkenler ve analizde kullanılan çözüm yöntemi özetlenmiştir.

4.1. Finansal Sağlık Göstergeleri

Finansal sağlık göstergeleri (FSI), finansal kurumlar için tanımlanan finansal istikrarının göstergeleridir. Bireysel kurum için olduğu kadar kurumun faaliyet gösterdiği tüm pazar için de ölçülebilirler. FSI’ların hesaplanmasının amacı, finansal istikrarı artırmak ve finansal sistemin başarısız olma olasılığını sınırlandırmak için finansal sistemin güçlü ve zayıf yönlerini değerlendirmek ve denetlemek için makro ihtiyati analizi desteklemektir. FSI’lar, ekonomi istatistiklerinde kullanılan ve etkilerin bir karışımını yansıtan kapsamlı bir göstergeler dizisidir. Bazı kavramlar, münferit varlıkları izlemek için geliştirilmiş ihtiyatlı ve ticari ölçüm çerçevesinden alınmıştır. Diğer kavramlar, ekonomideki toplam aktiviteyi izlemek için geliştirilmiş makroekonomik ölçüm çerçevelerinden alınmıştır (Smajla, 602: 2014) .

4.2. Veri Seti

Çalışmada Türk sigorta sektöründe kooperatif sigortacılığı alanında faaliyet gösteren DOĞA ve KORU sigorta kooperatiflerinin finansal tablolarından elde edilen yıllık veriler kullanılmıştır. KORU sigorta kooperatifinin 2011-2017 aralığındaki verileri ve DOĞA sigorta kooperatifinin 2014-2017 yılları arasındaki verileri kullanılmıştır. Her iki sigorta şirketine ait analizde kullanılan değişkenler Tablo 2 de verilmiştir.

Tablo 2. Şirket Mali değişkenleri

Brüt Prim	Personel Sayısı
Reasürörlere Devredilen Prim	Faaliyet Giderleri
Net Prim	Gerçekleşen Tazminat
Poliçe Sayısı	Teknik Karşılıklar (Net)
Özkaynaklar	Cari Varlıklar
Ödenmiş Sermaye	Nakit ve Nakit Benzeri Varlıklar
Dönem Karı/Zararı	Kısa Vadeli Yükümlülükler
Cari Olmayan Varlıklar (Uzun Vadeli Aktifler)	Kara Araçları + Kara Araçları Sorumluluk Primi
Toplam Aktifler	

4.3. CAMELS Modeli: Finansal Sağlık Göstergeleri (FSI)

Bankacılık sektörü için kullanılan FSI'lar CAMELS analizinin çerçevesi olarak bilinir (Sermaye yeterliliği, Varlık kalitesi, Yönetim sağlamlığı, Kazançlar ve karlılık, Likidite ve Piyasa riskine duyarlılık) ve rutin olarak kullanılır ayrıca finansal sağlamlık ölçümünde iyi sonuçlar göstermiştir. Sigorta şirketlerinin performansında, reasürans ve aktüeryal kısmını ekleyen CAMELS çerçevesinde nicel sağlamlık göstergeleri (Sermaye Yeterliliği, Varlık Kalitesi, Reasürans, Hasar ve Aktüeryal Durum, Yönetim Sağlamlığı, Kazançlar ve Karlılık, Likidite ve Piyasa Riskine Duyarlılık) dir. Finansal kurumun genel finansal sağlamlığı, yönetim kalitesi veya organizasyon yapısı gibi birçok faktöre bağlı olsa da bu göstergelerin kabul edilebilir bir güvenilirlik derecesi elde ettiği doğrulanmıştır. Bu göstergeler hayat ve hayat dışı sigorta şirketleri için ortaktır, ancak daha derin analiz için farklı iş kollarının ayrı ayrı analiz edilmesi önemlidir. (Smajla, 2014:602).

CAMELS analizinde kullanılan finansal sağlamlık göstergeleri Tablo 3’ de verilmiştir.

Tablo 3. Değişkenler ve Göstergeler

Değişkenler	Göstergeler	Hayat Dışı Sigorta Şirketi	Hayat Sigorta Şirketi
Sermaye yeterliliği	Net prim/sermaye	X	
	Sermaye/toplam varlıklar	X	
	Sermaye/ teknik yedekler		X
Varlık kalitesi	Gayrimenkul + kote edilmemiş hisse senetleri + borçlar) / toplam varlıklar	X	X
	Alacaklar/ (Brüt prim + reasürans geri kazanımları)		
	Hisse senetleri/toplam varlıklar	X	X
	Takipteki kredilerin toplam brüt kredilere oranı	X	X
			X
Reasürans ve aktüeryal konular	Risk tutma oranı (net prim / brüt prim)	X	X
	Net teknik rezervler / son 3 yılda ödenen net hasarların ortalaması (hayatta kalma oranı)	X	
	Net teknik karşılık / son 3 yılda alınan net primin ortalaması		X
Yönetim sağlamlığı	Brüt prim / çalışan sayısı	X	X
	Çalışan başına varlık (toplam varlıklar / çalışan sayısı)	X	X
Kazanç ve karlılık	Kayıp oranı (net hasar / net prim)	X	
	Gider oranı (gider / net prim)	X	X
	Birleşik oran = zarar oranı + gider oranı	X	
	Teknik rezervlerde / teknik rezervlerde yapılan revizyonlar		X
	Yatırım geliri / net prim	X	
	Yatırım geliri / yatırım varlıkları		X
	Özkaynak kârlılığı (ROE)	X	
Likidite	Likit varlıklar / cari borçlar	X	X
Piyasa riskine duyarlılık	Net açık döviz pozisyonu / sermaye	X	X
	Varlıkların ve borçların süresi		X

Kaynak: Das, U., Davies, N., Podpiera, R. (2003): Sigorta ve Finansal Sağlamlıkta Sorunlar, IMF Çalışma Belgesi No. 3/138, s. 28

CAMELS yönteminde, analiz başlıkları aynı kalmakla birlikte her bir başlık için sonradan ortaya çıkan gelişmeler ele alınarak analiz yapılmıştır. Örneğin sermaye yeterliliği başlığı için son yıllarda oran analizi yerine ya risk esaslı sermaye ya da Solvency II çerçevesinde değerlendirme yapılmaktadır. Ancak yapılan bu sayısal analizler tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de çoğu zaman gizli tutulmaktadır. Hesaplama yöntemi ve açık kaynaklarda var olmayan bazı gizli tutulan ayrıntılar nedeniyle doğru hesaplama yapılması mümkün olmamaktadır. Bu nedenle standart CAMELS’te kullanılan oranlar tercih edilmiştir. Ayrıca, CAMELS formüllerinde yer almayan bazı başlıklar

Hazine Müsteşarlığı düzenlemesinde yer alan ya da yakın tarihli tezlerde yer alan analiz yöntemlerine de yer verilmiştir.

CAMELS yönteminde Türkiye piyasa şartlarına uygun olacak biçimde aşağıdaki oranlar ve bu oranlara uyarlanması gereken kriterler kullanılmıştır.

C: Sermaye Yeterliliği: Net Prim/Öz Kaynaklar (En Fazla 4.00)

A: Aktif Kalitesi: Uzun Vadeli Aktifler/Toplam Aktifler (Sektör Ortalamasının En Fazla %20 Daha Fazlası)

R: Reasürans: Saklama Payı Oranı (Sektör Ortalamasının En Fazla %20 Fazlası)

A: Aktüeryal Denge: Teknik Karşılıklar/Cari Varlıklar (En Fazla 1,33)

M: Yönetimin Sağlamlığı; Brüt Prim/Personel Sayısı (Sektör Ortalamasından En Fazla %20 Daha Düşük)

E: Gelirler ve Karlılık: Birleşik Oran (En Fazla 1.00)

L: Likidite: Nakit ve Nakit Benzeri Varlıklar/Kısa Vadeli Yükümlülükler (Sektör Ortalamasından En Fazla %20 Daha Düşük)

S: Piyasa Riskine Duyarlılık: Trafik Sigortası +Kasko Sigortası Primi/Toplam Prim (Sektör Ortalamasından En Fazla %20 Daha Yüksek)

5. Uygulama ve Bulgular

CAMELS analizinde her iki sigorta kooperatifi için 2011-2017 arası verileri kullanılarak belirlenen kriterlere uygun olup olmadığı kontrol edilmiş ve yıllara göre şartları sağlamayan oranlar (Yetersiz="**"; verisi olmayan dönemler ise "-"; Yeterli="+") şeklinde tablolarda gösterilmiştir.

Tablo 4’te KORU sigorta kooperatifinin 7 yıllık faaliyet süresi içinde belirlenen oranları ne ölçüde yakaladığı ya da sağladığı görülmektedir. KORU sigorta kooperatifi, 7 yıllık sürede yalnızca 2012 ve 2017 yılında C: Sermaye kriterini tutturamamıştır. 2016 ve 2017 yılında ise R: Reasürans kriterini tutturamamıştır. Tüm yıllara bakıldığında C: Sermaye, A: Aktif kalitesi, R: Reasürans ve A: Aktüeryal denge kriterlerini sağlama konusunda başarılı olmuştur. Aynı dönem içinde M: Yönetim (personel başına prim), L: Likidite ve S: Piyasa riskine karşı duyarlılık bakımından olumlu bir performans gösterememiştir. E: Gelirler konusunda ise verilen periyotta vasat bir performans sergilemiştir.

Tablo 4. KORU Sigorta Şirketi Finansal Sağlamlık Göstergeleri

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
C	+	**	+	+	+	+	**
A	+	+	+	+	+	**	+
R	+	+	+	+	+	**	**
A	+	+	+	**	+	+	+
M	**	**	**	**	**	**	**
E	**	+	**	**	+	**	+
L	**	+	**	**	**	**	**
S	**	**	**	**	**	**	**

Tablo 5’ de ise DOĞA sigorta kooperatifinin 2014-2017 yılları arasında 4 yıllık süre içerisinde elde ettiği oranların belirlenen oranları ne ölçüde yakaladığı ya da sağladığı görülmektedir. Bu sürede, R: Reasürans ve S: Piyasa riski bakımından kriterleri sağlayamadığı görülmüştür. Diğer yandan A: Aktif kalitesi, A: Aktüeryal denge, E: Kazançlar ve L: Likidite bakımından kriterleri tutturduğu görülmüştür. Ayrıca M: Yönetim (personel başına prim) kriteri bakımından 4 yılın 3 yılında kriterleri sağladığı görülmüştür. C: Sermaye kriterinde ise ortalama bir performans göstermiştir.

Tablo 5. DOĞA Sigorta Şirketi Finansal Sağlamlık Göstergeleri

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
C	-	-	-	**	+	+	**
A	-	-	-	+	+	+	+
R	-	-	-	**	**	**	**
A	-	-	-	+	+	+	+
M	-	-	-	**	+	+	+
E	-	-	-	+	+	+	+
L	-	-	-	+	+	+	+
S	-	-	-	**	**	**	**

6. Sonuç

Gerçekleştirilen CAMELS analizi sonucunda, incelenen iki sigorta kooperatifinin her birinin ayrı ayrı başarılı olduğu ya da başarılı olamadığı kriterlerin bulunduğu gözlenmiştir. Yapılacak değerlendirmede KORU Sigorta Kooperatifinin 7 yıllık, DOĞA Sigorta Kooperatifinin ise 4 yıllık faaliyet dönemi ele alınmıştır. Bu nedenle tam olarak bir performans karşılaştırması yapılmasının sağlıklı olmayacağı kanaatine varılmıştır. Bununla birlikte her bir sigorta kooperatifinin faaliyette bulunduğu yıllarda hangi kriterleri tutturabildiği ya da tutturamadığı ele alınmıştır.

Yapılan analizler sonucunda gözlemlenen süre içerisinde incelenen sigorta kooperatiflerinden KORU sigorta kooperatifinin yakalayamadığı kriterlerin gerçekleşmemesinde en önemli etkenin Y: Yönetim (personel başına prim) kriterinin tutturulamaması olduğu değerlendirilmiştir. Bu durum, E kriteri çerçevesinde kazançların düşük olması, L: Likidite yönetiminde yetersizlik ve P: Piyasa riskine maruz kalınması gibi sonuçlar vermiştir. Bununla birlikte, KORU sigorta kooperatifi, S: Sermaye yeterliliğinin sağlanması, A: Aktif kalitesi, R: Reasürans ve A: Aktüeryal dengenin sağlanması konularında başarılı olmuştur.

DOĞA sigorta kooperatifinin ise analizler sonucunda Y: Yönetim (personel başına prim) konusunda çoğunlukla kriterleri karşıladığı görülmüştür. Karşılaştırma yapılan oranlara bakıldığında sadece iki konu başlığında yetersiz kalmıştır. Şirket, R: Reasürans ve S: Piyasa riski ile ilgili kriterleri sağlayamamıştır. Diğer performans göstergeleri incelendiğinde C: Sermaye, A: Aktif kalitesi, A: Aktüeryal dengenin sağlanması, E: Kazançlar ve L: Likidite yönetimi konusunda kriterleri karşılamıştır.

Çalışma sonucunda şirketlerin performans göstergelerini yakalamadaki ya da sağlamadaki en önemli etkenin yönetim (personel başına prim) olduğu söylenebilir. Bu sonuç ile ölçek ekonomileri konusunun da büyük önem arz ettiği hususu da teyit edilmiş olmaktadır. Sigorta şirketlerinin faaliyetleri

büyükçe örneğin girdi sayıları arttıkça maliyetlerde artmaktadır. Bu durumda maliyetlerin düşürülmesi ve kârın artırılması iyi bir yönetime bağlıdır. Sigorta kooperatifçiliği faaliyetlerindeki risk açısından diğer sigorta şirketleri gibi iyi yönetilmesi gereken kuruluşlardır.

Bu çalışmanın kısıtı verilen süre aralığında şirketlerin yeni kurulmuş olması ve piyasaya uyum sağlamaya çalışmalarından dolayı yönetsel hatalar yapılabileceğidir. Yeni kurulan ve diğer sigorta şirketlerinden farklı olarak piyasaya kooperatif sigorta şirketi olarak girmelerinden dolayı yönetsel dezavantajları olabilir. Bunun nedeni ise bu alanda faaliyetlerine devam edebilmeleri ve şirketlerin yönetimi için ihtiyaç duyulan tecrübeli yönetici ve çalışanlardan mahrum kalmaları olabilir. Diğer bir kısıt ise kooperatif sigortacılığı bilincinin inşalarda yeterli olmaması ve şirketlerin bu konuda yeterli bir şekilde kamuoyuna gerekli bilgiyi verememeleri olabilir.

Kaynakça

Ali, N., Chanar, Z. A., Ghauri, S. P., & Obaid, S. (2019). The Effects of Firm-Specific Factors on the Financial Soundness by using CAMELS Framework Indicators: A Case of Non-Life Insurance Industry of Pakistan. *International Journal of Experiential Learning & Case Studies*, 4(1), 131-156.

Barakah, D. M., & Alsaleh, S. A. (2011). The cooperative insurance in Saudi Arabia: A nucleus to health reform policy. In Proceedings of the International Conference on Information and Finance, Singapore (Vol. 21), 6-10

Bawa, S. K., & Verma, N. (2017). Conducting Financial Analysis of the Indian Reinsurer-GIC Re. *Pacific Business Review International*, 10(3), 113-120.

Das, U., Davies, N., & Podpiera, R. (2003). Insurance and issues in financial soundness (IMF Working Paper No. 03/138). Washington, DC: The World Bank.

Demirci, S. (2018). Sigorta Kooperatifçiliği: Türkiye Uygulaması. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 9(1), 387-418.

Ghauri, S. P., Ali, N., Chanar, Z. A., & Obaid, S. (2019). Do Macroeconomic Factors Effects CAMELS Financial Soundness Indicators? A Context of Non-Life Insurance Industry in Pakistan. *International Journal of Experiential Learning & Case Studies*, 4(2).

Ghimire, R., & Kumar, P. (2014). Testing of Financial Performance of Nepalese Life Insurance Companies by CAMELS Parameters. *Journal of Business and Management*.

Gottlieb, D. (2007). Asymmetric information in late 19th century cooperative insurance societies. *Explorations in Economic History*, 44(2), 270-292.

Hemrit, W. (2020). Determinants driving Takaful and cooperative insurance financial performance in Saudi Arabia. *Journal of Accounting & Organizational Change*. Vol. 16 No. 1, 2020, 123-143

Kwon, W. J., & Wolfrom, L. (2017). Analytical tools for the insurance market and macro-prudential surveillance. *OECD Journal: Financial Market Trends*, 2016(1), 1-47.

Smajla, N. (2014). Measuring Financial Soundness of Insurance Companies By Using Caramels Model–Case Of Croatia. *Interdisciplinary Management Research*, 10, 600-609.

Surya, M., & Sudha, B. (2019). Insurance Financial Soundness Indicator-Caramel Model. *International Journal of Advanced Science and Technology*, Vol. 29, No. 1, (2020), pp. 1234- 1242

Üstün, Y. (2014). Sigorta, tekaful ve kooperatif sigortacılığı. *Karınca Dergisi*, Yıl, 80, 20-28.

Ahmet Genç, Yusuf Akgül, Hakkı Genç
Türkiye’de Kooperatif Sigortacılığının Performansı Üzerine Bir Çalışma: CAMELS
Analizi

Vol: 4 Issue: 3
Summer 2021

Watson, J. R., Armerin, F., Klinger, D. H., & Belton, B. (2018). Resilience through risk management: cooperative insurance in small-holder aquaculture systems. *Heliyon*, 4(9), e00799.

TURİZMİN GELİŞMESİNDE KALKINMA AJANSLARININ ROLÜ: DİCLE KALKINMA AJANSI ÖRNEĞİ

Emine Tuğba ALPASLAN¹ Halil İbrahim AYDIN²

Makale İlk Gönderim Tarihi / Recieved (First): 30.01.2021

Makale Kabul Tarihi / Accepted: 09.03.2021

Özet

Büyük Bunalımın etkisini ortadan kaldırmak için kullanılan merkezîyetçi kalkınma politikaları, küreselleşme ile birlikte 1980'lerden sonra yerini bölgesel kalkınma anlayışına bırakmıştır. Bölgesel farklılıkları azaltmak, bölgelerin ekonomik potansiyelini harekete geçirmek, yatırımları artırmak ve bölgeleri sosyal açıdan geliştirme amacıyla kurulan Kalkınma Ajansları da bu yeni anlayışın temel kurumu haline gelmiştir. Türkiye'de 2000'li yıllarda kurulan Kalkınma Ajansları bağlı oldukları bölgede, ekonomik sektörler arasında hızlı bir şekilde gelişen ve büyüyen turizm sektörünü kullanarak bölgelerin ekonomik potansiyellerini harekete geçirmeye çalışmaktadır. Bu çalışmanın amacı, turizmin gelişmesinde Kalkınma Ajanslarının rolünü TRC3 Bölgesinde (Mardin, Batman, Siirt ve Şırnak) faaliyet gösteren Dicle Kalkınma Ajansı üzerinden tahlil etmektir. Dicle Kalkınma Ajansının bölgesel potansiyeli hareket geçirmek üzere gerçekleştirdiği çalışmalar faaliyet göstermeye başladığı 2010 yılından 2019 yılına kadar incelenmiş bulunmaktadır. Sonuç olarak ajansın kendi finansal kaynaklarını kullanarak bölgede turizm sektörünü harekete geçirmeye çalıştığı görülmektedir. Turizm sektöründeki gelişme bölgesel kalkınmanın gerçekleşmesine katkı sunmakta ve çarpan etkisi ile ulusal kalkınmanın gerçekleşmesi için de değer yaratmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bölgesel kalkınma, Dicle Kalkınma Ajansı, Turizm.

THE ROLE OF DEVELOPMENT AGENCIES IN TOURISM IMPROVEMENT: THE CASE OF TIGRIS DEVELOPMENT AGENCY

Abstract

Centralist development policies, which were used to eliminate the impact of the Great Depression, were replaced by regional development policies after the 1980s with globalization. Development Agencies, which were established with the aim of reducing regional disparities, mobilizing the economic potential of the regions, increasing the investments, and developing the regions socially, have become the essential institution of this new understanding. Development Agencies that were established in Turkey in the 2000s, try to mobilize the rapidly developing and growing tourism sector among other sectors for stimulating the economic potential of the region they belong to. In this study, the role of Development Agencies in the development of Tourism was tried to be explained through the Tigris Development Agency operating in TRC3 Region (Mardin, Batman, Siirt, and Şırnak). The work carried out by the Tigris Development Agency to mobilize regional potential has been analysed since 2010, when it started operating, to 2019. As a result, it is understood that the Agency tries to mobilize the tourism sector in the region by using its own financial funds. The development in the tourism sector contributes to the realization of regional development and creates value in the fulfilment of national development with its multiplier effect.

Keywords: Regional development, Tigris Development Agency, Tourism.

¹ Uzman, Dicle Kalkınma Ajansı, eminetubaa@yahoo.com, ORCID: 0000-0003-0624-1916.

² Doç. Dr., Batman Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, hiaydin12@gmail.com, ORCID:0000-0001-6783-4905.

1. Giriş

Bölgelerarası gelişmişlik farklılıkları ülkelerde sosyal ve ekonomik açıdan birçok soruna neden olduğu için gelişmekte olan bütün ülkelerin karşılaştıkları en önemli problemdir. Bu problemi çözebilmek için bölgesel kalkınma politikaları oluşturulmaktadır. Dünya’da 1950’li ve 1960’lı yıllarda uygulanan bölgesel kalkınma politikaları daha çok merkezci ekonomik politikaları içerirken, 1980’li yıllardan itibaren bu politikalar yerini bölgeyi ön plana alan ve aşağıdan yukarıya doğru uygulanan politikalara bırakmış, bu durum Kalkınma Ajanslarının rolünü ve önemini arttırmıştır.

Kalkınma Ajanslarının temel ortak amaçları; bölgelere özgü kaynakları ve dinamikleri etkin olarak harekete geçirmek, bölgeleri cazip hale getirerek yatırımcıları çekmek ve bölgelerarası rekabete dayalı bir şekilde en hızlı ve sürdürülebilir bölgesel kalkınma akabinde de ulusal kalkınmayı gerçekleştirmektir (Köse ve Konur, 2011:98). Türkiye’de de kurulan Kalkınma Ajansları diğer ülkelerde olduğu gibi yerel aktörlerle birlikte kendine özgü yapılarını ve kaynaklarını kullanarak bölgeler arasındaki farklılığı minimize ederek sürdürülebilir bir kalkınma gayesi ile kurulmuşlardır. Ajanslar sürdürülebilir bir ekonomik kalkınmayı sağlamak için Türkiye’nin potansiyelini de göz önünde bulundurarak turizm sektörüyle ilgili çalışmalar yürütmektedirler. Ekonomik sektörler arasında hızlı bir şekilde gelişen ve büyüyen turizm sektörü özellikle gelişmekte olan ülkeler için ekonomik kalkınmayı sağlamak için önemli bir araçtır. Türkiye’de bölgesel kalkınma ile ilgili gerçekleştirilen çalışmalarda turizm sektörüyle ilgili önemli adımların atılması için düzenlemeler yapılarak ve turizm yatırımları için teşvikler verilerek sektörün gelişmesi sağlanmaktadır. Yapılan düzenlemeler ve teşvikler dışında, kalkınma ajansları sahip oldukları mali kaynakları kullanarak turizm sektörünü harekete geçirmeye ve bu sektör üzerinde bölgelerin ekonomik açıdan gelişmesini ve bölgeler arasındaki sosyo-ekonomik farklılığı azaltmaya çalışmaktadırlar.

Bu çalışma ile turizmin gelişmesinde kalkınma ajanslarının rolü Dicle Kalkınma Ajansı örneği üzerinden kaleme alınmaktadır. Bu bağlamda TRC3 bölgesi çalışmanın örnek kısmını teşkil etmektedir. Tam da bu noktada TRC3 bölgesinin irdelenmesi önem arz etmektedir.

Mardin, Batman, Siirt ve Şırnak illerini kapsayan TRC3 bölgesinde kişi başına düşen gelirin Türkiye ortalamasının çok altında olduğu bilinmektedir. Söz konusu illerin tamamı gelir noktasında son sıralarda yer almaktadır. Bölgede işsizlik oranının da çok yüksek olduğu görülmektedir. 2018 yılı itibari ile Türkiye geneli işsizlik oranı %11’lerde iken bu oran TRC3 bölgesinde %25 düzeyinde seyretmektedir. TRC3 bölgesi bu işsizlik rakamı ile Türkiye’de işsizlik oranının en yüksek olduğu bölge konumuna gelmiş bulunmaktadır. Bölgenin kalkınmışlık seviyesi bir bütün olarak tahlil edildiğinde TRC3 bölgesinin Türkiye’nin en az gelişmiş bölgelerinden biri olduğu söylenebilir. Bunların yanı sıra %25 düzeyinde olan işsizlik oranının bölge için çok büyük problem teşkil ettiği belirtilebilir. Yüksek olan işsizlik oranı ve gelirlerin düşük olması bölgede refah seviyesinin de düşük olmasına sebebiyet vermektedir. Refah düzeyi düşük olan bireyler daha iyi hayat şartları edinebilmek için batıya göç etmek zorunda kalmaktadır (Hüseyini, 2019: 9). Tüm bu bilgiler ışığında turizmin gelişmesi bölgesel kalkınmaya ve çarpan etkisi ile ulusal kalkınmaya katkı sunmaktadır. Bu sürecin gerçekleşmesinde ise kalkınma ajansları kilit rol üstlenmektedirler.

Bu çalışmada turizmin gelişmesinde Kalkınma Ajanslarının etkisi TRC3 Bölgesinde (Mardin, Batman, Siirt ve Şırnak) faaliyet gösteren Dicle Kalkınma Ajansının gerçekleştirmiş olduğu çalışmalar üzerinden kaleme alınmaktadır. Bu bağlamda ilk olarak bölgesel kalkınma kavramı ve akabinde bölgesel kalkınmada kalkınma ajanslarının rolü incelenmektedir. Daha sonraki kısımda ise Dicle Kalkınma Ajansının turizmin gelişmesi için yapmış olduğu faaliyetler tahlil edilmektedir. Son olarak çalışma genel değerlendirmeler, sonuç ve politika önerileri ile sonlandırılmaktadır.

2. Bölgesel Kalkınma Kavramı

Bölgesel kalkınma sorunları ve politikaları ile ilgili, öncelikle çok farklı anlamlara sahip bir terim olduğu için 'bölge' kavramını incelenmesiyle başlanması önem arz etmektedir. Bazı bağlamlarda bölgeler, Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN) veya Avrupa Topluluğu (EC) gibi ulus grupları olurken diğer bağlamlarda ise bölge ulustan daha küçük alanlar olarak tanımlanmaktadır (Beer vd., 2003: 38). Bölge ifadesine karşılık İngilizce’de kullanılan “region” teriminin etimolojik kökeni olan Latince “region” ifadesi, çevre-alan anlamına gelmektedir. Dolayısıyla bölge çok boyutlu, çok anlamlı dahası sınırları oldukça güç çizilebilen bir olgu olarak açıklanabilmektedir. Kavramın ifade ettiği alanın boyutu ve içeriği, kullanıldığı yere göre farklılık göstermektedir (Sevinç, 2011: 38). Örneğin devletler topluluğu bakımından bölge birden çok devleti ve hatta bir kıtayı bile kapsayabilir. Ya da devlet bağlamında bir alt düzeyi ifade edebildiği gibi, uluslararası hukuka göre ise bölge aynı amaçları hedefleyen, aynı coğrafyada yer alan, siyasal ve ekonomik benzerlik içindeki devletlerin oluşturdukları yapılarıdır (Bakkal vd., 2018: 800).

Seers, kalkınma ile ilgili olarak sadece kişi başına düşen gelirin ikiye katlanması anlamına gelmediğini, bir yerde kalkınmadan bahsedilmesi için yoksulluğun, işsizliğin ve eşitsizliğin olmadığı bir ekonomik ortam oluşturmak gerektiğinden bahsetmektedir (Seers, 1969: 5). Dolayısıyla bölgesel kalkınma bölgelerarası ekonomik dengenin kurulması, işsizliğin azaltılması veya önlenmesi, hayat şartlarının, çevre, altyapı, eğitim, sağlık ve iletişim imkanlarının geliştirilmesi olarak ifade edilmektedir (Akbulut ve Göküş, 2017: 81). Aynı şekilde Ekonomik Kalkınma ve İş birliği Örgütü’ne göre bölgesel kalkınma, bölgelerdeki istihdamın ve refah seviyesinin artıran ekonomik faaliyetlerin desteklenmesi olarak açıklamaktadır (OECD, 2020).

Bölgesel kalkınma, bölgelerin gelişmişlik düzeyinin artırılması için beşerî sermayenin sosyo-ekonomik potansiyellerin harekete geçirilmesi için gerçekleştirilen çalışmalar bütünüdür. Bölgesel kalkınma anlayışının temelinde bölgeler arasında var olan gelişmişlik düzeyi ve bölgelerarası gelir farklılıkları azaltma anlayışı vardır. Bölgesel kalkınma politikaları da sosyo-ekonomik olarak ülke içerisinde yer alan diğer bölgelerin gerisinde kalan yerlerin sorunlarına çözüm bulmaya çalışan ve bu yerlerin refah düzeyini yükseltmeyi hedefleyen politikalar çerçevesinde şekillenmektedir.

3. Bölgesel Kalkınmada Kalkınma Ajanslarının Rolü

Türkiye’de kurulan Kalkınma Ajansları bölgesel stratejilerin tespit edilmesine ve hazırlanmasına katkı sunmak, girişimciliğin desteklenmesine ve geliştirilmesine imkân sunmak, bölgeye yatırım çekmek, bölgede bulunan kamu, özel ve sivil toplum kuruluşlarının uyumlu bir biçimde çalışmasına yardımcı olmak, proje üretme ve geliştirme kapasitesini artırmak için çalışmalar yürütmektedirler (Köse ve Konur, 2011: 125). Bu çalışmaları gerçekleştirmek için ise kalkınma ajanslarının finans kaynağı genel bütçe, belediye, ticaret ve sanayi odaları, il özel idaresi katkı paylarından oluşan kamusal finans, faaliyet gelirleri ve AB fonlarından oluşmaktadır (Cumhurbaşkanlığı 4 No’lu Kararnamesi, 2018, md: 201).

Bölgesel Kalkınma Ajansları sahip oldukları finans kaynaklarının bir kısmını bölge planları ve buna bağlı olarak hazırlanan çalışma programlarında belirlenen tema kapsamında bölgesel gelişmeyi harekete geçirmek amacıyla bölge aktörlerine teknik ve mali destek sağlamak amacıyla kullanılmaktadırlar. Teknik destek programı kapsamında kurumsal kapasiteyi geliştirmeyi sağlayacak faaliyetlere destek sağlanırken, Mali destek programları altında Doğrudan Finansman Desteği, Faiz desteği ve faizsiz kredi Desteği ile bölge planı ve programlarının uygulanmasını sağlayıcı projeler, bölgenin kırsal ve yerel kalkınma ile ilgili kapasitesinin geliştirilmesine katkıda bulunan projeler, ekonomik ve sosyal gelişmeyi destekleyen projeler, bölgenin iş ve yatırım fırsatlarının tanıtımına ve

geliştirilmesine yönelik projeler ve buna benzer çalışmalarını destekleyerek bölgesel kalkınmayı harekete geçirmeye çalışmaktadırlar (Kalkınma Bakanlığı 2018: 13).

Kalkınma Ajanslarının 2015 yılında Mali Destek Programları için sağladığı toplam destek tutarı 594,5 milyon TL'dir. 2015 yılında bu programlara 5174 proje başvurusunda bulunulmuş ve bunların 1300 projeye destek sağlanmıştır. Teknik Destek Programları altında ise 1743 adet proje başvurusunda bulunulmuş olup bunların 866 adedi destek almaya hak kazanmıştır. Teknik destek kapsamında toplam destek tutarı 6.821.225 TL olmuştur. 2015 yılında 21 ajans Doğrudan faaliyet desteği programı kapsamında ajanslar tarafından sunulan toplam destek 15,4 milyon TL'dir. Doğrudan Faaliyet desteği programı kapsamında Ajanslara toplam 724 faaliyet başvurusunda bulunulmuş ve söz konusu başvurulardan 251'i desteklenme hakkı elde etmiştir. 2015 yılında totalde 12 ajans (BEBKA, DİKA, DOĞAKA, DOKA, FKA, GMKA, İSTKA, KUZKA, MARKA, MEVKA, SERKA ve TRAKYA) güdümlü proje uygulaması yürütmüştür. Söz konusu projelerin toplam bütçesi 107,7 milyon TL olup, ajansların bahse konu projelere desteği toplam 56,7 milyon TL'dir. Teknik destek programları için 2015 yılında 8,2 milyon TL kaynak tahsis edilmiştir. 2015 yılında 21 ajans teknik destek programları uygulamış ve 6,8 milyon TL'lik destek sunulmuştur (Kalkınma Bakanlığı, 2016: 48-55). Kalkınma Ajansları 2015 yılında sadece mali destek programlarıyla toplam 85.721.225 TL bölgesel kalkınmayı sağlamak için kullanılmıştır.

Mali destek ve teknik destek programları dışında kalkınma ajansları bölgelere yatırımcı çekmek için faaliyetlerini sürdürmektedirler. Kalkınma ajanslarının yatırım destek ofisleri bölgede yatırım yapmak isteyen yatırımcılara danışmalık hizmeti vererek, yatırımcıların teşvik ve destekler ile izin ve ruhsat alınmasına yönelik taleplerine yardımcı olmaktadır. Ayrıca yurtiçi ve yurt dışında çeşitli faaliyetlerde bulunarak yatırım çekmek için çalışmaktadırlar. Böylelikle kalkınma ajansları bölgeye çektikleri yatırımlarla bölgenin rekabet gücü elde etmesine yardımcı olmaktadır. Dicle Kalkınma Ajansı 2018 yılında bölgede istihdam yaratmak ve yatırımcı çekme amacıyla gerçekleştirmiş olduğu çalışmalar neticesinde Mardin'de yaklaşık 5 milyon TL'lik yatırım ve 1100 kişilik istihdam sağlayacak COMDATA firması Çağrı Merkezi açmıştır (Dicle Kalkınma Ajansı, 2018: 54).

4. Bölgesel Kalkınma ve Turizm İlişkisi

Küreselleşme ve teknolojik gelişmelerin etkisiyle insanlar daha sık seyahat etmeye başlamış ve bu durum turizmin son yıllarda ekonomik sektörler arasında oldukça hızlı bir şekilde büyümesini ve gelişmesini sağlamıştır. Böylelikle seyahat ve turizm endüstrisi en büyük ve en kapsamlı endüstriye dönüşmüştür. Birçok ülke gelir elde etmek, istihdam yaratmak, özel sektörün büyümesini sağlamak ve altyapıyı geliştirmek için birincil kaynak olarak turizm endüstrisine güvenmektedir (Gee, 1997: 3). Ülkelerin turizm endüstrisine güvenmesinin sebebi ise, yabancı turistlerin harcamaları iç turizm inşasını artırması aynı zamanda fiziki sermaye birikimini de beraberinde getirmesidir. Bunların dışında, turizm endüstrisinin canlanmasıyla birlikte kalifiye işgücüne ihtiyaç olacağı için beşerî sermayeye de yatırım yapılmasını sağlamasıdır (Lee ve Chang, 2008: 183). Bunlara ek olarak, turizm faaliyetleri ekonomik açıdan ihracatın bir alternatifi olarak görülmektedir. Turist harcamaları ülkeye döviz sağlamasından dolayı turizm faaliyetinin etkileri ihracatta olduğu gibidir (Künü vd. 2015: 76). Turizm endüstrisi bütün bu özellikleri ile ekonomik kalkınmayı sağlamaktadır. Turizm endüstrisinin ekonomik gelişmeye sağlamış olduğu önemli etkiler dolayısıyla özellikle gelişmekte olan ülkeler turizm sektörünü ekonomik büyümeyi sağlamak için kullanmaktadırlar (Chen ve Wei, 2009: 212; Sinclair, 1997: 121).

Turizm hareketlerinin oldukça arttığı günümüzde, Dünya Turizm Örgütü'nün 2019 yılı rakamlarına göre 52,5 milyon ziyaretçi sayısı Türkiye en çok turist ağırlayan ülkeler sıralamasında 6. sırada yer almaktadır (CNN Türk, 2020). Ayrıca, Kültür ve Turizm Bakanlığı verilerine göre 2019 yılı turizm gelirleri bir önceki yıla göre %16,9 artış göstererek 34,5 milyar Dolar turizm geliri elde edilmiştir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2020: 8).

Türkiye’de bölgesel kalkınma ile ilgili oluşturulan kalkınma planlarında ve stratejik planlarda turizm sektörüne yer vererek önemli adımların atılması sağlanmıştır. 1963’ten itibaren uygulanan beş yıllık kalkınma planlarında turizmde yabancı kitle turizminin geliştirilmesine yönelik teşvikler verilmiş ve yatırımların turizmde belirlenen öncelikle bölgelere yönlendirilmesi sağlanmıştır. Ayrıca 1980’li yıllarla birlikte turizmde yönelik tüketici eğiliminde meydana gelen değişimler birlikte alternatif turizm türlerinin geliştirilmesine yönelik çalışmalar gerçekleştirilmiştir (Tuncel, 2019: 65).

Bölge kalkınma planları dışında, turizm sektörüne yönelik çalışmalar diğer kamu kurum kuruluşlarının yanı sıra kalkınma ajansları tarafından da gerçekleştirilmektedir. Kalkınma ajansları çalıştıkları bölgelerin turizm potansiyellerini ortaya çıkarmak ve turizm gelirlerini artırmak amacıyla birçok faaliyet yürütmektedirler. Bölgelerin turizm potansiyelini tanıtmak amacıyla broşür, katalog, tanıtım videoları, tanıtım kitapları, turizm varlıklarının yerini gösteren haritalar, konaklama yerlerini gösteren il haritaları vb. çeşitli tanıtım materyalleri hazırlamaktadırlar. Yine bölgeyi tanıtmak amacıyla yurtiçi ve yurt dışı fuarlara katılarak bölgeyle ilgili tur operatörlerini, yatırımcıları bilgilendirmektedirler. Ayrıca, yerel paydaşlarla bir araya gelerek bölgenin turizm potansiyellerinin nasıl ortaya çıkarılacağına ve turizm alt yapısının nasıl geliştirileceğine dair toplantılar gerçekleştirmektedirler. Kalkınma ajansları bölge içerisindeki düzenledikleri toplantılar dışında ulusal düzeyde gerçekleşen toplantılara ve eğitimlere katılarak ilgili bölgenin turizm potansiyelinin nasıl yükseltileceği, bölgenin turizm alt yapısının nasıl ilerletileceği, alternatif turizm kaynaklarının en etkin biçimde kullanımını gerçekleştirmenin yolları ile ilgili kurum ve kuruluşların çalışmaları noktasında bilgi paylaşımında bulunmaktadır (Demir ve Karakuş, 2016:33-34).

Dicle Kalkınma Ajansının sorumlu olduğu TRC3 Bölgesinde, bölgesel kalkınmayı sağlamak için yerel paydaşlarla birlikte çalışılarak turizm faaliyetleri gerçekleştirilmekte ve turizm yatırımları teşvik edilmektedir. Ajansın kurulduğu 2009 yılından bu yana bölgedeki turizm potansiyelini ortaya çıkarmak, var olan turizm sektörünü canlandırmak ve geliştirmek için tanıtım çalışmaları yapılmış, ulusal ve uluslararası düzeyde toplantılar gerçekleştirilmiş, ulusal ve uluslararası fuarlara katılım sağlanmış ve mali destek programlarına çıkılmıştır. Bütün bu yapılan çalışmaların yanı sıra, 2020 yılı çalışma programına kırsal kalkınma teması yanına Turizm teması ayrı bir başlık altında eklenmiştir.

5. Dicle Kalkınma Ajansı Örneği

Bu çalışma ile 2010-2019 yılları arasında Dicle Kalkınma Ajansının mali destek programları incelenmiştir. Araştırma verileri Dicle Kalkınma Ajansının mali destek program rehberleri, mali destek program raporları, çalışma programları kullanılarak analiz edilmiştir. Ajansın 2010 yılından 2019 yılına kadar çıktığı bütün mali destek ve teknik destek programları incelenmiş olup, burada sadece turizm alanında destek almaya hak kazanan projelerin içinde buldukları destek programları tahlil edilmiştir. Bu konuyla ilgili olarak, destek programın içeriği, sözleşmeye bağlanan destek miktarları, başarılı bulunan başvuru sayıları, tamamlanan proje sayısı ve tamamlanan turizm projesi sayısı, proje isimleri, başvuru sahipleri, projelerin toplam bütçesi ve ajansın bu projelere sağladığı destek tutarlarına yer verilmektedir.

Teknik Destek Programı

2010-2019 yılları arasında Teknik Destek Programı çerçevesinde yapılan değerlendirmelerde başarılı bulunan 302 teknik destek projelerinden 7 tanesi turizm ile ilgilidir. Teknik destek projelerinden turizm için ajans tarafından ödenen bütçe toplam: 50.836,66 TL’dir. Projeler tamamlanmıştır.

Tablo 1. Teknik Destek Programı

Proje Adı	Başvuru Sahibi	Yıl	Toplam Bütçe	Ajans Katkısı
Turizm Sektöründe Çalışmakta Olan Personelin Performans Yükseltme Eğitimi	Mardin Artuklu Üniversitesi	2010	4.956,00 TL	4.956,00 TL
IV. Uluslararası Sağlık Turizmi Kongresi	Batman Turizm ve Tanıtım Derneği	2010	12.390,00 TL	12.390,00 TL
Baykan'da Esnaf Turizme Hazırlanıyor	Baykan Esnaf ve Sanatkarlar Odası	2011	7.866,66 TL	7.866,66 TL
Otel Çalışanlarının Mesleki Gelişimi	İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü	2011	8.024,00 TL	8.024,00 TL
Mardin'de Turizm Sektöründe Kaliteyi Yükseltmek Amacıyla Potansiyel Hedef Gruplara Turizm Hizmeti Eğitiminin Sunulması	Mardin Gelişim Kalkınma Derneği	2011	8.024,00 TL	8.024,00 TL
Turizm Rehberi Eğitimi	Aydınlı Belediye Başkanlığı	2012	4.500,00 TL	4.500,00 TL
Turizm Sektörü Personeline Hijyen Eğitimi Verilmesi	Batman Kültür ve Turizm İl Müdürlüğü	2013	5.076,00 TL	5.076,00 TL

Kaynak: Dicle Kalkınma ajansı program raporlarından derlenmiştir.

Doğrudan Faaliyet Desteği

2010-2016 yılları arasında Doğrudan Faaliyet Desteği çerçevesinde yapılan değerlendirmelerde başarılı bulunan 72 projeden 61 tanesi tamamlanmıştır. Tamamlanan 61 proje arasından turizm ile ilgili doğrudan faaliyet desteği alan projelerinin sayısı 20'dir. Bu projelerin toplam bütçesi 1.481.173,90 TL olup ajans katkısı 1.216.370,90 TL'dir. Projeler tamamlanmıştır.

Tablo 2. Doğrudan Faaliyet Desteği alan Projeler

Proje Adı	Başvuru Sahibi	Yıl	Toplam Bütçe	Ajans Katkısı
Batman'ın Tanıtımı	Batman İl Kültür Turizm Müdürlüğü	2010	26.055,90 TL	26.055,90 TL
Siirt'e Hoş geldiniz	Siirt Belediyesi	2011	94.000,00 TL	74.260,00 TL
Cizre Kültür Envanterinin Oluşturulması	Cizre Belediyesi	2011	20.060,00 TL	20.060,00 TL
Aydınlı Tillo Bilim ve Kültür Etkinlikleri	Aydınlı Kaymakamlığı Köylere Hizmet Götürme Birliği	2011	60.250,00 TL	60.250,00 TL
Siirt'te Turizm Sektörünün Canlandırılması Projesi	Aydınlı Belediyesi	2011	55.695,00 TL	55.695,00 TL
Emitt 2012 Fuarında Batman'ı Tanıtmak	T.C. Batman Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü	2011	30.000,00 TL	30.000,00 TL

2012 Emitt Fuarı'nda Mardin'in Tanıtımı	Mardin İl Kültür Turizm Müdürlüğü	2011	30.000,00 TL	30.000,00 TL
2012 Emitt Fuarı'nda Şırnak'ın Tanıtımı	Şırnak Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü	2011	30.000,00 TL	30.000,00 TL
Emitt 2012 Fuarında Siirt Tanıtımı	Siirt İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü	2011	30.000,00 TL	30.000,00 TL
Sakin Şehir Savur	Savur Belediyesi	2011	37.900,00 TL	37.900,00 TL
Sit Alanı Planının Hazırlanması	Cizre Belediyesi	2012	125.000,00 TL	85.000,00 TL
Siirt'te Turizm Sektörünün Canlandırılması Uygulama Projesi Danışmanlık Hizmeti Alım İşİ	Aydınlı Belediye Başkanlığı	2012	192.163,00 TL	85.000,00 TL
Bilgi Cepte	Siirt İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü	2013	70.000 TL	70.000 TL
Üçyol Köyü Eko-Turizm Projesi	Hasankeyf Kaymakamlığı Köylere Hizmet Götürme Birliği	2014	85.000,00 TL	85.000,00 TL
Mardin 1. Cadde Yayalaştırma ve Toplu taşıma Düzenleme Projesi	Mardin Büyükşehir Belediyesi	2014	182.900,00 TL	85.000,00 TL
Botan Vadisi'nde Doğa Turizmi Başlatmak Amaçlı Yürüyüş Patikalarının, Bisiklet Yollarının ve Yaban Hayatının Belirlenmesi	Siirt'i Geliştirme ve Kalkındırma Derneği	2014	76.500,00 TL	76.500,00 TL
Dara Antik Kenti Ören Yeri Turizm Altyapı Projesi	Mardin Müze Müdürlüğü	2015	85.000,00 TL	85.000,00 TL
Tarihi Çarşıların Canlandırılması Kapsamında Suka Ellafa Çarşısının Planlanması ve Uygulama Projelerinin Hazırlanması	Mardin Büyükşehir Belediyesi	2015	85.000,00 TL	85.000,00 TL
Siirt'in Yamaç Paraşütü Altyapısını Güçlendirme Projesi	Siirt'i Geliştirme ve Kalkındırma Derneği	2016	80.100,00 TL	80.100,00 TL
Mardin Tasarım ve İnovasyon Merkezi Fizibilitesi	Artuklu Kaymakamlığı	2016	85.550,00 TL	85.550,00 TL

Kaynak: Dicle Kalkınma ajansı program raporlarından derlenmiştir.

KOBİ Mali Destek Programı

2010 yılında çağrıya çıkan programın genel amacı KOBİ'lerin mali ve teknik kapasitelerinin yükseltilerek bölgede sürdürülebilir iktisadi kalkınmanın gerçekleşmesine katkıda bulunmaktır. Programın özel amaçları ise (KOBİ Mali Destek Programı Başvuru Rehberi, 2010: 2);

- Bölgede yenilikçilik ve girişimcilik kültürünü tesis etmek ve ürün kapasitesinin yükseltilmesine istinaden sanayi ve ticareti geliştirmek.
- Turizmde hizmet kalitesini geliştirme, kapasite yükseltme ve ürün çeşitlendirilmesine istinaden bölgenin rekabet edebilirliğini yükseltmek.

2010 yılında çağrıya çıkılan program kapsamında başarılı bulunan proje sayısı 46 olup 37 proje tamamlanmıştır. Tamamlanan projeler arasından turizm ile ilgili destek alan proje sayısı 3'tür. Bu projelerin toplam bütçesi 1.117.662,14 TL, Ajansın toplam katkısı ise 506.472,87 TL'dir.

Tablo 3. KOBİ Mali Destek Programı

Proje Adı	Başvuru Sahibi	Yıl	Toplam Bütçe	Ajans Katkısı
Bilem Otel Konaklama ve Hizmet Ünitelerinin Modernizasyonu ile Kapasitesinin Arttırılması	Bilem Otel	2010	402.755,40 TL	149.019,50 TL
Kasr-ı Nehroz'a Yatırım, Turizmde Atılım Projesi	Nehroz Turizm Ticaret LTD. ŞTİ.	2010	258.139,64 TL	129.069,82 TL
Kapasite Artırımı ve Modernizasyon	Taşlıdere Yıldız Kaplıca Turizm Termal İşletmeciliği Sanayi Ticaret LTD. ŞTİ.	2010	456.767,10 TL	228.383,55 TL

Kaynak: Dicle Kalkınma ajansı program raporlarından derlenmiştir.

Kentsel Yaşam Kalitesinin İyileştirilmesi Mali Destek Programı

“Kentsel Yaşam Kalitesinin İyileştirilmesi Mali Destek Programının genel amacı, TRC3 Bölgesi'ndeki ortak yaşam alanlarını geliştirerek Bölge kentlerinin, turizm altyapısını sürdürülebilir bir anlayışla iyileştirmek ve Bölge'nin yaşanılabilirlik seviyesini yükselterek Bölgedeki işgücünün sürekliliğinin sağlanmasına ve işgücü kapasitesinin yükseltilmesine katkıda bulunmaktır (Kentsel Yaşam Kalitesinin İyileştirilmesi Mali Destek Programı Başvuru Rehberi, 2011:3). 2011 yılında çağrıya çıkılan program kapsamında başarılı bulunan proje sayısı 15 olup bunlardan sadece 14 adet proje tamamlanmıştır. Tamamlanan projeler arasından turizm ile ilgili destek alan proje sayısı 3'tür. Bu projelerin toplam bütçesi 1.300.655,31, Ajansın toplam katkısı ise 861.572,77 TL'dir.

Tablo 4. Kentsel Yaşam Kalitesinin İyileştirilmesi Mali Destek Programı

Proje Adı	Başvuru Sahibi	Yıl	Toplam Bütçe	Ajans Katkısı
Mehmet Ağa Kasrının Restorasyonu ve Turizme Açılması Projesi	Cizre Belediyesi	2011	395.161,65 TL	277.482,51 TL
Konuk Evi İlave Kısmı Restorasyon Projesi	Midyat Kaymakamliği Köylere Hizmet Götürme Birliği	2011	497.553,08 TL	298.531,85 TL
Kültür ve Sanat Caddesi	Baykan Belediyesi	2011	407.940,58 TL	285.558,41 TL

Kaynak: Dicle Kalkınma ajansı program raporlarından derlenmiştir.

Sektörel Gelişme Mali Destek Programı

2011 yılında çağrıya çıkan Sektörel gelişme mali destek programının genel amacı, bölgenin coğrafi konumu ve iç potansiyeline dayalı rekabet avantajına ve istihdam yaratma kapasitesine sahip “hedef sektörlerde” elde edilecek yapısal iyileşmelere katkı sunarak, söz konusu sektörleri bölgenin ihtiyaçlarına yanıt verebilecek konuma ulaştırmak ve bölgenin rekabet gücünü yükseltmektir (Sektörel Gelişme Mali Destek Programı Rehberi, 2011:2).

Bu kapsamda çağrıya çıkan programda başarılı bulunan proje sayısı 33 olup bu projelerden sadece 28 tanesi tamamlanmıştır. Tamamlanan projelerden sadece 1 tanesi turizm ile ilgilidir. Toplam bütçesi 1.200.158, 88 TL olan projede, Ajans katkısı 307.720, 74 TL’dir.

Tablo 5. Sektörel Gelişme Mali Destek Programı

Proje Adı	Başvuru Sahibi	Yıl	Toplam Bütçe	Ajans Katkısı
Mardin Merkezde Alt Yapısı Hazırlanan Tarihi Yapının Tefrişatlandırılıp Donatılarak Konaklama Tesisi Haline Ulaştırması ve Hizmete Açılması	Lemaks Turizim Organizasyon. Sanayi ve Ticaret. Limited Şti	2011	1.200.158,88 TL	307.720,74 TL

Kaynak: Dicle Kalkınma ajansı program raporlarından derlenmiştir.

Rekabetçi Sektörlerin Geliştirilmesi Mali Destek Programı

2013 yılında çağrıya çıkılan programının genel amacı; TRC3 Bölgesi’nin coğrafi konumu ve içsel potansiyeline dayalı rekabet avantajına ve istihdam yaratma kapasitesine sahip “hedef sektörlerde” üretim ve hizmet kalitesinin geliştirilmesi ile bölgenin rekabet gücünün yükseltilmesidir (Rekabetçi Sektörlerin Geliştirilmesi Mali Destek Programı Rehberi, 2013: 2). Bu amaçla çağrıya çıkılan programda, yapılan başvurulardan 56 tanesi başarılı bulunmuş olup 38 adet proje tamamlanmıştır. Başarılı bulunan ve tamamlanan projelerden sadece 1 tanesi turizm sektörü ile ilgilidir. Bu projenin toplam bütçesi 353.721,08 TL olup, ajans katkısı 176.860,54 TL’dir.

Tablo 6. Rekabetçi Sektörlerin Geliştirilmesi Mali Destek Programı

Proje Adı	Başvuru Sahibi	Yıl	Toplam Bütçe	Ajans Katkısı
Otel Bozooğulları Kapasite Kullanım Artırımı ve Modernizasyon Projesi	Özdem Turizm ve Ticaret Sanayi A.Ş	2013	353.721,08 TL	176.860,54 TL

Kaynak: Dicle Kalkınma ajansı program raporlarından derlenmiştir.

Turizm, Kent ve Sanayi Altyapısı Programı

Turizm, Kent ve Sanayi Altyapısı Mali Destek Programı’nın genel amacı, turizm altyapısını sürdürülebilir ve yenilikçi bir mantalite ile iyileştirmek, kentlerin yaşanılabilirlik seviyesini yükseltmek, ortak üretim ve ticaret alanlarını cazip yatırım alanlarına dönüştürmek yoluyla TRC3 Bölgesi’nin refah seviyesi ve rekabet edebilirlik seviyesini yükseltmektir (Turizm, Kent ve Sanayi Altyapısı Programı Rehberi, 2013: 4). Bu kapsamda 2013 ve 2014 yıllarında çağrıya çıkılan programda iki dönem için başarılı bulunan proje sayısı 37 olup 34 adet proje tamamlanmıştır. Tamamlanan projeler arasında 8 tanesi turizm ile ilgilidir. Bu projelere Ajansın toplam katkısı 2.399.843,73 TL, projelerin toplam bütçesi 3.202.347,44 TL’dir. Projeler tamamlanmıştır.

Tablo 7. Turizm, Kent ve Sanayi Altyapısı Programı

Proje Adı	Başvuru Sahibi	Yıl	Toplam Bütçe	Ajans Katkısı
Tarihimize Sahip Çıkalım	Aydınlar Belediyesi	2013	272.594,00 TL	204.445,50 TL
Tarihi Sürgücü Çeşmesi ve Meydanını Güzelleştirme ve Topluma Kazandırma Projesi	Sürgücü Belediyesi	2013	95.806,00 TL	69.937,69 TL
Tarihi Siirt Evlerini Koruma, Yaşatma ve Restorasyon Projesi	Siirt İl Özel İdaresi	2013	389.984,29 TL	292.488,22 TL
MüzePark ve Bahçe Teşhir Alanları Projesi	T.C Batman Valiliği İl Özel İdaresi	2013	344.678,07 TL	258.508,55 TL
Turizmde Atağa Geçiyoruz	Savur Köylere Hizmet Götürme Birliği	2013	354.364,03 TL	265.773,02 TL
Sokaklarımızdaki Kimlik	Savur Belediyesi	2013	620.724,78 TL	465.543,55 TL
Nusaybin Kültür- İnanç Parkı Çevresi (Zeynelabidin Sokak) Sokak İyileştirme Projesi	Nusaybin Belediyesi	2014	701.816,27 TL	526.362,20 TL
Tillo Kalesinde Cam Seyir Terası Projesi	Tillo Kaymakamlığı	2014	422.380,00 TL	316.785,00 TL

Kaynak: Dicle Kalkınma ajansı program raporlarından derlenmiştir.

Sektörel Gelişme Mali Destek Programı

Sektörel Gelişme Mali Destek Programı'nın genel amacı; TRC3 Bölgesi'nde yüksek katma değerli bir üretim altyapısı oluşturmak suretiyle bölgenin rekabet gücünün artırılmasını sağlamaktır (Sektörel Gelişme Mali Destek Programı Rehberi, 2014:4). 2014 yılında başvuruya açılan programda, başarılı olan proje sayısı 16 olup 12 tane proje tamamlanmıştır. Tamamlanan projelerden sadece 1 tanesi turizm sektörü ile ilgilidir. Bu projeye Ajansın toplam katkısı 117.749,43 TL'dir. Proje tamamlanmıştır.

Tablo 8. Sektörel Gelişme Mali Destek Programı

Proje Adı	Başvuru Sahibi	Yıl	Toplam Bütçe	Ajans Katkısı
Batman Yeni Bir 3 Yıldızlı Otel Kazanıyor	GAP Otelcilik	2014	235.499,00 TL	117.749,43 TL

Kaynak: Dicle Kalkınma ajansı program raporlarından derlenmiştir.

Ekonomik Altyapının Geliştirilmesi Programı

Turistik, sınai ve ticari yatırım ve girişimlerin gelişmesine imkân sağlayacak altyapının desteklenmesi aracılığıyla Bölgenin rekabet gücünün yükseltilmesidir. Bu bağlamda, bölgenin ticaret ve sanayi alanlarının altyapısının iyileştirilerek rekabetçiliğinin yükseltilmesi; bölgenin turizm potansiyelinin tahlil edilerek rekabet edebilir seviyeye getirilmesi; TRC3 bölgesinin işgücü piyasası ihtiyaçlarına yönelik mesleki eğitimin Mesleki Eğitim Merkezleri aracılığıyla güçlendirilmesi amaçlanmaktadır (Ekonomik Altyapının Geliştirilmesi Programı Rehberi, 2018: 6-7). 2018 yılında başvuruya açılan programda, gelen başvurulardan 26 tanesi başarılı bulunmuştur. Başarılı bulunan projeler arasından 15 tanesi turizm ile ilgilidir. Bu projelere Ajans katkısı 15.012.606,09 TL olup,

projelerin toplam bütçesi 20.301.233,55 TL'dir. Turizm ile ilgili projelerin 5 tanesi tamamlanmış olup, 10 tanesi ile ilgili çalışmalar devam etmektedir.

Tablo 9. Ekonomik Altyapının Geliştirilmesi Programı

Proje Adı	Başvuru Sahibi	Yıl	Toplam Bütçe	Ajans Katkısı
Mor Kuryakos Manastırı Restorasyon Projesi	Mardin İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü	2018	1.793.789,54 TL	1.345.342,15 TL
Mardin İli Kültür Envanteri	Mardin İl Kültür Turizm Müdürlüğü	2018	1.308.210,56 TL	981.157,92 TL
Midyat Tarihi Çarşılarının Canlandırılması Projesi	Midyat Belediyesi	2018	2.447.080,00 TL	1.778.750,92 TL
Batman Üniversitesi Hasankeyf Uygulama Otelinin Turizme Kazandırılması Projesi*	Batman Üniversitesi	2018	1.480.052,00 TL	1.110.039,00 TL
Şırnak Turizm Simülasyonu ve Bilim Merkezi	Şırnak Üniversitesi	2018	986.099,40 TL	739.574,55 TL
Mor Yakup Kilisesi Restorasyonu ve Zeynel Abidin Cami ile Birlikte Turizm Altyapısının Hazırlanması Projesi	Mardin Müze Müdürlüğü	2018	964.350,06 TL	723.262,54 TL
Şeyh El Hazin Türbesinin İnanç Turizmine Kazandırılması*	Aydınlar Kaymakamlığı Aydınlar ve Köylerine Hizmet Götürme Birliği	2018	529.129,00 TL	396.846,75 TL
Mehmet Ağa Kasrı'nın Restorasyonunun Tamamlanması ve Turizme Açılması Projesi*	Cizre Belediyesi	2018	902.700,00 TL	677.024,99 TL
Cizre Belediyesi Kent Müzesi Restorasyonu*	Cizre Belediyesi	2018	460.545,49 TL	345.409,11 TL
Pervari Doğa Turizmi	Pervari Belediyesi	2018	2.182.500,00 TL	1.636.871,33 TL
Siirt'in Soyut ve Somut Kültür Mirası ile Tabiat Varlıkları Envanteri Projesi	Siirt Kültür ve Turizm İl Müdürlüğü	2018	812.669,50 TL	609.502,12 TL
Ömerli Meydanı ve Tarihi Çarşılarını Turizme Kazandırma Projesi	Ömerli Belediyesi	2018	2.418.350,00 TL	1.659.348,16 TL
Tarihi Savur Çamaşırhanesinin Turizme Kazandırılması Projesi*	Savur Belediye Başkanlığı	2018	334.160,00 TL	250.619,88 TL

Sason'un Yükselen Değeri Doğa Turizmi Tesisi	Sason İlçesi Köylere Hizmet Götürme Birliği	2018	1.518.598,00 TL	1.138.948,50 TL
Zümrüt Kaplıcaları	Beytüşşebap İlçesi Köylere Hizmet Götürme Birliği	2018	2.163.000,00 TL	1.619.908,17 TL

Kaynak: Dicle Kalkınma ajansı program raporlarından derlenmiştir.

*Projeler tamamlanmıştır.

Güdümlü Proje Desteği

Güdümlü projeler, bölge planında belirlenen öncelikler doğrultusunda, teklif çağrısına çıkılmaksızın içeriği ve şartları ajansın öncülüğünde paydaşlarla birlikte belirlenmektedir. 2010-2019 yılları arasında hazırlanan güdümlü proje desteği sayısı 9'dur. 9 adet güdümlü proje desteğinden 6 tanesi turizm ile ilgilidir. Bu projelerin toplam bütçesi 27.093.412,61 TL olup, ajans katkısı toplam 23.180.821,35 TL'dir. Aşağıda yer alan tabloda Üçyol Ekolojik Köy projesi ve Batman için Yerel Pazar tamamlanmış olup diğer projeler ile ilgili çalışmalar devam etmektedir.

Tablo 10. Güdümlü Proje Desteği Programı

Proje Adı	Başvuru Sahibi	Yıl	Toplam Bütçe	Ajans Katkısı
Üçyol Ekolojik Köy Projesi	Hasankeyf Kaymakamlığı Köylere Hizmet Götürme Birliği	2015	2.666.666,61 TL	1.999.999,95 TL
Batman için Yerel Pazar	Batman Belediyesi	2017	7.768.500,00 TL	6.991.650,00 TL
Siirt Eski Çarşının Rehabilitasyonu Projesi	Siirt Belediyesi	2017	6.665.500,00 TL	5.998.950,00 TL
Mardin Tasarım ve İnovasyon Projesi	Midyat Kaymakamlığı	2018	1.833.608,00 TL	1.650.247,20 TL
Midyat Telkâri Tasarım ve Uygulama Merkezi Güdümlü Projesi	Midyat Kaymakamlığı	2018	2.804.138,00 TL	2.523.724,20 TL
Tarihi Mardin'in Yayalaştırılması Güdümlü Projesi	Mardin Büyükşehir Belediyesi	2019	5.355.000,00 TL	4.016.250,00 TL

Kaynak: Dicle Kalkınma ajansı program raporlarından derlenmiştir.

Cazibe Merkezlerini Destekleme Programı (CMDP)

Ülke genelinde daha dengeli bir yerleşim düzeninin sağlanması ve göçün aşamalı bir şekilde yönlendirilebilmesi için görece gelişmemiş ve göç veren bölgelerde, yerelde cazibe merkezi özelliği taşıyan şehirlerin imalat, ihracat, iş imkanları, verimlilik, teknoloji ve inovasyon kapasitelerinin artırılması için Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından yürütülen program dahilindeki şehirler arasında TRC3 Bölgesinden Mardin ili de yer almaktadır (Dicle Kalkınma Ajansı 2018 yılı Faaliyet Raporu, 2018: 43). Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından Kalkınma Ajansları aracılığıyla yürütülen bu projelerin toplam bütçesi 15.236.913,89 TL olup 12.000.000 TL bakanlık tarafından karşılanmaktadır. Projeler ile ilgili çalışmalar devam etmektedir.

Tablo 11. Cazibe Merkezlerini Destekleme Programı

Proje Adı	Başvuru Sahibi	Yıl	Toplam Bütçe	Bakanlık Katkısı
Mardin Tarihi Çarşıların Canlandırılması Projesi	Mardin Büyükşehir Belediyesi	2018	4.000.000,00 TL	4.000.000,00 TL
Dara Antik Kenti Ören yeri Çevre Düzenlemesi Projesi	Mardin Müze Müdürlüğü	2018	11.236.913,89 TL	8.000.000,00 TL

Kaynak: Dicle Kalkınma Ajansı 2018 yılı Faaliyet Raporu

Sonuç ve Değerlendirmeler

Yerel ve iç potansiyeli harekete geçirerek bölgesel kalkınmayı gerçekleştirmek, bölgelerarası ve bölge içi gelişmişlik farklılıklarını minimize etmek gayesi ile kurulan Dicle Kalkınma Ajansı, 2009 yılından itibaren bölgede faaliyet göstermektedir. Dicle Kalkınma Ajansı 2010 yılından bu yana açmış olduğu teknik destek ve mali destek programlarıyla bölgesel kalkınmayı harekete geçirmeye çalışmıştır. Hazırlanan bölge planı ve bölge planı doğrultusunda hazırlanan çalışma programıyla oluşturulan mali ve teknik destek programlarında bölgesel kalkınma için seçilen sektörlerden bir tanesi Turizm sektörüdür.

Bu bağlamda, 2010 yılından 2019 yılına kadar çağrıya çıkılan 17 mali destek programlarından 6 tanesinin öncelikleri arasında turizm sektörü yer almakla beraber, diğer 3 programda ise program öncelikleri doğrultusunda dolaylı olarak turizm sektörü desteklenmiş bulunmaktadır. Söz konusu mali destek programlarında 229 başvuru başarılı bulunmuş olup, bunlardan 189 tanesi hayata geçirilmiştir. 189 projenin 32 tanesi turizm sektörü ile ilgilidir. Turizm sektörü ile ilgili projelerin toplam bütçesi 27.711.277,40 olup, bu projelere toplam ajans katkısı 19.382.826,17 TL'dir. Doğrudan faaliyet desteği ve teknik destek programlarında turizm ile ilgili desteklenen proje sayısı 27 olup, toplam bütçesi 1.532.010,56 TL olan projelere ajans desteği 1.267.207,56 TL'dir. Ayrıca çağrıya çıkılmaksızın bölge planında belirlenen öncelikler doğrultusunda gerçekleştirilen güdümlü proje desteği kapsamında turizm sektörü için 23.180.821,35 TL ajans tarafından kaynak sağlanmıştır. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından yürütülen Cazibe Merkezleri Destekleme Programı kapsamında ise 12.000.000 TL turizm projelerine ayrılmıştır.

Dicle Kalkınma Ajansının bölgede turizm sektörü alanında vermiş olduğu mali desteklerle, bölgede turizm alanında istihdam yaratmış, kültür varlıklarının ortaya çıkması sağlanmış, turizm alanında verilen eğitimlerle bölgede kurumsal kapasitenin gelişmesi sağlanmış, konaklama tesislerinin yenilenmesine katkı sağlamış ve bütün bunları gerçekleştirirken hem kamuyu hem de özel sektörü desteklemiştir. Dicle Kalkınma Ajansının ilerde farklı temalarda gerçekleştireceği çalışmalarda da bölgelerde diğer sektörleri harekete geçireceği öngörülmektedir.

Kaynakça

Akbulut, M. U. F., ve Göküş, M. (2017). Küreselleşme ve Yerelleşme Sürecinde Bölgesel Kalkınma Ajansları. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 20(1), 79-88.

Bakanlıklara Bağlı, İlgili, İlişkili Kurum ve Kuruluşlar ile Diğer Kurum ve Kuruluşların Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 4 Numaralı Kararname (2018).

Bakkal, M., Bakkal, S., ve Yıldırım, H. (2018). Türkiye'de Bölgesel Ekonomik Dengesizlikler ve Çözüm Yolları. Social Sciences Studies Journal, 4(15), 799-809.

Beer, A., Clower, T., Maude, A. ve Haughton, G. (2004). Multinational lessons from local and regional economic development agencies. European Regional Science Association, ERSA conference papers.

Chen, C.-F. ve Chiou-Wei, S. (2009). Tourism Expansion, Tourism Uncertainty and Economic Growth: New Evidence from Taiwan and Korea. *Tourism Management*, 30, 812-818.
<https://doi.org/10.1016/j.tourman.2008.12.013>

CNN Türk. (2020). Türkiye turizmde dünya altıncısı. <https://www.cnnturk.com/ekonomi/turkiye-turizmde-dunya-altincisi> (Son Erişim Tarihi 06.10.2020)

Demir, Ş., ve Karakuş, T. (2016). Bölgesel Kalkınma Ajanslarında turizm faaliyetlerinin değerlendirilmesi. *Journal of Tourism Theory and Research*, 2, 42-42. <https://doi.org/10.24288/jtr.202829>

Dicle Kalkınma Ajansı. (2010). KOBİ Mali Destek Program Rehberi. <http://www.dika.org.tr/programarsivi> (Son Erişim Tarihi: 07.10.2020)

Dicle Kalkınma Ajansı. (2011). Sektörel Gelişme Mali Destek Programı Rehberi. <http://www.dika.org.tr/programarsivi> (Son Erişim Tarihi: 07.10.2020)

Dicle Kalkınma Ajansı. (2011). Kentsel Yaşam Kalitesinin İyileştirilmesi Mali Destek Programı Başvuru Rehberi (Son Erişim Tarihi: 07.10.2020)

Dicle Kalkınma Ajansı. (2013). Rekabetçi Sektörlerin Geliştirilmesi Mali Destek Programı Rehberi. <http://www.dika.org.tr/programarsivi> (Son Erişim Tarihi: 07.10.2020)

Dicle Kalkınma Ajansı. (2013). Turizm, Kent ve Sanayi Altyapısı Programı Rehberi. <http://www.dika.org.tr/programarsivi> (Son Erişim Tarihi: 07.10.2020)

Dicle Kalkınma Ajansı. (2014). Sektörel Gelişme Mali Destek Programı Rehberi. <http://www.dika.org.tr/programarsivi> (Son Erişim Tarihi: 07.10.2020)

Dicle Kalkınma Ajansı. (2018). 2018 Yılı Faaliyet Raporu. <http://www.dika.org.tr/programarsivi> (Son Erişim Tarihi: 07.10.2020) Dicle Kalkınma Ajansı. (2018).

Dicle Kalkınma Ajansı. (2018). Ekonomik Altyapının Geliştirilmesi Programı Rehberi. <http://www.dika.org.tr/programarsivi> (Son Erişim Tarihi: 07.10.2020)

Gee, C. Y., ve Solo, E. F. (1997). *International Tourism: A Global Perspective*. World Tourism Organization.

Hüseyini, İ. (2019). TRC3 Bölgesinin Ekonomik Kalkınma Göstergeleri. TRC3 Bölgesinin (Mardin-Batman-Siirt-Şırnak) Ekonomik Durumu Üzerine Yazılar. Ed. İ. Hüseyini. Gazi Kitabevi, Ankara.

Kalkınma Bakanlığı. (2016). Kalkınma Ajansları Genel Faaliyet Raporu 2015. Kalkınma Bakanlığı.

Kalkınma Bakanlığı. (2018). Kalkınma Ajansları Destek Yönetimi Kılavuzu. Kalkınma Bakanlığı.

Köse, S., ve Konur, F. (2011). Avrupa Birliği ve Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Bölgesel Farkların Azaltılmasındaki Rolü ve Etkililiği: Ülke Deneyimlerinin Karşılaştırılması. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(1), 95-137.

Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2020). Turizm İstatistikleri 2019. Kültür ve Turizm Bakanlığı. <https://yigm.ktb.gov.tr/Eklenti/69320,turizmistatistikleri2019-4pdf.pdf?0>

Künü, S., Hopoğlu, S., Sökmen Gürçam, Ö., ve Güneş, Ç. (2015). Turizm ve Bölgesel Kalkınma Arasındaki İlişki. *İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7, 71-93.

Lee, C.-C. ve Chang, C.-P. (2008). Tourism development and economic growth: A closer look at panels. *Tourism Management*, 29(1), 180-192. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2007.02.013>

OECD (2020) Regional Development Policy <http://www.oecd.org/regional/regionaldevelopment.htm> (Son Erişim Tarihi 06.10.2020)

Seers, D. (1969). The Meaning of Development. *Institute of Development Studies*, 44.

Sevinç, H. (2011). Bölgesel Kalkınma Sorunsalı: Türkiye’de Uygulanan Bölgesel Kalkınma Politikaları. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 6(2), 35-54.

Emine Tuğba Alpaslan, Halil İbrahim Aydın
Turizmin Gelişmesinde Kalkınma Ajanslarının Rolü: Dicle Kalkınma Ajansı Örneği

Vol: 4 Issue: 3
Summer 2021

Sinclair, M. T. ve Stabler, M. (1997). The Economics of Tourism. Routledge.

Tuncel, V. (2019). Kalkınma Planlarının Turizm Politikaları Perspektifinde Değerlendirilmesi. Tourism and Recreation, 1(2), 58-66.

SNOW-WHITE, CURVY, AND VIRGIN: CONCUBINAGE AND THE ORIGINS OF WHITE SLAVE TRAFFIC IN OTTOMAN ISTANBUL (1850-1920)

Cem DOĞAN¹

Makale İlk Gönderim Tarihi / Recieved (First): 07.02.2021

Makale Kabul Tarihi / Accepted: 13.06.2021

Abstract

At the end of the 19th century, Ottoman legal terminology met with an unfamiliar notion called “white slave traffic”. In fact, the authorities were not unfamiliar with the usual abuse of established concubinage and polygamy practices, as well as the use of slave women for prostitution. However, they held a closer interest in the issue, as the internationalization of it could pave the way for interference in the internal affairs of the state. The origins of the modern concept of white slave traffic in the Ottoman Empire dates back to early ages, and it was published in the foreign press and various sources. International press claimed that Istanbul became one headquarter of the white slave traffic. The addition of tension-rising white women trade to the discussions of slavery and polygamy would not have very positive results in terms of the international prestige of the Ottoman Empire, which was struggling to settle proper relations with Western powers. In this context, the Tanzimat administration gradually became more concerned with the issue starting from the middle of the century. The government’s worry about concubinage, polygamy and marriage was not in vain. The exploitation of such stereotyped social habits for criminal purposes led slave women to be dragged into prostitution, but the actual hazard was that this activity extended beyond the borders of the country. This study proposes to put a debate on the origins of the white slave traffic in Istanbul through concubinage, which has been on the rise especially since the second half of the 19th century and turned into an internationally organized crime.

Keywords: Ottoman empire, Concubinage, Prostitution, White slave traffic.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Iğdır Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, dogancem1@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-2008-3830.

In normal times the rich and powerful enjoy all sorts of protection and privileges which the disinherited lack. We are concerned here not with normal circumstances but with periods of crisis. A mere glance at world history will reveal that the odds of a violent death at the hands of a frenzied crowd are statistically greater for the privileged than for any other category. Extreme characteristics ultimately attract collective destruction at some time or other, extremes not just of wealth or poverty, but also of success and failure, beauty and ugliness, vice and virtue, the ability to please and to displease. The weakness of women, children, and old people, as well as the strength of the most powerful, becomes weakness in the face of the crowd. Crowds commonly turn on those who originally held exceptional power over them.²

1. Introduction

Slavery's past dates back to the ancient ages. The earliest slaves, as Bernard Lewis (1990: 3) argued, were the captivated enemies in battlefields. Most of the slaves belonged to kings, priests, temples, which shows us that just a small quantity of them under the private possession before the classical antiquity began. Their essential duty was to take care of the fields and look after the herds of their royal and priestly masters, but not any other economic activities. According to the knowledge provided by the related sources, slavery grew into a complete institution in Indian, Chinese, Mesopotamian, ancient Greek, Roman, Egyptian and Arab civilizations (Duman, 2011: 10). When the juridical structures of all archaic civilisations are considered, slavery rises out among the other institutions. Slavery was considered a legal status in these societies, no matter how their social and economic organizations were *sui generis*. Hence, the institution of slavery in these civilisations was arranged in similar ways (Bozkurt, 1981: 102).

In slavery, the person who is on the market for sale was more of a commodity than a human being. While male slaves were in demand for their physical strength and durability, women were rather being domestic servants or worse, they were exposed to sexual harassments by their masters. This tradition got through the ages over the different parts of the world under various disguise with minor changes. Slavery was also known of in Turkish societies during the pre-Islamic ages. Hun Turks, for instance, used their slaves mostly for household chores (Taşbaşı, 2018: 122).

Slavery had validly existed in Turkish societies after they had adopted Islam as their new religion. In this sense, Ottoman society has created a typical slave trading system. Slaves in Ottoman society did not form an exemption to the common practice. Female slaves, which were called either *câriyah* or *halâyıq*, were sold for a considerable price, particularly when they had a privilege as being a virgin. Virginity for a slave girl meant two functions to the owner. First, some owners accepted these girls with a good-will and treated them like their daughters, as well as their maids. Throughout the existence of the Ottoman Empire, female slaves were visible, accompanying their mistresses as they moved about in the public space. Wives and daughters of state officials thus set off for excursions with female slaves in tow, and women wandered through the streets escorted by them (Fleet, 2016: 129).

Second, though, these girls could be sexually abused as the objects of a satisfying commodity to the male lust, either by the slave traders or their masters. They often sold them for prostitution repeatedly with multifarious slynesses. Female slave trade in the Ottoman lands, therefore, has been made a clandestine instrument that paving the way for the modern white slave traffic as we know it,

² René Girard, *The Scapegoat* (trans: Yvonne Freccero). Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1986, pp. 18-19.

which emerged in the second half of the 19th century. This paper shall elaborate on the conditions of *câriyâhs/halayıqs* and attempt to trace the origins of “white slave traffic” in Ottoman Istanbul between the years of 1850-1920.

2. Going Once, Going Twice, and Sold!: Slave Trade in the Ottoman Empire

When one attempts to put the subject of slavery into examination in the Ottoman Empire, s(he) must be realized that slavery is not “the slavery” as in any other country. First, unlike the North American system, the Ottoman slave trade was conducted by the regulations and rules of Islam. Under these principles slaves had specific rights which were usually, even if not universally, recognized. If you were a free-born Muslim, no one could enslave you. Therefore, slaves were mostly collected from outside the empire or from non-Muslim societies. Islam invited but did not order manumission, but it was a popular Ottoman practice to set slaves free after seven years. Most of the slaves would rather stay in their master’s service as free servants after the release (Lewis, 2004: 130). In short, the system of slavery in the Ottoman Empire was much gentler because slaves were not exploited on the hard labour of plantations, and they were well-treated, often manumitted with the fact that they could easily blend into the slave-owning society. And slave-owners, most of the time, manumitted the slaves under their command by the hope that the manumission would be a ransom for their souls (Toledano, 2009: 13).

Slaves were under the category of personal property in the Ottoman Empire, so the Islamic rules on property applied to an individual who had turned into a slave (Conermann ve Şen: 2020, 14). To be a slave in the Ottoman Empire, though, meant lots of distinct possibilities in terms of both the owner and his slaves. If you were a good-looking male, you could get lucky and be a servant to run for your master’s errands in his house. A *câriyâh* could achieve a goal, like having a home thanks to the living together with your master and his family, and she would serve them as a waitress. Or you would hope for the better and tried to get pregnant from your master to be his lawful wife. According to the *shari‘a*, a way of being set free for a female slave was to bear her master’s child, regardless of the child was dead or alive, which was called *müstevlide* or *istilâd*. Here, with the condition of the master’s admission, of course, *câriyâh* would be free after her master passed away (Akyılmaz, 2004: 229). It is crucial to state that, though, getting pregnant from the master and give him a child was not always the door to freedom. The alibi of bearing and bringing the master’s child into the world was one of the major problems that caused lots of work for the courts. Very few of these applications were concluded in favor of concubines. In such cases, the masters could deny all the claims, and the courts did not go over the allegations in the absence of solid proof (Araz, 2014: 238).

It should be noted that, however, these situations did not mean for a slave to have a great and comfortable life because you were eventually something to be sold or to be bought in the daily market. Some masters could be truly ruthless against their slaves. In one of gory incidents that occurred in 1853 in the province of Aydın, Esirci Mehmed (Mehmet the Slave Trader) was accused of cutting Selim’s arms from their wrists and his testicles with his penis, one of his male slaves. After the outrageous crime happened, Selim send a petition to the center for asking *ihkâk-ı hâk* (enforcement of a right). Apparently, Esirci Mehmed performed this violent act with the claim of Selim’s malicious intentions over his goods and honour, but Selim was in a total denial. He protested that he would have never thought such ill-wills against his master, and Mehmed had crippled him because of his hubris and grudge with no reason at all (*bî-gayr-ı hakkın nefsâniyyet edüp garaza binâen*) (B.O.A., A.}MKT.DV., 71/20).

Back at the conditions slaves in the market, we observe they were exposed and sold by bargaining in auctions regarding their gender, breed, age, physical characteristics, and personal abilities. Concubines from the Caucasus had relatively cheaper. Even the middle-class families in Istanbul could afford and buy them as wedding gifts. A slave’s price was increasing while s(he) was known how to

play musical instruments, to speak foreign languages, or to be predispositioned and skillful in household chores. What a customer would first want to see in a female slave were youth and beauty. Male slaves were worth much more if they had knowledge about blacksmithing, saddlery, animal keeping, maritime chores. The buyer had the right of checking his future slave. He used to look at the slave's teeth, examine the body of the slave, grab her breasts or legs. A final examination was carried out by a physician and midwife. (Sakaoğlu, 201). As it is predicted, this last check was realized on the genital parts of female slaves. After that, your fate, which was almost always sealed by your master, stepped in at this point and decided for you where you would end up as Kömürçüyan (1988: 56) puts it:

“The slaves are lined up in the inn of Esirpazarı like herds of animals, and those who come there choose the ones they like and pay for them. Young and well-proportioned virgin girls are detained if they are liked by the chief of custom officers (*başgümrikçi*). Because the ruthless Tatars defile these girls after capturing them and keep only the ones who are as pretty as a picture in order to sell them at high prices. They are taken to the Turkish bath to be washed, scented, and dressed with beautiful clothes after bought at the customs. The price of girls is seven hundred piastres (*kuruş*), but we have seen the ones who could be bought under five hundred”.

Slaves were attached to a specific master through a settlement called *mukâtaba*. It had a mandatory character on both sides, so that the master could not alter the terms against his slave. Since emancipation was regarded as a philanthropy, the master could lessen the process in favor of his slave, such as reducing the term of service or giving up the working conditions. Likewise, *mukâtaba* provided some benefits for the master. Lifelong slaves were usually willing to fleeing or having a laze, and the master guaranteed an acceptable and worthwhile employment for a certain period (İnalçık, 2008: 129). However, one might speculate that the masters freed at least some slaves in their later years to do charity. Indeed, qadi registers are full of such case records of manumission.

Slavery had an important share in the trade activities that took place in Istanbul. Slave traders were settled in the new and old bazaars (*bedestens*). Female slaves were sold in the New Bazaar (*Yeni Bedesten*), and others (mixed in gender) those who were to be sold by the Book of Inheritance (*Kassam Defteri*) could be found in the Old Bazaar (*Eski Bedesten*). There was also a great inn (*Esir Hanı*), where the slave sales happened (Altınay, 2011: 122). The African part of the slave trade realized through Baghdad, Medina and Aleppo; those of Circassian and Georgian were brought originally through Erzurum; Bosniak and Slavic people were reaching Istanbul by the bazaars in Cairo, Sofia and Belgrade (Özbilgen, 2011: 272).

There was a keen interest in pretty boys and girls to be servants and maids in the mansions of the Ottoman senior bureaucrats, or in the sultan's palace. Slaves were purchased and traded at the notorious slave market near the Grand Bazaar (*Kapalıçarşı*), until it was concluded by Sultan Abdulmecid in 1846 (Badem, 2010: 349). We may presume that elegant women slaves were held as *câriyâhs* to the private harems, even to the palace. Along with this, there were also those who were regularly prostituted in the market. Women slaves with a proper physical presentation, like long and nice hair or colorful eyes, drew the spotlights to themselves, but male slaves should not be neglected in this respect, too. Ottoman free women also purchased slaves, but what women typically requested in their future-slaves was an aptitude for housework, physical toughness, and an accommodating personality. Beauty was also a fundamental factor for women masters. However, women may have hoped of having beautiful slaves as a kind of pride, and the slave himself as a “beautiful object” to show off (Ben-Naeh, 2006: 317).

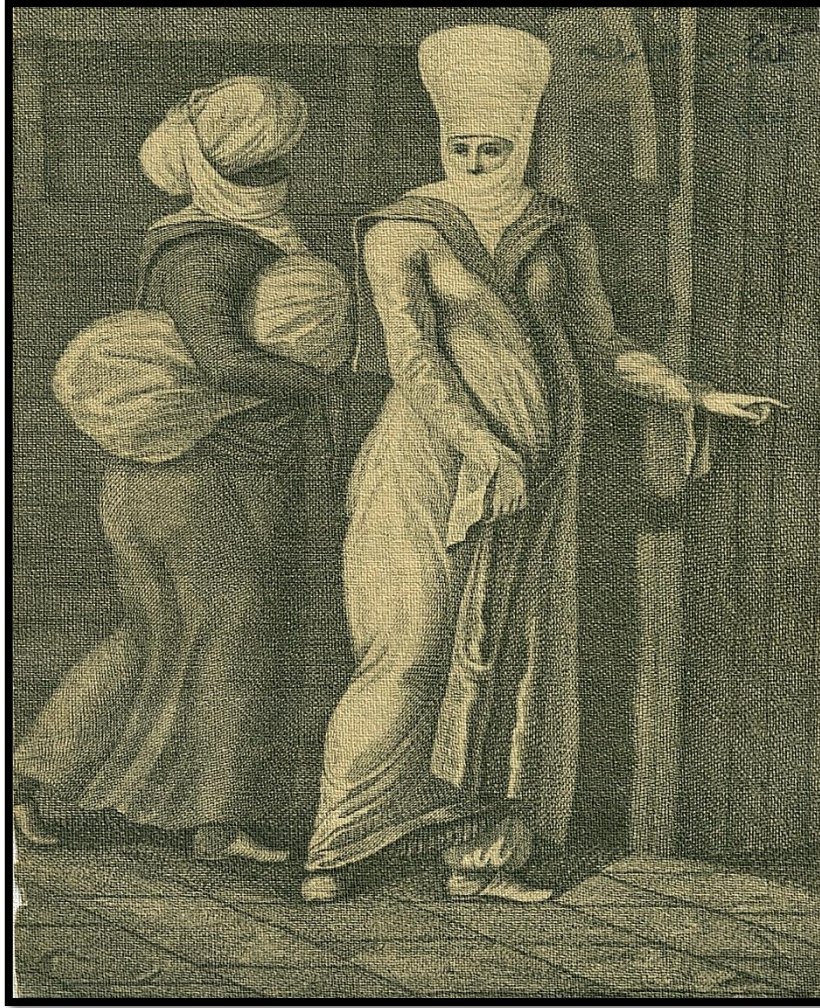

Figure 1: A câriyâh is going to bath with her mistress.
Source: İBB. *Atatürk Kitaplığı*, no: Krt_009274.

When considered in terms of Ottoman Istanbul, we observe it is impossible to measure the quantity of slaves who lived in the city. This was true for both the slaves that belonged to the sultan himself and to the city's staff. To say that there were thousands of slaves in Istanbul should not be an exaggeration, but an estimate in the dark. The impossibility of estimating the average number of slaves in Istanbul stems from the fact that the vast majority of slaves in the city during the second half of the 17th century lived completely familial spheres and occupied with domestic activities. Naturally, they were not included in any group that would attract the attention of the agents of the administration, and they did not constitute the subject of any census, as with tradespeople. The government has neither the power to look nor intervene inside the walls of a house, and the number of individuals within a house cannot be precisely known, particularly in a Muslim home where private life is mysterious to foreign eyes (Mantran, 1990: 104). According to the estimation of Jean du Mont in 1691 (Üçel-Aybet, 2010: 328), for example, each year 50.000 slaves entered Turkey.

Besides the statements above, we should underline that slaves did not represent a formal labor force as they were not the members of any guild (Faroqhi, 1994: 596). Since the Ottoman slavery system had an open structure, slaves in this system could integrate with the society as if they were free individuals. For this reason, the system constantly needed new slaves to maintain its existence. That Muslim elements and non-Muslims in the category of *dhimmi* were forbidden to be traded has led the system to look for external resources from which new slaves could be derived (Erdem, 1996: 19). Considering the continuity of the slave trade in the Ottoman lands and the circulation of slaves into the

country from different regions, it becomes impossible to estimate the total number of slaves in the markets and in the household.

3. Snow-White, Curvy, and Virgin: Being a Concubine in the Ottoman World

During the 19th century, Western societies turned against the slavery. This development led also the Ottoman authorities to restrict and forbid the slavery in the empire. But it was much easier to say than get it done because of the deep-rooted origins of slave trade (Martal, 1994: 15). In Kurnaz's claim, the first document on the subject is dated January 27, 1847 (9 Safer 1263). It was addressed to the governor of Baghdad for declaring that slave trade was prohibited in the Africa (Kurnaz, 1997: 53).

State leaders, who were attempting to shape a new legal order in the society, had to deal with the institution of slavery as well. Slaves and concubines were being sold like goods or belongings in front of people, a place called Esir Pazarı near Grand Bazaar (Çarşı-yı Kebîr). This market was closed in 1848 by an imperial order of the sultan. However slave trade continued clandestinely (Kartal, 2007: 275). The abolition of the slave markets in Istanbul was an act that was undertaken by the Ottoman Empire as an initiative within the framework of the Tanzimat reforms. Mustafa Reşit Pasha, who was appointed as the Grand Vizier in September 1846, implemented many projects that could be considered as the second pillar of the Tanzimat on education, criminal, commercial and justice law and local governments (Toledano, 1982: 108).

Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, too, mentions about the closure of the slave market and said the slave trade in Istanbul was found against the basic rules of humanity. Ethiopian male slaves and *câriyâhs* were still for sale in some houses around Fatih. Circassians were also in the market around Tophane, Karabaş neighbourhood (Ali Rıza Bey, 2001: 295-296). Lucy Mary Jane Garnett (1893: 382-383), one of the female travellers in the late empire, also submitted some important observations on the female slave trade:

“Although the Porte, in deference to European opinion, has closed the slave-market at Constantinople, and formally prohibited the slave-trade, no material change, so far as slave women are concerned, has in reality taken place in this respect. For the institution of slavery being indispensable to the social system of the Osmanlis, its total abolition would also involve the abolition of the harem, a revolution for which they are as yet by no means prepared”.

“A servant girl” [*halâyıq*], says Şemseddin Sami [Fraşeri] in his *Kâmûs-ı Türkî* (1901), and carries on, “who is sold and bought by money”. In Şemseddin Sami's definition, which he used *câriyâh* as an alternative for *halâyıq*, the girl was captivated as a trophy after a battle, or she was sold by her first master to be a wife (Sami, 1901: 464). In the Ottoman Empire, slavery was strictly supervised by law, and the rights of the female slave, which was called *câriyah* or *halâyıq* (both mean “concubine”), and the liabilities of the owner were plainly described. Once a female slave bought, she could not go back to the streets. The owner had to either sell her, set her free, give her to someone, or use her in his own service. If a concubine gave birth to a child to her master, she would automatically gain a legal status under the name of *umm-ul walad* (mother of child). Even if her master had not released her before, when he died, she could no longer be sold or given to someone, and she would be free. When the father legitimized the child, which he always did, this infant was treated as a legal and free offspring of the master, and (s)he received a split of the inheritance like all other kids. Most of the time, the mother was married to the master or an outsider and took a dowry (*mahr*) (Sancar, 2011: 93).

The owners had the right to do whatever he wished on female slaves. He could, to exemplify, employ them in either his house or another, save them for himself as concubines, or practically sell them. After all, slave trade was a particular commercial business (Taşkıran, 1976: 31). Therefore, the customer would like to inspect her body. If the slave girl was to be an “odalisque” (*odalık*), an elaborative

inspection on her body was needed, like examining the chest, arms, and legs, and those who dared to oppose this process would have a great punishment (Parlatır, 1992: 13).

The abundance of female slaves was mostly seen in the aftermath of wars. Slaves as prisoners of war were later brought to the Ottoman lands and sold in slave markets. For the Ottoman military units, which did not have a decent salary and were not paid on time, female prisoners were as valuable as gold in sexual and economic terms. In the Wallachian expedition of 1650, 15,000 slaves were taken, when the number was 81,000 in 1683, and 50,000 in 1788. Most of them should have been women. During the time of the tulip crisis, the prices of slaves in the markets, especially female slaves, skyrocketed. Even a man or woman of normal beauty, not superiority, was like an investment in the bank. Female slaves in large mansions must have embellished the dreams of Western foreigners and Ottoman men living on the margins of society, whether their owners use them to satisfy their sexual desires or not (Zilfi, 2006: 237).

In the female slave trade, their outlooks, hand skills, health conditions and the existence of scars or other spots anywhere on their body, and their ages were highly effective factors in terms of the price. Especially in concubine sales, a female slave's beauty, age, and other skills such as singing and dancing mean a direct rise in the value. For this reason, the subject of sale in all slavery-related case records, including court records, provides detailed information about the external presence and bodily structure of the slaves (Akkaya, 2011: 208-209). The process that someone who wants to buy slaves has to follow is described in the memoirs of Melek Hanım (1875: 134-135):

“The purchasing transaction of a *câriyâh* takes place as follows: the client man or woman settles on the slave's cost after checking her from head to toe. When the bargain is sealed, the young girl is delivered to her new master with an old woman. The young girl stays with her master until it is confirmed that she has no physical defects. A midwife is called in order to control if the girl has had sexual intercourse before. After this examination, the money is transacted to the agent and the sale is completed with a receipt from the seller, called *the veil*”.

The remarkable fact here is that the virginity of the girl was checked by a midwife. From this point of view, it would be in point to suggest that if a slave girl was a virgin, her price increased itself to an exceptional amount. Although not directly marketed for prostitution, slave girls were presumably satisfied their masters' lust in his harem, and therefore, the virginity of her was likewise essential to the master. Besides, the possession of a merchant over his slaves granted him to quench his carnal desires from them, but if such an affair showed up, the slave would become the merchant's odalisque. If the woman refused to have a sexual intercourse with the merchant, the law did not seek the consent of the slave, even rape could be tolerated (Toledano, 1998: 72) no matter how the court results show otherwise.

Slaves practiced all kinds of unlawful conduct, such as being pushed into prostitution or being traded to the subjects, whether they were Muslim or non-Muslim (Conermann ve Şen: 2020, 22). Actually, the state strictly forbidden the slave trade among its non-Muslim subjects, but as it is understood, they rarely cared about what the official rules were. An imperial decree which commanded non-Muslims not to get involved in trading slaves was put into circulation in 1576. In the decree, the sultan expressed and ordered to prevent of that some traders had sold their slaves to Jews and Christians (Gedik, 1996: 93). Apparently, slave traders formed a habit of being deaf against the imperial orders because the authorities were still trying to deal with the trade of *câriyâhs* with the Jews and Christians that were brought from Sudan and Umman, even after almost three hundred years (B.O.A., A.)MKT.UM., 78/48, 1851).

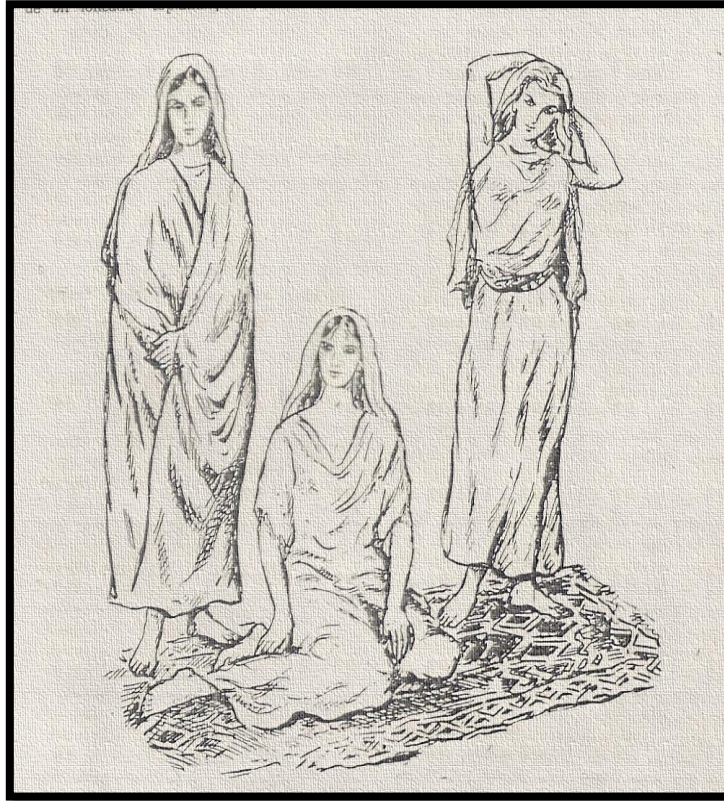

Figure 2: *Câriyâhs* in the bazaar.

Source: R. E. Koçu, *Istanbul Ansiklopedisi*, cilt: 10, s. 5272.

4. Concubinage and the Origins of White Slave Traffic in Istanbul

It was a common practice in the Ottoman market to sell the woman slaves as pseudo-concubines for hundred years. In fact, not just female ones were in jeopardy of being sexually harassed or raped. For some clients found a practical way to meet their concupiscences on both female and male slaves. They borrowed male or female slaves that were put up for auction from the merchants on the pretext of testing them, and then took them away until the sundown so that they using the slaves uglily and return them without buying (And, 2012: 278).

One disgrace which became abundant in Istanbul, especially during the time of Murat III, was the slave trade. Prohibited prostitution emerged and developed as concubine trading. Some people, except for the well-known slave-dealers who have been dealing with the slave and concubine trade for years, pretended to be slave traders, wandering around the bazaar and offered the prostitutes by declaring that they were concubines for sale (Sevengil, 1990: 29). In the sale for these slaves, clients were offered a test season composed of a few days. If the slave trader or somebody else had announced characteristics before the sale that turned out to be invalid, the client could return the woman within three days. Meantime, he had the chance of exploiting the woman for his primary aim, which obviously was prostitution (Yağcı, 2020: 336).

Ehud Toledano (2011: 25-26) points out that the essential motive that gave rise to the diminishing in the quantity of enslaved people in Ottoman society in the 18th and 19th centuries was explicitly the lack of war prisoners. Therefore, during the age of recession and declining of military achievements, the need for unfree work force had to be found through an expanding web of human trafficking. And thus, the ethnic formation of the enslaved populace in the empire changed conforming

with the switching roots, like from the Balkan regions and eastern Europe to central and eastern Africa and the Caucasus, chiefly Circassia and Georgia.

During the late 1850s and early 1860s Russian forces gradually occupied the Caucasus region, and the population living there had to migrate to the Ottoman Empire in mass. The Ottoman government accepted this population and distributed it to live in various parts of the empire. The emigrated Caucasians also brought with them some kind of land serfdom, which was regarded as slavery by the Empire because of the provisions of Shari'a (Toledano, 1984: 380). After the Crimean War in 1853, a major increase emerged in the purchase and sale of male and female slaves of Caucasian origins. After the slave trade was banned, traders became off the grid, and the increase in the number of people brought from the Caucasus region to the Ottoman country after the slave trade was banned. It shows that this prohibition was secretly broken. Another reason in explaining the overpopulated structure of harems in the Ottoman elite circles should be the Circassian Muslims who were expelled by Russians over the 19th century. Most of the Circassians fled into the Ottoman Empire but the empire was already having some serious financial difficulties by itself, when the Circassians were set aside. For this reason, Circassian families had to sell their daughters as *câriyâhs* to the wealthy Ottoman families (Brookes, 2008: 7). To give an instance, Leyla Hanım (1888: 291-292) mentions in her memories about the slave trade in 1888:

“White slaves were previously bought in Georgia and Circassia. Then Russia has banned the trade after the occupation of Circassia, but since many families emigrated to Turkey, and they brought several young girls with which to be sold as slaves. There are no more public markets now where slave trading is carried out as in the past. However, they are displayed for sale in some houses known by the authorities”.

It is crucial to see that the second half of the 19th century symbolized a breaking point not only in terms of the modernization in Ottoman bureaucracy and state affairs alike, but also in the network and trade relations through the empire. By the great convenience and self-reliance came up with the Tanzimat era, non-Muslim subjects in the empire became more interested, or rather plainly, involving in trading slaves. Then again, we ought not to miss the pinpoint that the Jews in the empire played the leading role in this business. It does not mean that the Jews had launched out the market before the Tanzimat. An observer narrated in 1792 that Jews were already in the trading business then:

“The Jews carry on this unfeeling and infamous traffic, and bring the women from Greece, Candia, Mingrilia, Georgia, Circassia, and still more remote provinces. A multitude of females, of various ages and descriptions, are in constant attendance at this grand emporium of legal prostitution, expecting every day to be transferred into other hands. Those, on whom nature has lavished her bounties, fetch considerable sums of money; but those, who are destitute of personal attractions, are sold at a very low rate, and are destined to fill the vilest domestic offices” (Hunter, 1803: 307).

Yet, they no more considered the slave trading business as risky as it was in the past, and slave trade changed its dimension ended up in becoming a whole new international and highly organized criminal web. Before the half of the 19th century, slave trade was a local market on a large scale, based primarily on the network in Istanbul, Cairo, Alexandria, and Galicia. The ancient and more usual white slave traffic was the first-hand women sales from Eastern Europe into the Orient, through the huge general storehouse of Constantinople. The principal recruiting-ground for this was the poor ghetto of Europe in the old kingdom of Poland, now occupied by Austria and Russia, where the Jews were herded out of the rest of Christendom by the oppressions of the Middle Ages (Law, 1909: 73).

The early female slave traffic was started by the trade of girls from Eastern Europe into the Orient through the major circulating center, Constantinople. The victims of this traffic were selected predominantly from the ghetto of Europe in the old kingdoms of Poland, which is now a part of Russia and Austria. The *kaftan*, as the procurer was formerly called, picked up the girls in Galicia and Russian Poland and traded them into Asia. Around the midst of the 19th century, the female slaves were began also to be sold in the West, and this was the rise of the white slavery in its modern sense (Roe, 1911:

97-98).³ Beautiful Caucasian girls either were to be kidnapped by whom waiting insidiously for them, or deceived with the false promise of marriage and culminated in the same fate. Sometimes, girls aspired to go with these men hoping to have a bright future in Istanbul (Pakalın, 1971: 554).

The new type of exploiting desperate women plainly separated from the slavery in old times. Merchants in the past, too, traded girls and women for prostitution, but they were not representing the whole of the traders community. The term “slave trade” gained an ill reputation as from the second half of the 19th century. Some examples show us that the meaning of slave trade and being a *câriyâh* in the empire was in transformation because of the acts of some irresponsible people. Kidnapped or deceived Circassian girls who had no one or relative to protect them, thence, were in a great jeopardy. In the April 1850, Marshall of Zaptiah submitted a petition to the Supreme Council (*Meclis-i Vâlâ*) about a disturbing case, in which a clerk (*kâtip*) sexually harassed a fugitive *câriyâh* of Hüseyin Pasha, former governor of Urfa district. The perpetrator, Aziz Efendi, was an official in the Department of Financial Affairs (*Evâmîr-i Mâliye Kalemî*). He bumped into a white-skinned *câriyâh* wandering in the street and took her to his home by convincing the girl that he would make her an odalisque (*odalık*) for himself, but he did not anything. They were both interrogated once the event was heard of and the officials returned the runaway girl to her master’s house. Yet the case was not closed because the officials also heard that Aziz Efendi took some household furniture from the Chief Clerk of the Department of Public Regularity (*İhtisâb Başkâtibi*) Sabit Efendi’s slaughterhouse, who dwelled in Üsküdar. Aziz Efendi had stolen the furnitures for his house and took the *câriyâh* there to leave an impression on her that he was serious what he mentioned before on making her an odalisque. Aziz Efendi revealed his actual intention and attempted to abuse the girl in his house (*itâle-i dest taaddî eylemiş*). Eventually, the authorities decided not only to fire him from the official duty but also shackle him for six months and banish him from Istanbul when he completed his sentence (B.O.A. MVL., 197/82, 1850).

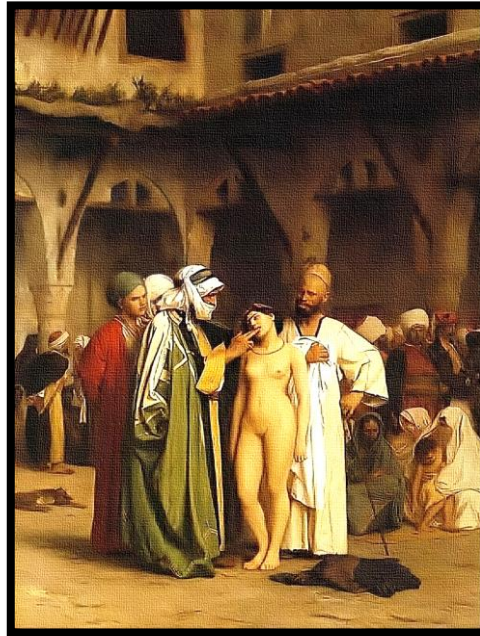

Figure 3: Jean-Léon Gérôme, Pre-control of a *câriyâh* in the bazaar.

Source: <http://www.jeanleongerome.org/The-Slave-Market.html>

³ An American newspaper mentions that the modern white slave traffic emerged in Istanbul like a syndicate, in the year of 1857. Then traders moved their headquarter to Paris and sent sixteen thousand girls in a year with 16.50 \$ as the average price for each girl. “White Slave Lecturer Charges Neglect by Girls’ Mothers”, *The Log Cabin Democrat*, 6 (139), 6 Mart 1914, s. 1.

By the late 19th century, white slave traffic laid its hands over from European countries to the Middle East, including the Ottoman Empire. Several cities, however, were a notorious with the dangerous networks of this business of slavery. Buenos Aires in Argentina, Marseille in France, Cairo, Alexandria, and Port Said in Egypt, Valparaíso in the Republic of Chile, and obviously Istanbul in the Ottoman Empire were the main headquarters of the international white slave traders (Doğan, 2019: 311). An official report, dated to December 12th, 1896, mentioned that the further embarkation of female victims under such circumstances was made impossible. Yet the cases of voluntary consent evaded the supervision of the law enforcement, as well cases where the parties were provided with a marriage testimonial; for several instances indeed have been recorded of men of Jewish extraction having traded their spouses into enslavement. After leaving Odessa with their wives, they came back within a precise term with their passport bearing the remark in the hand of the Russian Consul in Constantinople: “wife remained abroad” or “divorced” (Sabouroff, 1899: 26).

Baroness von Langenau (1899: 83) reported in the International Congress on the White Slave Trade of 1899 that the girls were decoyed chiefly from Bohemia, Galicia and Hungary. They were employed as governesses, servants, and helps of commissioners to the prime cities of Hungary. The agents themselves were invariably Jews. The victims were not addressed directly to Constantinople because it would produce suspicions. But they at length reached in that city. From then, some were delivered to Cairo, some to Trebizond. None of them ever could grasp the chance of going back to their native countries. They fall deeper and deeper into debt. Only stoutly built girls gained the privilege of being elected by the commissioners. The Black Sea region was one of the major routes in the white slave traffic, with its strategically situated ports. We should not turn a blind eye to the fact that the traders did not realize their work single-sided. They would abduct as many women as they could from and to overseas, either by their consent or forcefully.

There are two striking factors here. One of them is that traders created a steady circulation of slaves, which is not too much to think that they were mostly women. And the other one is the fact that this international sector had a way more spread network compared to the past. Women who had no family or relatives were the essential prey for the slavers. In such an example in 1853, a woman called Emine was reverse-kidnapped, she was taken within the empire and sold overseas. Emine was a resident of Samsun. She was sent to Egypt seven years ago under the allegation of her being a *câriyâh*, just after her father Hacı Osman Bey had passed away. Emine was sold in Egypt at an auction, but she was not a slave. Then the authorities sent her back to Samsun through Istanbul with a meticulous hospitality (B.O.A., A.}MKT.UM., 123/62, 1853).⁴

In the 1870s and 1880s, the white slave traders had already organized in large-scale groups and conducted international transactions from Istanbul. In 1872, for example, a group of Jews from Istanbul and Odessa formed a network of white slave traffic between these two cities (B.O.A., HR.SFR.1..., 34/24, 1872). In the same year, the Russian embassy in Beyoğlu requested from the Ottoman authorities to deal with white slave traders who kidnapped or deluded the young girls and pushed them into an unknown. The embassy failed to pull these girls out of their messy lives, but that was impossible matter how it stubbornly tried. When the families heard about their girls, they frequently visited the embassy

⁴ There are some similar expressions in an archival correspondance in 1866. According to the document, some people were kidnapping others as “gulâm” or “câriyâh” from Samsun to Istanbul. However, it was found out that most of them were free individuals. Authorities had to confirm the free ones and hand them over their relatives, and adviced that the government should have punished these criminals with some great fines to dissuade them from what they were doing. Finally, the government decided to put them in jail for five days, fine them with a great sum of money, and release them on bail. B.O.A., MVL., 720/4, 2 Zilhicce 1282 (18 Nisan 1866).

and complained of their despair to the Russian authorities because their hands were tied up as well. Before this inappropriate scene, Ottoman officials suggested reinforcing the helpless parents with police forces (B.O.A., HR.MKT., 737/27, 1872).

During the late 19th and early 20th centuries, the members of white slave traffic conducted their business under a more contemporary disguise. As well as the old plot about the blessings of concubinage was still on the table, lady-killers now adopted a few more up-to-date methods in order to realize their aims. They used to pick up economically desperate families who would sell their daughters and promised the families that their daughters would be a servant who was to be living in a very prosperous family in Istanbul or some place else. But, after they convinced them with this false pledge, they took the girls from their families to distribute them all over the world through Istanbul as usual.

A correspondance dated to 1904 between the authorities of Cezayir-i Bahr-i Sefid province, which was composed of four sanjacks principally based around Rodos and the state officials at the center shows us that some evil-minded people called “custodians” (*emanetçiler*) tricked poor families to sell their daughters in Limni. These men did not hesitate to lie to the parents that their daughters would be maids in some wealthy houses and get a considerable salary. Thus, they gave these poor families a false hope that these girls would send their parents 10-15 liras per annum. Yet they took the girls from the families and immediately sold them for prostitution. Also, they demanded a certain amount of money because they put their daughters at work, and also burdened the girls with debt to tie them into their business (B.O.A., DH.MKT., 831/45, 1904). We also ought to emphasize that the plea of making the white slaves maids was not the only excuse of *emanetçiler*. They had some more promising strategies, such as the pipe-dreams of marrying the girls with wealthy men (B.O.A., ZB.,603/84, 1909).

Russia was one of the leading countries exporting white women to foreign territories. Having benefited from the chaotic atmosphere in the country at the beginning of the 20th century, white women traders abducted many young girls and exported many from Russia to various countries with various promises. They sold these girls and women to brothels or ill-reputed houses. (Doğan, 2019: 316). Istanbul had a influencing role in the international business of white slave traffic as well. A. R. Moro, who spoke at the anti-trafficking conference organized by the Jewish community in 1910, mentioned that there were some insidious people and they deceived young girls to sell them to brothels in big cities. According to his knowledge, the traffic of white women and prostitution in Istanbul performed overtly, with no shame (Moro, 1910: 36). In the Second Constitutionalist period, Young Turks gave the white slave traders no quarter, and either made some of them flee overseas, or arrested the rest.

Henry Morgenthau (1856-1946), an American businessperson, lawyer, and the USA ambassador in Istanbul between the years of 1913-1916 witnessed and helped the police department in Istanbul to start a war against the traders. According to his statements, İstanbul had been a center for white slave trade for many years and the Jews had a leading role in it under the cover of a fake synagogue. A commission, established to oppose this gang, had elected him as the chairperson. He told Bedri Bey who was the Prefect of Police in Istanbul with a great power because of the World War I, that he could sweep the gang away from the city, from this disgrace. With the help of Morgenthau, Bedri Bey expelled or got the traders arrested in a few days (Morgenthau, 1919: 156).

5. Conclusions

Slavery is one of the most ancient and tyrannical practice, which has always been a proof Hobbes' argument, *homo homini lupus*. Either it was motivated by economic conditions, and it was almost always so, or religio-social necessities. Human tortured, humiliated, raped, and benefited of his same kind through it over history. In almost all cultures, slaves were accepted as commodities to sell or to buy, and masters used their slaves regarding their gender. Male slaves were preferred in terms of their

physical force, when female ones were chosen for domestic chores but often for their capacity to ease the sexual hungers, too. For this very reason, female slavery and prostitution have been almost always intertwined in societies, because it was very laborless to sell girls or women as if they were just domestic servants, but not sexual commodities.

Slaves were a crucial part of the society, both in pre-Islamic and Islamic Turkish societies as well. Yet, Ottomans established an original and complex slavery system and circulated slaves throughout the continents. It was like a huge absorbing mechanism that functioned in integrating slaves into the society from all over the world. Ottoman slavery system worked for the good of slaves, at least female ones. This might look an awkward argument at the first glance, though it was true regarding an imperial world had been arisen considerably upon the slave labour. Even if female slaves were usually the objects of sexual desire, some of them at the very least escaped slavery by marrying their masters and giving birth to his child. It meant a way out for them in what situation they were, because they could get a cut off from their master's inheritance.

But we should also point out that no matter how female slaves had relatively better living standards because of being serving girls, they were also defenseless for inside or outside attacks. A lonely female was highly dangerous in a patriarchal society on its own. As it is mentioned above, some masters saw these unfortunate girls as their own and educated, married them, and manumitted them as well as hiring them to be maids. But some of them was not lucky as others. They were exposed to sexual abuse, or their masters sold them into prostitution. Even though the Ottoman slavery system had a milder side, ultimately it was a system of slavery and there were some major problems for the slaves who somehow got involved in it.

During the second half of the 19th century, Ottoman slavery system focused mainly on Circassia as a source of population. The constant turmoil and the pressure by the Russian authorities in that area caused a great number of people to flee to the Ottoman lands. Istanbul, day by day, became a centre of attraction for the immigrants with its great opportunities. In addition, the age of Ottoman conquest was long gone and, thus, spoils of war became rare in trading. Most, if not all, slave traders were drawn to the region and tried to take advantage of the situation. They hired a few special agents so that they could collect the Circassian treasures but with a minor change. Slaves in the past came under their possession after a successful war or campaign cheaply, whereas they had to be bought now. Prostitution has always been a disturbing issue in the market, but now slave merchants more organized than ever, and so, white women trafficking emerge as a new and international problem of prostitution.

References

- Akkaya, Mustafa, (2011), "XVII. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Üsküdar'da Köle Ticareti, Kölelerin Ticaretle Uğraşması", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14 (25), 204-217.
- Akyılmaz, Gül, (2004). "Osmanlı Hukukunda Köleliğin Sona Ermesi ile İlgili Düzenlemeler ve Tanzimat Fermanı'nın İlanından Sonra Kölelik Müessesesi", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 9 (1-2), 213-238.
- Ali Rıza Bey, Balıkhâne Nazırı, (2001). *Eski Zamanlarda İstanbul Hayatı* (haz: Ali Şükrü Çoruk). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Altınay, Ahmet Refik, (2011). *Eski İstanbul (1553-1839)*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- And, Metin, (2012). *16. Yüzyılda İstanbul Kent-Saray-Günlük Yaşam*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Araz, Yahya, (2014). "Cariyeler, Efendiler ve Pusuda Bekleyenler: Osmanlı İstanbul'unda Hamile ve Çocuk Annesi Cariyeler Üzerine Düşünceler (1790-1880)", *Kebikeç*, 37, 233-260.

**Snow-White, Curvy, And Virgin: Concubinage and The Origins of White Slave Traffic
in Ottoman Istanbul (1850-1920)**

- Badem, Candan, (2010). *The Ottoman Crimean War (1853-1856)*. Leiden: Brill Publishing.
- Ben-Naeh, Yaron, (2006). “Blond, Tall, With Honey-Colored Eyes: Jewish Ownership of Slaves in the Ottoman Empire”, *Jewish History*, 20 (3-4), 315-332.
- B.O.A., A./MKT.DV., 71/20, 12 Cemaziyelahir 1269 (23 Mart 1853).
- B.O.A., A./MKT.UM., 123/62, 14 Rebiülahir 1269 (25 Ocak 1853).
- B.O.A., A./MKT.UM., 78/48, 18 Zilhicce 1267 (14 Ekim 1851).
- B.O.A., DH.MKT., 831/45, 1 Muharrem 1322 (18 Mart 1904).
- B.O.A., HR.MKT., 737/27, 18 Muharrem 1289 (28 Mart 1872).
- B.O.A., HR.SFR.1..., 34/24, 15 Haziran 1872.
- B.O.A., MVL., 197/82, 29 Cemaziyelahir 1266 (12 Mayıs 1850).
- B.O.A., MVL., 720/4, 2 Zilhicce 1282 (18 Nisan 1866).
- B.O.A., ZB., 603/84, 14 Cemaziyelahir 1327 (3 Temmuz 1909).
- Bozkurt, Gülnihal, (1981). “Eski Hukuk Sistemlerinde Kölelik”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 38 (1), 65-103.
- Conermann, Stephan ve Şen, Gül, (2020). “Slavery is Not Slavery: On Slaves and Slave Agency in the Ottoman Empire, Introduction”, *Slaves and Slave Agency in the Ottoman Empire* (Eds. Stephan Conermann ve Gül Şen). Göttingen: V&R Unipress, 11-27.
- Doğan, Cem, (2019). *Osmanlı’da Cinselliğin Saklı Kıyısı: II. Abdülhamid Dönemi ve Sonrası İstanbul’da Fuhuş, Frengi ve İktidar (1878-1922)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Duman, M. Zeki, (2011). “İslam’ın Köle ve Cariye Sorununa Yaklaşımı”, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 12, s. 1-54.
- Erdem, Y. Hakan, (1996). *Slavery in the Ottoman Empire and its Demise 1800-1909*. Londra: Macmillan Press.
- Faroqhi, Suraiya, (1994). “Crisis and Change 1590-1699”, *An Economic and Social History of the Ottoman Empire 1300-1914* (Ed. Halil İnalçık ve Donald Quataert). Cambridge: Cambridge University Press, 413-637.
- Fleet, Kate, (2016). “The Extremes of Visibility: Slave Women in Ottoman Public Space”, *Ottoman Women in Public Space* (Eds. Ebru Boyar ve Kate Fleet). Brill: Leiden.
- [Frašeri], Şemseddin Sami, (1317/1901). *Kâmûs-ı Türkî*. Dersaadet: İkdâm Matbaası.
- Garnett, Lucy Mary Jane, (1893). *The Women of Turkey and Their Folklore*. London: David Nutt.
- Gedik, Betül, (1996). *Eski İstanbul Hayatı ve İstanbul Yahudileri*. İstanbul: Pera Orient Yayınları.
- Girard, René, (1986). *The Scapegoat* (trans: Yvonne Freccero). Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Hunter, William, (1803). *Travels Through France, Turkey, and Hungary, to Vienna, in 1792* (C. 1). London: Printed for J. White.
- İnalçık, Halil, (2008). “Osmanlı İmparatorluğu’nda Köle Emeği”, *Doğu Batı Makaleler-II*. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 123-153.
- Karal, Enver Ziya, (2007). *Osmanlı Tarihi VI: Islahat Fermanı Devri (1856 - 1861)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kömürçüyan, Eremya Çelebi, (1988). *İstanbul Tarihi: XVII. Asırda İstanbul* (Çev. Hrand D. Andreasyan, Haz. Kevork Pamukçüyan). İstanbul: Eren Yayınları.

**Snow-White, Curvy, And Virgin: Concubinage and The Origins of White Slave Traffic
in Ottoman Istanbul (1850-1920)**

Kurnaz, Şefika, (1997). *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923)*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Law, E. Norine, (1909). *The Shame of a Great Nation: The Story of the "White Slave Trade"*. Harrisburg: United Evangelical Publishing House.

Leila Hanoum, (1888). *A Tragedy at Constantinople* (çev: R. E. Colston). New York: William S. Gottsberger Publisher.

Lewis, Bernard, (1990). *Race and Slavery in the Middle East: An Historical Enquiry*. New York ve Oxford: Oxford University Press.

Lewis, Reina, (2004). *Rethinking Orientalism: Women, Travel and the Ottoman Harem*. London ve New York: I. B. Tauris.

Mantran, Robert, (1990). *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul Kurumsal, İktisadi, Toplumsal Tarih Denemesi I* (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay ve Enver Özcan). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını.

Martal, Abdullah, (1994). "19. Yüzyılda Kölelik ve Köle Ticareti", *Tarih ve Toplum*, S. 121, 13-22.

Mme. Kıbrızlı Mehemet Pacha, (1875). *Trente Ans dans les Harems d'Orient Souvenirs Intime de Melek-Hanum Femme de S. A. Le Grand-Vizir Kıbrızlı Mehemet Pacha 1840-1870*. Paris: Libraire de la Société dans Gens de Lettres.

Morgenthau, Henry, (1919). *Ambassador Morgenthau's Story*. New York: Doubleday, Page & Company.

Moro, A. M., (1910). *Jewish International Conference on the Supression of the Traffic in Girls and Women: Official Report*. Londra: Wertheimer, Lea & CO.

Özbilgen, Erol, (2011). *Bütün Yönleriyle Osmanlı: Âdâb-ı Osmâniyye*. İstanbul: İz Yayıncılık.

Pakalın, Mehmet Zeki, (1971). "Esir Tüccarı", *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Parlatır, İsmail, (1992). *Tanzimat Edebiyatında Kölelik*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Roe, Clifford Griffith., (1911). *Horrors of the White Slave Trade: The Mighty Crusade to Protect the Purity of Our Homes*. London, no publishers.

Sabouroff, A., (1899). "Russia", *The White Slave Trade: Transactions of the International Congress on the White Slave Trade (21-23 June 1899)*. London: Wertheimer, Lea and Co., 22-29.

Sakaoğlu, Necdet, (1994), "Esir Ticareti", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi 3* (Eds. Nuri Akbayar, Ekrem Işın, Necdet Sakaoğlu, Oya Baydar, M. Baha Tanman, M. Sabri Koz, Bülent Aksoy, Afife Batur ve Yalçın Yusufoğlu). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 200-202.

Sancar, Aslı, (2011). *Ottoman Women Myth and Reality*. USA: Tughra Books.

Sevengil, Refik Ahmet, (1990). *İstanbul Nasıl Eğleniyordu (1453'ten 1927'ye Kadar)*/(Haz. Sami Önal). İstanbul: İletişim Yayınları.

Taşbaş, Erdal, (2018). "Osmanlı Devleti'nin Ortadoğu'da Köle Ticaretini Engelleme Çalışmaları", *Akademik İncelemeler Dergisi*, 13 (2), 119-157.

Taşkıran, Tezer, (1976). *Women in Turkey* (çev: Nida Tektaş). İstanbul: Redhouse Yayınevi.

The Concubine, the Princess, and the Teacher: Voices from the Ottoman Harem (Çev. ve Ed. Douglas Scott Brookes), (2008). Austin: University of Texas Press.

Toledano, Ehud R., (1982). *The Ottoman Slave Trade and Its Suppression 1840-1890*. New Jersey: Princeton University Press.

Toledano, Ehud R., (1984). "The Imperial Eunuchs of Istanbul: From Africa to the Heart of Islam", *Middle Eastern Studies*, 20 (3), 379-390.

**Snow-White, Curvy, And Virgin: Concubinage and The Origins of White Slave Traffic
in Ottoman Istanbul (1850-1920)**

Toledano, Ehud R., (1998). *Slavery and Abolition in the Ottoman Middle East*. Seattle: University of Washington Press.

Toledano, Ehud R., (2009). “Bringing the Slaves Back In”, *Slavery, Islam and Diaspora*, (Eds. Behnaz A. Mirzai, Ismael Musah Montana ve Paul E. Lovejoy). Trenton ve Asmara: Africa World Press, Inc, 7-20.

Toledano, Ehud R., (2011), “Enslavement in the Ottoman Empire in the Early Modern Period”, *The Cambridge World History of Slavery 3: Ad 1420-Ad 1804* (Eds. David Eltis ve Stanley L. Engerman). Cambridge: Cambridge University Press.

Üçel-Aybet, Gülgün, (2010). *Avrupalı Seyyahların Gözünden Osmanlı Dünyası ve İnsanları (1530-1699)*. İstanbul: İletişim Yayınları.

“White Slave Lecturer Charges Neglect by Girls’ Mothers”, (1914). *The Log Cabin Democrat*, 6(139), 1.

Von Langenau, Baroness, (1899). “Austria”, *The White Slave Trade: Transactions of the International Congress on the White Slave Trade (21-23 June 1899)*. London: Wertheimer, Lea and Co., 83-89.

Yağcı, Zübeyde Güneş, (2020). “Slave Traders (Esirciler) in the Ottoman Istanbul”, *Slaves and Slave Agency in the Ottoman Empire* (Eds. Stephan Conermann ve Gül Şen). Göttingen: V&R Unipress, 321-352.

Zilfi, Madeline C., (2006). “Muslim Women in the Early Modern Era”, *The Cambridge History of Turkey, The Later Ottoman Empire 1603-1839* (Ed. Suraiya N. Faroqhi). Cambridge: Cambridge University Press, 226-255.

N11 ÜLKELERİNDE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM GİRİŞLERİNİN EKONOMİK BÜYÜMEYE ETKİSİ: PANEL EŞBÜTÜNLEŞME ANALİZİ

Burak UĞUR¹

Makale İlk Gönderim Tarihi / Recieved (First): 26.03.2021

Makale Kabul Tarihi / Accepted: 21.06.2021

Özet

İktisat teorisinde, doğrudan yabancı yatırımın ekonomik büyüme üzerindeki etkisi içsel büyüme modelleriyle açıklanmaktadır. İçsel büyüme modellerinde doğrudan yabancı yatırım, sermaye stoku, teknoloji ve bilgi transferi gibi birçok kanalla iktisadi büyümeyi olumlu yönde etkilemektedir. Ancak teorisinin tersine ampirik literatürde doğrudan yabancı yatırım girişlerinin büyüme üzerindeki etkisinin olmadığı ya da negatif olduğu şeklinde sonuçlar da mevcuttur. Doğrudan yabancı yatırımın ekonomik büyüme üzerindeki artırıcı etkileri, yerel ve yabancı şirketler arasındaki teknolojik farklılığın belirli bir sınır değerini altında olması, yerel firmalarda yeterince beşeri sermaye bulunması ve ev sahibi ülkenin finansal piyasalarının gelişmiş olmasına bağlıdır. Bu çalışmada, 1990-2018 dönemi arasında N11 ülkeleri açısından doğrudan yabancı yatırım girişlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi panel eşbütünleşme analizi ile incelenmiştir. Ulaşılan bulgular, N11 ülkeleri için doğrudan yabancı yatırımdaki %1'lik bir artışın, ekonomik büyümeyi %0,029 oranında artırdığı yönündedir. Araştırma bulguları ülke bazında incelendiğinde ise; Kore, Filipinler, Nijerya, Endonezya ve Meksika'da, doğrudan yabancı yatırım girişlerinin ekonomik büyümeyi artırdığı bulgusuna ulaşılmaktadır. Bulgular ilgili literatürde daha önce yapılan çalışmaları destekler niteliktedir. Elde edilen bulgular, ülkelerin iktisadi büyümelerini yükseltebilmesi için doğrudan yabancı yatırımın önemli bir rolü olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: N11 ülkeleri, Doğrudan yabancı yatırım, Ekonomik büyüme.

Jel Kodu: F10, F41, F43.

THE EFFECT OF FOREIGN DIRECT INVESTMENT INFLOWS ON ECONOMIC GROWTH IN N11 COUNTRIES: PANEL CO-INTEGRATION ANALYSIS

Abstract

In economic theory, the effect of foreign direct investment on economic growth is explained by endogenous growth models. Foreign direct investment positively affects economic growth through many channels, such as capital stock, technology and information transfer in endogenous growth models. But contrary to the theory, there are also conclusions in the empirical literature that foreign direct investment inflows have no effect on growth or are negative. Increasing the effects of foreign direct investment on economic growth, the technological difference between local and foreign firms to be under a certain limit, and the presence of local companies in the host country's human capital advanced enough depends on financial markets. In this study, the effect of foreign direct investment inflows on economic growth in terms of N11 countries between 1990-2018 was examined by panel co-integration analysis. The findings are that a 1% increase in foreign direct investment for the N11 countries boosted economic growth by 0.029%. In Korea, Philippines, Nigeria, Indonesia and Mexico, foreign direct investment inflows increase economic growth. The findings support previous studies in the relevant literature. The findings show that foreign direct investment plays an important role in helping countries increase their economic growth.

Keywords: N11 countries, Foreign direct investment, Economic growth.

Jel Codes: F10, F41, F43.

¹ Arş. Gör., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, burakugur89@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-9056-8035.

1. Giriş

Ülkelerin iktisat politikalarının temel amaçlarından biri iktisadi büyümedir. İktisadi büyüme başta işsizlik ve enflasyon olmak üzere tüm makroekonomik değişkenleri olumlu yönde etkileyerek ülkenin refahının artmasını sağlamaktadır. Her biri, bir gelişmekte olan ekonomi olan N11 ülkelerinde de hükümetler bu amacın peşinde olmuştur (Altınar ve Bozkurt, 2018: 207).

Doğrudan yabancı yatırım (DYY), bir şirketin başka bir ülkede yeni bir şirket oluşturması, mevcut şirketi satın alması, onunla birleşmesi, o ülkede var olan bir firmaya sermaye koyarak ortaklık yapması aracılığıyla yapılan ve sermaye ile birlikte teknoloji, girişimcilik, yönetim ve organizasyon becerisini de getiren uzun dönemli yatırımlardır (Karluk, 2013: 756). Dolayısıyla DYY sadece getirdiği ek sermaye ile üretim kapasitesine ve istihdam artışı sağlaması açısından değil, ayrıca getirdiği yeni teknoloji ve bilgilerle de üretim yapısının gelişmesine olumlu yönde katkıda bulunmaktadır.

Neo-klasik büyüme teorisi olan Solow modelinde, DYY girişi ekonomide sermaye birikimini arttırarak kısa vadede fert başına çıktıyı arttırmaktadır. Fakat modelde teknolojik gelişmenin dışsal olmasından dolayı DYY'lerin teknolojik gelişim ve büyüme oranı üzerinde bir etkisi bulunmamaktadır. İçsel büyüme modellerinde ise, büyüme oranı teknolojik gelişmenin bir fonksiyonu olmakla birlikte modellerde teknolojik gelişme içseldir. Bu modellerde DYY sadece fert başına çıktının seviyesini değil ayrıca büyüme oranını da arttırmaktadır (Nair-Reichert ve Weinhold, 2001: 154).

İçsel büyüme modellerinde DYY sermaye stoku, teknoloji ve bilgi transferi gibi birçok kanalla ekonomik büyümeyi pozitif etkilemektedir. Bu modellerde DYY girişi bilgi yayımları ve beşeri sermayeyi arttırarak fiziksel sermayenin marjinal verimliliğini olumlu etkilemekte ve ekonomik büyümeyi arttırmaktadır. Ancak teorinin tersine ampirik literatürde DYY girişlerinin büyüme üzerindeki etkisinin olmadığı şeklinde sonuçlar da mevcuttur. Buna göre, DYY'nin iktisadi büyüme üzerindeki artırıcı etkileri, yerli ve yabancı şirketler arasındaki teknolojik farklılığın belirli bir sınır değerinin altında olması, yerel firmalarda yeterince beşeri sermaye bulunması ve ev sahibi ülkenin finansal piyasalarının gelişmiş olmasına bağlıdır. Bu koşullar sağlanmadığında DYY ekonomik büyüme üzerinde etkisiz ya da negatif etkili olabilmektedir. Ayrıca ev sahibi ülke ekonomisinde rekabetin yüksekliği, liberal dış ticaret rejimi, ekonomik ve politik istikrarın sağlanması, başta ulaştırma olmak üzere gelişmiş alt yapı ve güçlü hukuki ve kurumsal yapı da bu etkinliği arttıran faktörler arasındadır. Bununla birlikte yabancı firmaların ihracat amaçlı ülkeye yatırım yapması, yerel firmalarla ortaklıklar yapması, sıfırdan yatırım yapmaları, yerel firmalarla ileri-geri bağlantılara girmesi de bu etkiyi arttıran faktörler arasında sayılmaktadır (Balasubramanyam, 1999: 29-30; Değer ve Emsen, 2006: 135; Mucuk, 2011: 42; Gür, 2014: 51-55).

Sachs (2007) iktisadi büyüme seyri ve nüfus yapısı açısından oldukça benzer olan 11 ülkeyi N11 olarak toplulaştırmaktadır. N11 ülkeleri, Türkiye, Güney Kore, Filipinler, Nijerya, Bangladeş, Endonezya, Pakistan, Vietnam, Mısır, Meksika ve İran'dan oluşmaktadır. Bu çalışmanın amacı, N11 ekonomileri kapsamında DYY'nin büyüme üzerindeki etkisini incelemektir. Bu çalışmanın, ülke örnekleme ve kullanmış olduğu panel veri ekonometrisinin yeni yöntemleriyle literatüre katkıda bulunacağı öngörülmektedir. Bu bağlamda bu etki, aralarında Türkiye'nin de bulunduğu N11 ülkesi için 1990-2018 dönemi verileri çerçevesinde panel eşbütünleşme analizi yardımıyla test edilmektedir. Bunun için ekonomik büyümeyi temsilen gayri safi yurt içi hâsıla (GSYİH) ve akım olarak doğrudan yabancı yatırım girişi değişkenleri kullanılmaktadır. Bu kapsamda, ilk olarak konuyla ilgili literatür taramasına yer verilmekte, ardından ekonometrik yöntem üzerinde durulmaktadır. Son bölümde ise veri seti sunulup, uygulama sonuçlarına değinilmektedir.

2. Literatür Taraması

DYY girişlerinin ekonomik büyüme etkisiyle ilgili çalışmalar Tablo 1’de aktarılmıştır. Tablo 1’den anlaşıldığı üzere, çalışmaların önemli bir kısmında DYY girişlerinin iktisadi büyüme üzerinde pozitif bir etkisi olduğuna ulaşılmıştır (Blomström vd., 1992; Balasubramanyam vd., 1996; Borensztein vd., 1998; De Mello, 1999; Li ve Liu, 2004; Alfaro vd., 2004; Değer ve Emsen, 2006; Sukar vd., 2006; Johnson, 2006; Yılmaz, 2008; Ağayev, 2010; Dorbonova, 2011). Ancak literatürde DYY girişlerinin büyüme üzerindeki etkisinin olmadığı ya da negatif olduğu şeklinde sonuçlar da mevcuttur (Blomström vd., 1992; Borensztein vd., 1998; Değer ve Emsen, 2006; Johnson, 2006; Acar, 2016; Simionescu, 2016). Bu durum ülke örneklerinin farklı olması, incelenen dönemin farklı olması, kullanılan ekonomik büyüme değişkenine (GSYİH, GSYİH büyümesi), DYY değişkenine (akım, stok), kontrol değişkenlerine, farklı ekonometrik yöntem ve testler kullanılmasına ve oluşturulan modellere (logaritmik, log-lineer, kübik, kübik gibi) bağlı olarak gerçekleşmektedir. Ampirik literatürden de anlaşıldığı üzere, DYY’nin iktisadi büyüme üzerindeki artırıcı etkileri, yerli ve yabancı şirketler arasındaki teknolojik farklılığın belirli bir sınır değerinin altında olması, yerel firmalarda yeterince beşeri sermaye bulunması ve ev sahibi ülkenin finansal piyasalarının gelişmiş olmasına bağlıdır. Bu koşullar sağlanmadığında DYY ekonomik büyüme üzerindeki etkisiz ya da negatif etkili olabilmektedir. Ayrıca ev sahibi ülke ekonomisinde rekabetin yüksekliği, liberal dış ticaret rejimi, ekonomik ve politik istikrarın sağlanması, başta ulaştırma olmak üzere gelişmiş alt yapı ve güçlü hukuki ve kurumsal yapı da bu etkinliği artıran faktörler arasındadır. Bununla birlikte yabancı firmaların ihracat amaçlı ülkeye yatırım yapması, yerel firmalarla ortaklıklar yapması, sıfırdan yatırım yapmaları, yerel firmalarla ileri-geri bağlantılara girmesi de bu etkiyi artıran faktörler arasında sayılmaktadır (Balasubramanyam, 1999: 29-30; Değer ve Emsen, 2006: 135; Mucuk, 2011: 42; Gür, 2014: 51-55).

Tablo 1. DYY Girişleri’nin Ekonomik Büyüme Etkisiyle İlgili Çalışmalar

Yazarlar ve Yıllar	Ülkeler ve Veri Seti	Değişkenler	Yöntem	Sonuç
Blomström vd. (1992)	23 Gelişmiş Ülke ve 78 Gelişmekte Olan Ülke, 1960-1985 (yıllık)	Reel Fert Başına Hâsıla, fiyatlar, orta okul mezunlarının nüfustaki payı, sabit sermaye oluşumu/GSYİH, DYY, toplam nüfusta emek katılım oranı	Regresyon Analizi	Hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde DYY ekonomik büyüme oranı üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir. Ayrıca DYY’ler yüksek gelirli gelişmekte olan ülkelerde etkiliyken, düşük gelirli ülkelerde etkisizdir.
Balasubramanyam vd. (1996)	46 gelişmekte olan ülke (18 ihracata dayalı, 28 ithal ikameci strateji izleyen ülke, 1970-1985 (yıllık)	Reel GSYİH, emek, yurt içi sermaye stoku, yabancı sermaye stoku ve ihracat	En küçük kareler yöntemi	İhracata dayalı sanayileşme stratejisi izleyen ülkelerde DYY’nin ekonomik büyüme etkisi ithal ikameci politika izleyen ülkelere göre daha fazladır.
Borensztein vd. (1998)	69 gelişmekte olan ülke, 1970-1989 (yıllık)	Fert başına GSYİH büyüme hızı, başlangıç GSYİH, orta öğretime katılma hızı (beşeri sermaye), kamu tüketim harcamaları, DYY, enflasyon, siyasi istikrar,	Regresyon Analizi	DYY girişlerinin ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etkisi vardır. Ancak bu etki ülkelerin beşeri sermaye seviyesine bağlıdır. Hatta düşük beşeri sermaye düzeylerine sahip ülkelerde

N11 Ülkelerinde Doğrudan Yabancı Yatırım Girişlerinin Ekonomik Büyüme Etkisi:

Panel Eşbütünleşme Analizi

		kurumların kalitesi ve finansal derinleşme		DYY'nin ekonomik büyüme etkisi negatif bulunmuştur.
De Mello (1999)	273 OECD üyesi ülke- 357 OECD üyesi olmayan ülke, 1970-1990 (yıllık)	Çıktı büyümesi ve DYY, toplam faktör verimliliği büyümesi ve sermaye birikimi	Zaman serisi ve panel veri analizi	Teknolojik farklılık arttıkça DYY'nin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi azalmaktadır.
Li ve Liu (2004)	84 gelişmiş ve gelişmekte olan ülke, 1970-1999 (yıllık)	Fert başına GSYİH büyüme hızı, 1965'deki reel fert başına GSYİH, nüfus büyüme hızı, orta öğretime katılma hızı (beşeri sermaye), brüt yurt içi yatırım/GSYİH, akım olarak DYY/GSYİH	Panel Veri Analizi	DYY girişlerinin ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etkisi vardır. Ayrıca gelişmekte olan ülkelerde beşeri sermaye azaldıkça, teknoloji açığı arttıkça DYY'nin ekonomik büyüme etkisi azalmaktadır.
Alfaro vd. (2004)	71 ülke, 1975-1995 (yıllık)	Ekonomik Büyüme, DYY, Finansal Piyasa Göstergeleri	Regresyon Analizi	Finansal piyasaları daha gelişmiş ekonomilerde DYY'nin ekonomik büyüme etkisi daha fazladır.
Değer ve Emsen (2006)	27 geçiş ekonomisi, Merkezi Doğu Avrupa ülkeleri (MDA) ve Merkezi Batı Asya (MBA) ülkeleri, 1990-2002 (yıllık)	GSYİH Büyüme Oranı, DYY/ GSYİH (akım), Sabit sermaye yatırımları/GSYİH, nüfus artış hızı, asfalt yol oranları (altyapı), kolej düzeyinde okullaşma oranları (beşeri sermaye)	Panel Veri Analizi	Geçiş ekonomilerin tamamında ve MDA ülkelerinde DYY'nin ekonomik büyüme pozitif etkisi var iken, MBA ülkelerinde bu etki bulunamamıştır Bu durum, DYY girişlerinin politik istikrara sahip, gelişmiş ekonomilere coğrafi ve sosyo-kültürel yakın ve belirli bir kalkınma düzeyinde olan ekonomilerde büyümenin dinamik faktörleri arasında olduğu hipotezini desteklemektedir.
Sukar vd. (2006)	12 Sahra Altı Afrika ülkesi, 1975-1999 (yıllık)	Reel fert başına GSYİH, Reel yurt içi yatırım/Reel fert başına GSYİH, Reel kamu tüketim harcamaları/Reel fert başına GSYİH, Reel ihracat+ithalat/Reel fert başına GSYİH, DYY/GSYİH ve Enflasyon Oranı	Panel Veri Analizi	DYY girişlerinin ekonomik büyüme üzerinde zayıf şekilde pozitif bir etkisi vardır.
Johnson (2006)	22 Gelişmiş, 68 Gelişmekte Olan Ülke, 1980-2002 (yıllık)	Ekonomik Büyüme, stok olarak DYY, yerel yatırım,	Yatay Kesit Analizi ve Panel Veri Analizi	DYY girişleri gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkiliyken, gelişmiş ülkelerde etkili değildir.

Panel Eşbütünleşme Analizi

Yılmaz (2008)	102 Gelişmekte olan ülke, 1993-2006 (yıllık)	Reel GSYİH, DYY, bilimsel ve teknik makalelerin sayısı, toplam iş gücü miktarı, ulusal sabit sermaye oluşumu, yabancı yardımlar	Panel Veri Analizi	DYY girişlerinin ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etkisi vardır
Ağayev (2010)	25 geçiş ekonomisi, 1994-2008 (yıllık)	Reel GSYİH ve DYY	Panel Veri Analizi	DYY girişlerinin ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etkisi vardır.
Dorbonova (2011)	24 yükselen piyasa ekonomisi, 1960-2009 (yıllık)	GSYİH büyümesi, DYY/GSYH, enflasyon, ihracatın değişim hızı ve nüfusun yıllık değişim hızı	Panel Veri Analizi	DYY girişlerinin ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etkisi vardır.
Acar (2016)	Türkiye, 2001-2015 (yıllık)	GSYİH büyümesi ve DYY	Nedensellik Analizi	DYY'den iktisadi büyüme doğru nedensellik ilişkisi bulunamamıştır.
Simionescu (2016)	28 Avrupa Birliği Ülkesi, 2008-2014 (yıllık)	GSYİH büyümesi ve DYY	Panel Var Modeli	DYY girişlerinin ekonomik büyüme üzerinde negatif bir etkisi vardır.

3. Ekonometrik Yöntem

Bu çalışmada beş aşamalı bir ekonometrik tahmin süreci izlenilmiştir. İlk olarak yatay kesit bağımlılığı, “Breusch ve Pagan (1980)’nin oluşturduğu LM testi”, “Pesaran (2004)’nin oluşturduğu CD ve CDLM testleri” ve “Pesaran vd. (2008)’nin oluşturdukları LM_{adj} testi” ile sınanmıştır. Panel çalışmalarda yatay kesit bağımlılığı dikkate alınmadığı takdirde gerçekleştirilen analizler hatalı sonuçlar ortaya çıkarabilmektedir (Chudik ve Pesaran, 2013: 2). Bu sebeple yatay kesit bağımlılığının hem değişkenler arasında hem de model arasında sınanması gerekmektedir. Yatay kesit bağımlılığı testleri “ H_0 : Kesitler arası bağımlılık yoktur” hipotezi üzerine oluşturulmaktadır. Eğer H_0 hipotezi reddedilemezse analize birinci nesil panel birim kök testleriyle devam edilmelidir Ancak H_0 hipotezi reddedilirse analize ikinci nesil panel birim kök testleriyle devam edilmelidir (Baltagi, 2008: 284).

İkinci aşamada, değişkenlerin birim köke sahip olup olmadıkları, bootstrap blokları aracılığıyla bir süzgeç örnekleme şemasından yararlanan ve yatay kesit bağımlılığını dikkate alan ikinci nesil panel birim kök testlerinden “Smith vd (2004)’nin oluşturulduğu Bootstrap IPS birim kök testi” ile sınanmıştır. Bu testte \bar{t} test istatistiğinin sonuçları dikkate alınmakta ve “ H_0 : Birim kök vardır” hipotez üzerine kuruludur. Analiz sonucunda eğer H_0 reddedilirse en azından bir ülkede ilgili değişken için durağanlık söz konusudur biçiminde belirtilmektedir.

Üçüncü olarak, eşbütünleşme denkleminin eğim katsayılarının homojenliği “Pesaran ve Yamagata (2008)’nin oluşturduğu homojenlik testi (Slope Homogeneity Test)” ile test edilmiştir. Eşbütünleşme analizinden önce, bu testten güvenilir sonuçlara ulaşabilmek için, eşbütünleşme denkleminde mevcut olan eğim katsayısının homojen mi yoksa heterojen mi olduğunun belirlenmesi gerekmektedir. Pesaran ve Yamagata (2008)’nin oluşturduğu homojenlik testi büyük ve küçük örneklem için iki tane test istatistiğini meydana getirmektedir. Her iki test istatistiğinde de “ H_0 : Eğim katsayısının homojen olduğu” hipotezi test sınanmaktadır.

**N11 Ülkelerinde Doğrudan Yabancı Yatırım Girişlerinin Ekonomik Büyüme Etkisi:
Panel Eşbütünleşme Analizi**

Dördüncü olarak, değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi yatay kesit bağımlılığını da dikkate alan “Westerlund (2007)’un oluşturduğu Panel Error Correction Model (ECM) eşbütünleşme” testiyle test edilmiştir. Bu testin sıfır hipotezi “ H_0 :Eşbütünleşme ilişkisi yoktur”, alternatif hipotezi ise “ H_1 :Eşbütünleşme ilişkisi vardır” biçiminde kurulmuştur. Eğim parametrelerinde heterojenite saptanması durumunda grup ortalama (g-tau ve/veya g-alpha) homojenite saptanması durumunda ise panel istatistikleri (p-tau ve/veya p-alpha) sonuçlarının dikkate alınması gerekmektedir. Ayrıca modelde yatay kesit bağımlılığı saptandığında bootstrap değerlerine bakılırken, yatay kesit bağımlılığının olmadığı durumda ise asimtotik değerlerine bakılmaktadır (Ağır vd, 2019: 454).

Beşinci aşamada, değişkenlerin uzun dönem katsayıları heterojeniteyi varsayan, kesitler arası bağımlılığı dikkate alan, “Pesaran (2006)’ın oluşturulduğu CCE (Common Correlated Effects)” yöntemi kullanılarak tahmin edilmiştir. Değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin bulunması durumunda, uzun dönemli ilişkinin büyüklüğü ve yönüne bakılması gerekmektedir. Bu sebeple değişkenler arasında uzun dönem ilişkisinin varlığının tespiti, açıklayıcı değişkenlere ait uzun dönem parametrelerin tahminini gerektirmektedir. CCE eşbütünleşme tahmincisi testinin H_0 hipotezi “Katsayılar istatistiksel olarak anlamsızdır” varsayımı üzerine kurulmaktadır (Küçükaksoy ve Akalın, 2017: 29).

4. Veri Seti ve Ekonometrik Tahmin Sonuçları**4.1. Veri Seti**

Bu araştırmada N11 ülkeleri kapsamında DYY’nin iktisadi büyüme üzerindeki etkisi 1990-2018 dönemi verileri çerçevesinde panel eşbütünleşme analizi yöntemi ile incelenmiştir. Daha önceden de ifade edildiği üzere N11 ülkelerinin her biri gelişmekte olan ülke statüsündedir. Gelişmekte olan ekonomilerin 1990’lı yılların başlarından itibaren DYY ile ilgili serbestleşmelere gitmeleri nedeniyle analizde başlangıç dönemi olarak 1990 yılı seçilmiştir (Çetin, 2008:6). Çalışmada 1990-2018 yılları için DYY ve gayri safi yurt içi hâsıla (GSYİH) verileri Dünya Bankası tarafından yayınlanan Dünya Kalkınma Göstergelerinden (WDI) elde edilmiştir (Tablo 2). Çalışmada Gauss 21.0 ve Stata 12.0 ekonometrik paket programları kullanılmıştır.

Tablo 2. Ampirik Analizde Kullanılan Değişkenler

<i>Simgesi</i>	<i>Açıklaması</i>	<i>Kaynağı /Dönemi</i>
Y	Reel GSYİH (2010 fiyatları, dolar, yıllık)	World Bank-WDI /1990-2018
DYY	Doğrudan Yabancı Yatırım Girişi (Akım, dolar, yıllık)	World Bank-WDI /1990-2018

Araştırmada kullanılacak model, değişkenlerin logaritmik dönüşümleriyle Denklem 1’de gösterilmiştir:

$$LY_{it} = \beta_0 + \beta_1 LDYY + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

Tablo 3’de model de yer alan N11 ülkeleri gösterilmektedir.

Tablo 3. Ampirik Analizde Yer Alan Ülkeler

1	Türkiye	7	Pakistan
2	Güney Kore	8	Vietnam
3	Filipinler	9	Mısır
4	Nijerya	10	Meksika
5	Bangladeş	11	İran
6	Endonezya		

4.2. Ekonometrik Tahmin Sonuçları

Panel veri analizinde yatay kesit bağımlılığının dikkate alınmaması halinde yapılan analizler hatalı sonuçlar ortaya çıkabilmektedir. Ayrıca sahte regresyon problemini engellemek için değişkenlerin düzeyde birim kök içerip içermediğinin sınanması gerekmektedir. Fakat hangi birim kök testi kullanılacağına karar verebilmek için yatay kesit bağımlılığına bakılmalıdır (Ağır ve Türkmen, 2020: 847). Bu amaçlarla analizde ilk olarak yatay kesit bağımlılığına bakılmaktadır. Bu kapsamda, Tablo 4’de yatay kesit bağımlılığı testinin bulguları gösterilmiştir.

Tablo 4. Yatay Kesit Bağımlılığı Testi

Değişkenler	LY		LDYY	
	İstatistik Değeri	Olasılık Değeri	İstatistik Değeri	Olasılık Değeri
CD _{lm1} (BP,1980)	102.782***	0.000	80.748***	0.013
CD _{lm2} (Pesaran, 2004)	4.556***	0.000	2.455***	0.007
CD _{lm3} (Pesaran, 2004)	-2.815***	0.002	-0.619	0.268
LM _{adj} (PUY, 2008)	-0.902	0.817	2.230***	0.013
Eşbütünleşme Denklemi				
	İstatistik Değeri		Olasılık Değeri	
CD _{lm1} (BP,1980)	325.561***		0.000	
CD _{lm2} (Pesaran, 2004)	25.797***		0.000	
CD _{lm3} (Pesaran, 2004)	16.313***		0.000	
LM _{adj} (PUY, 2008)	25.734***		0.000	

Not: “***” işareti 5 seviyesinde anlamlılığı belirtmektedir.

Panel Eşbütünlüğe Analizi

Tablo 4'te gösterilen yatay kesit bağımlılığı test sonuçlarına göre kesitler arası bağımlılığın olmadığı üzerine kurulu H_0 hipotezi hem serilerde hem de eşbütünlüğe denkleminde %5 anlamlılık düzeyinde reddedilerek kesitler arası bağımlılık olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla, bir ekonomide oluşan bir makroekonomik şok, diğer ekonomileri de etkilemektedir. Analiz bulguları, ikinci nesil panel birim kök ve ikinci nesil eşbütünlüğe testlerinin uygulanmasını gerektirmektedir (Ağır ve Türkmen, 2020: 848).

Ekonometrik modellerde değişkenler arasında anlamlı analiz sonuçları elde edebilmek için değişkenlerin durağan olması bir ön koşuldur (Tarı, 2010: 374). Aksi halde elde edilen ilişkiler gerçek olmaktan ziyade sahte regresyon şeklinde oluşabilmektedir. Bundan dolayı ekonometrik bir analize başlamadan önce değişkenlerin durağan olup olmadıklarının birim kök testi ile belirlenmesi gerekmektedir (Kaplan ve Aktaş, 2016: 107).

Çalışmada değişkenlerde yatay kesit bağımlılığının olması nedeniyle değişkenlerin durağanlıklarının incelenmesinde ikinci nesil panel birim kök testi olan Smith vd. (2004) tarafından geliştirilen Bootstrap IPS testinden yararlanılmıştır. Bu testin bulguları Tablo 5'de gösterilmiştir.

Tablo 5. Bootstrap IPS Panel Birim Kök Testi

MODEL	LY		LDYY	
	Düzye	Farkta	Düzye	Farkta
C	-0.073 (1.000)	-3.551*** (0.000)	-1.968 (0.060)	-9.222*** (0.000)
CT	-1.904 (0.420)	-4.014 (0.000)***	-2.304 (0.200)	-9.095*** (0.000)

Not: C: Sabitli model. CT: Sabit ve trendli model. “***” işareti %5 seviyesinde “ H_0 : birim kök vardır” hipotezinin reddedildiğini belirtmektedir. Olasılık değerleri 100 bootstrap döngüsü ile ortaya çıkarılmıştır. Blok hacmi ve maksimum gecikme uzunluğu sırasıyla 50 ve 4 olarak varsayılmıştır.

Tablo 5'de görüldüğü üzere hem bağımlı hem bağımsız değişken seviyede birim köke sahip iken birinci farkında durağan olmaktadır. Bu bağlamda Bootstrap IPS testi test sonuçları kapsamında serilerin düzeyde durağan olmaması eşbütünlüğe testlerinin uygulanabilmesine imkân vermektedir (Kar vd; 2019: 43).

Eşbütünlüğe analizi yapılmadan önce modelin eşbütünlüğe katsayısının homojen olup olmadığını sınanması gerekmektedir. Uygulanan testin sonucunda, eğim katsayılarının homojen (heterojen) olduğuna ulaşırsa, homojeniteyi (heterojeniteyi) dikkate alan eşbütünlüğe testlerinin yapılması gerekmektedir (Ağır ve Türkmen, 2020: 847-848). Bu kapsamda eşbütünlüğe denkleminin eğim katsayılarının homojen olup olmadığı Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından oluşturulan homojenlik testi (Slope Homogeneity Test) ile incelenmiştir. Tablo 6'da eğim homojenliği test sonuçları gösterilmiştir.

Tablo 6. Homojenite Test Sonuçları

<i>Testler</i>	<i>Model</i>	
	<i>Test İstatistiği</i>	<i>Olasılık Değeri</i>
Delta Tilde	32.448***	0.000
Delta Tilde _{adj}	34.203***	0.000

Not: “***” %5 anlamlılık seviyesini belirtmektedir.

Tablo 6’da gösterildiği üzere, Delta testlerinde eşbütünleşme denklem katsayısının homojen olduğu üzerine kurulu H_0 hipotezi %5 anlamlılık düzeyinde reddedilmiş, kat sayıların heterojen olduğuna karar verilmiştir. Bu sonuç, DYY’de oluşan bir değişimin iktisadi büyüme üzerindeki etkisinin ülkeden ülkeye farklılık gösterdiğini ifade etmektedir.

Uygulanan testlerde ekonomik büyüme ve doğrudan yabancı yatırım serilerinin seviyede birim kök içermesi, modelde yatay kesit bağımlılığının ve heterojenliğin mevcudu değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olup olmadığına karar vermek için Westerlund (2007) tarafından oluşturulan Panel Error Correction Model (ECM) eşbütünleşme testinin kullanılmasına imkân vermektedir. Bu durumda, modelde yatay kesit bağımlılığı olduğundan bootstrap değerlerine bakılırken, heterojenlik sonucu ise grup istatistiğine bakılmasını gerektirmektedir (Ağır vd, 2019: 454). Tablo 7’de Westerlund Panel ECM eşbütünleşme testinin bulguları verilmiştir.

Tablo 7. Westerlund Panel ECM Eşbütünleşme Test Sonuçları

	<i>Test İstatistikleri</i>	<i>Bootstrap p-değeri</i>
G-alpha	-10.488	0.000

Not: Bootstrap olasılık değerleri 100 tekrarlı dağılımdan bulunmuştur. Sabit ve trendli model kullanılmıştır.

Tablo 7’de görüldüğü üzere bootstrap olasılık değerlerinde “eşbütünleşme yoktur” boş hipotezi %5 anlamlılık düzeylerinde reddedilmektedir. Bir başka ifadeyle, DYY ve ekonomik büyüme değişkenleri arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır.

Eşbütünleşme ilişkisi bulunduktan sonra Pesaran (2006) tarafından oluşturulan CCE (Common Correlated Effects) yöntemi yardımıyla eşbütünleşme katsayıları tahmin edilmiştir. Bu test kesitler arası bağımlılığı dikkate almakta ve katsayılarda heterojenite tespit edildiği durumlarda kullanılabilir. Tablo 8’de değişkenlerin eşbütünleşme katsayılarının tahmin bulguları gösterilmiştir.

$LY=f(LDYY)$			
	Katsayı	Std. Hata	Olasılık Değeri
CCE	0.029***	0.012	0.016
Ülke Sonuçları			
Türkiye	-0.007	0.014	0.621
Kore	0.081***	0.017	0.000
Filipinler	0.038***	0.012	0.002
Nijerya	0.064***	0.019	0.001
Bangladeş	-0.018***	0.008	0.002
Endonezya	0.100***	0.033	0.003
Pakistan	0.012	0.006	0.071
Vietnam	-0.004	0.021	0.842
Mısır	-0.001	0.002	0.344
Meksika	0.050***	0.017	0.004
İran	0.004	0.003	0.247

Not: “***” işareti %5 seviyesinde anlamlılığı göstermektedir.

CCE eş-bütünleşme tahminci testinin sonuçlarına göre N11 ülkeleri kapsamında, panelin genelinde DYY değişkeni katsayısının istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Bu bakımdan, tahminde kullanılan N11 ülkeleri için DYY’deki %1’lik bir artışın, iktisadi büyüme %0,029 oranında artırdığı ifade edilmektedir. Bu sonuç, içsel büyüme modellerinin, DYY’nin ekonomik büyüme olumlu etkilediği hipotezi ile bağdaşmaktadır. Sonuçlar ülke bazında ele alındığında; Kore, Filipinler, Nijerya, Endonezya ve Meksika’da DYY ile ekonomik büyüme arasında pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki söz konusu iken; Bangladeş’te ise DYY ve ekonomik büyüme arasında negatif ve anlamlı bir ilişki mevcuttur. Diğer ülkelerde ise DYY ve ekonomik büyüme arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Bulguların ülkeler arasında farklılaşmasının nedenleri, DYY’lerin belirli teknolojik seviyeyi yakalamış, yeterince beşeri sermayesi olan ve siyasi istikrarı sağlamış ülkelerde bilgi ve teknoloji yayılımı vasıtasıyla ekonomik büyüme arttırmasıdır (Değer ve Emsen, 2006: 135).

5. Sonuç

Sachs (2007) iktisadi büyüme seyri ve nüfus yapısı açısından oldukça benzer olan 11 ülkeyi N11 olarak toplulaştırmaktadır. N11 ülkeleri, Türkiye, Güney Kore, Filipinler, Nijerya, Bangladeş, Endonezya, Pakistan, Vietnam, Mısır, Meksika ve İran’dan oluşmaktadır.

Bu araştırmada, 1990-2018 dönemi arasında N11 ülkeleri açısından doğrudan yabancı yatırımın ekonomik büyüme üzerindeki etkisi panel veri analizi yöntemi ile incelenmiştir. Ulaşılan bulgular, N11 ülkeleri için doğrudan yabancı yatırımdaki %1’lik bir artışın, iktisadi büyüme %0,028 oranında artırdığı yönündedir. Araştırma bulguları ülke bazında incelendiğinde ise; Kore, Filipinler, Nijerya, Endonezya ve Meksika’da, doğrudan yabancı yatırım girişlerinin ekonomik büyüme arttırdığı bulgusuna ulaşılmaktadır. Bulgular ilgili literatürde daha önce yapılan çalışmaların önemli bir kısmının (Blomström vd., (1992); Balasubramanyam vd., (1996); Borensztein vd., (1998); De Mello, (1999); Li ve Liu, (2004); Alfaro vd., (2004); Değer ve Emsen, (2006); Sukar vd., (2006); Johnson, (2006); Yılmaz,

N11 Ülkelerinde Doğrudan Yabancı Yatırım Girişlerinin Ekonomik Büyümeye Etkisi: Panel Eşbütünleşme Analizi

(2008); Ağayev, (2010); Dorbonova, (2011)) sonuçlarıyla da paralellik göstermektedir. Ayrıca Bangladeş'te doğrudan yabancı yatırım girişlerinin ekonomik büyümeyi azalttığı bulgusuna ulaşılmaktadır. Bu bulgu Rashid ve Hossen (2020)'nin çalışmasının sonucuyla uyumludur. Bu durumun temel nedeni, yabancı yatırımcıların yarattığı rekabet sonucunda yerel firmaların dışlanması olarak görülmektedir (Rashid ve Hossen, 2020: 20).

Elde edilen bulgular, ülkelerin iktisadi büyümelerini yükseltebilmesi için doğrudan yabancı yatırımın önemli bir rolü olduğunu göstermektedir. Bundan dolayı analiz edilen ülkelerde, hükümetlere doğrudan yabancı yatırımları teşvik edici politikalar sunmaları gerektiği belirtilebilir. Ayrıca hükümetler doğrudan yabancı yatırımların etkinliğini artırıcı politikalar da uygulamalıdır. Bu kapsamda hükümetlere çok sayıda politika önerileri verilebilmektedir. İlk olarak, doğrudan yabancı yatırımların önündeki engellerin kaldırılması gerekmektedir. İkinci olarak ihracata yönelik, sıfırdan ve ortak girişim şeklinde kurulan yabancı yatırımlara teşvikler verilmelidir. Aynı zamanda, ar-ge'ye yönelik, beşeri sermayeyi arttırmaya yönelik eğitim ve teknoloji politikalarının uygulanması gerekmektedir. Bunların birlikte, bu ülkeler finans piyasalarındaki hacimleri arttırmaya yönelik politikalar uygulamalıdır. Ayrıca, bu ülkelerin yabancı ve yerli firmalar arasında ve ileri-geri bağlantılara yönelik kısmi yerel girdi zorunlulukları şeklinde politikalar benimsemeleri gerekmektedir. Bununla beraber, ülkeler dış ticaretin önündeki kısıtlamaları kaldırarak alt yapılarını güçlendirmelidirler. Son olarak, N11 ülkeleri enflasyon oranlarını düşürmeli, ülke içerisinde siyasi istikrarı sağlamaya yönelik politikalar uygulamalı ve yabancı yatırımcılar için oldukça önemli olan fikri mülkiyet haklarında önemli adımlar atmalıdırlar.

Kaynakça

- Acar, M. (2016). Doğrudan Yabancı Sermayenin Ekonomik Büyümeye Etkisi: Türkiye Örneği, Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 13 (3):92-105.
- Ağır, H., Atılğan, D., ve İspir, T., (2019). Cari İşlemler Açığının Sürdürülebilirliği: Yükselen Piyasa Ekonomileri Örneği, Uluslararası Beydağı Sosyal ve Beşeri Bilimler Kongresi, 20-22 Aralık, Malatya.
- Ağır, H. ve Türkmen, S. (2020). Ekonomik Büyümeye Etkisi Bakımından Doğal Kaynaklar: Dinamik Panel Veri Analizi, Gaziantep University Journal of Social Sciences, 19 (3):840-852.
- Alfaro, L., Kalemli Özcan, S., Sayek S. ve Chanda, A. (2002). FDI and Economic Growth: The Role of Local Financial Markets, Macroeconomics 0212007, University Library of Munich, Germany.
- Ağayev, S. (2010). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Geçiş Ekonomileri Örneğinde Panel Eşbütünleşme ve Panel Nedensellik Analizleri, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 12 (1):159-184.
- Altınar, A. ve Bozkurt, E. (2018). N11 Ülkelerinde Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme: Panel Veri Analizi, Uluslararası Ekonomi İşletme ve Politika Dergisi, 2 (2):197-212.
- Balasubramanyam, V., Salisu, M. ve Sapsford, D. (1996). Foreign Direct Investment and Growth in EP and IS Countries, The Economic Journal, 106(434):92-105.
- Baltagi, B. H. (2008), Econometric Analysis of Panel Data. John Wiley & Sons.
- Blomström, M., Lipsey, R. E. ve Zejan, M. (1992). What Explains Developing Country Growth?, NBER Working Papers 4132, National Bureau of Economic Research, Inc.
- Borensztein, E., De Gregorio, J., & Lee, J. W. (1998). How Does Foreign Direct Investment Affect Economic Growth?, Journal of International Economics, 45(1):115-135.
- Breusch, T. S. ve Pagan, A. R. (1980). The Lagrange Multiplier Test and its Applications to Model Specification in Econometrics, The Review of Economic Studies, 47(1):239-253.

**N11 Ülkelerinde Doğrudan Yabancı Yatırım Girişlerinin Ekonomik Büyümeye Etkisi:
Panel Eşbütünleşme Analizi**

Chudik, A. ve Pesaran, M. H. (2013). Common Correlated Effects Estimation of Heterogeneous Dynamic Panel Data Models with Weakly Exogenous Regressors, Federal Reserve Bank of Dallas Globalization and Monetary Policy Institute, Working Paper No. 146, 61p.

Çetin, M. S., 2008. Uluslararası Sermaye Hareketlerinin Gelişmekte Olan Ülkelere Olası Etkileri: Türkiye Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

De Mello, L. (1999). Foreign Direct Investment-Led Growth: Evidence from Time Series and Panel Data, *Oxford Economic Papers*, 51(1):133-151.

Değer, M. K. ve Emsen, Ö. S. (2006). Geçiş Ekonomilerinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Büyüme İlişkileri: Panel Veri Analizleri (1990-2002), Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 7 (2):121-137.

Dorbonova, İ. (2011). “Yükselen Piyasalarda Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyümeye Etkisi: Panel Veri Analizi”, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Gür, N. (2014). Doğrudan Yabancı Yatırımların Yerli Şirketler Üzerine Etkileri, Müsiad Araştırma Raporları, (90):1-109.

Johnson, A. (2006). The Effects of FDI Inflows on Host Country Economic Growth, Working Paper Series in Economics and Institutions of Innovation 58, Royal Institute of Technology, CESIS - Centre of Excellence for Science and Innovation Studies.

Kaplan, F. ve Aktaş, A. R. (2016). Petrol Bağımlısı Ülkelerde Reel Petrol Fiyatlarının Reel Döviz Kuruna Etkisi, *Business and Economics Research Journal*, 7 (2), s.103-113.

Küçükaksoy, İ. ve Akalın, G. (2017). Fisher Hipotezi'nin Panel Veri Analizi İle Test Edilmesi: OECD Ülkeleri Uygulaması, Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 35 (1):19-40.

Kar, M., Ağır, H. ve Türkmen, S. (2019), Seçilmiş Gelişmekte Olan Ülkelerde Elektrik Tüketiminin Ekonomik Büyümeye Etkisinin Panel Ekonometrik Analizi, *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 5(3):38-48.

Karluk, R. (2013). Uluslararası Ekonomi Teori Politika, 10. Baskı, Beta Basım, İstanbul.

Li, X. ve Liu, X. (2005). Foreign Direct Investment and Economic Growth: An Increasingly Endogenous Relationship, *World Development*, 33(3):393-407.

Mucuk, M. (2011). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Teori ve Türkiye Uygulaması, 1. Baskı, Çizgi Kitabevi, Konya.

Nair-Reichert, U. ve Weinhold, D. (2001). Causality Tests For Cross-Country Panels: A New Look At FDI and Economic Growth in Developing Countries, *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 63(2):153-171.

Pesaran, M. H. (2004). General Diagnostic Tests For Cross Section Dependence In Panels, IZA Discussion Paper, 1240.

Pesaran, M. H. (2006). Estimation and Inference in Large Heterogeneous Panels with a Multifactor Error Structure, *Econometrica*, 74 (4):967-1012.

Pesaran, M. H. ve Yamagata, T. (2008). Testing Slope Homogeneity in Large Panels, *Journal of Econometrics*, (142):50-93.

Pesaran, M. H., Ullah, A. ve Yamagata, T. (2008). A Bias-adjusted LM Test of Error Cross-section Independence, *Econometrics Journal*, (11):105-127.

Rashid, R. ve Hossen, S.S., (2020). Effect of Foreign Direct Investment on Bangladesh Economy: a Time Series Analysis from 1972 to 2013. Preprints, 26p.

Sachs, G. (2007). BRICs and Beyond, <https://www.goldmansachs.com/insights/archive/archive-pdfs/brics-book/brics-full-book.pdf> (24.03.2021).

**N11 Ülkelerinde Doğrudan Yabancı Yatırım Girişlerinin Ekonomik Büyümeye Etkisi:
Panel Eşbütünleşme Analizi**

Simionescu, M. (2016). The Relation Between Economic Growth and Foreign Direct Investment During the Economic Crisis in the European Union, *Economic Growth eJournal*, 34(1):187-213:

Smith, L. V., Leybourne, S. T., Kim, T. H. ve Newbold P. (2004). More Powerful Panel Data Unit Root Tests With an Application to Mean Reversion in Real Exchange Rates, *Journal of Applied Econometrics*, 19 (2):147-170.

Sukar, A., Ahmed, S. ve Hassan, S. (2007). The Effects of Foreign Direct Investment on Economic Growth: The Case of Sub-Sahara Africa, *Southwestern Economic Review*, 34:61-73.

Tarı, R. (2010). *Ekonometri*, Umuttepe Yayınları, Kocaeli.

Westerlund, J. (2007). Testing for Error Correction in Panal Data, *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 69(6):709-748.

World Bank (Dünya Bankası), “World Development Indicators”, <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators> (25.03.2021).

Yılmaz, M. (2008). “Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Yatırımlar-Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Veri Analizi”, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

THE FIGHT AGAINST THE COVID-19 PANDEMIC IN TURKEY

Selim ÇAPAR¹

Makale İlk Gönderim Tarihi / Recieved (First): 05.05.2021

Makale Kabul Tarihi / Accepted: 21.06.2021

Abstract

Covid-19 pandemic has affected social life in different ways in the countries. Managing the state of emergency caused by the pandemic is among the main duties of states. For this reason, the form of the state and its organization on its territory have a direct impact on its capacity to fight the pandemic. This study undertakes to review the fight against Covid-19 in Turkey. The purpose of the study is to reveal the functioning and effectiveness of the struggle against this pandemic. In this context, the decisions taken by the central administration are adapted to all provinces and districts and implemented nationwide. Implementation and supervision of the measures are coordinated by governors in provinces, and district governors in the districts. Thus, the decisions and measures taken can be implemented quickly and effectively. As a result, the provincial administration system stands out as a strength of Turkey in the fight against Covid-19.

Keywords: Turkey, Pandemic, Provincial administration, Governor, District governor.

¹ Associate Prof, Head of Research and Studies Centre of Turkish Ministry of Interior, caparselim@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5597-584X.

1. Introduction

The coronavirus (Covid-19) epidemic that emerged in Wuhan City, China in late 2019 became a global pandemic in a very short amount of time. The emergence of such a pandemic, its impact on a global scale and the measures taken against the pandemic showed that States were faced with a phenomenon that they were not prepared for. The World Health Organisation declared a “global pandemic” on 11 March 2020. The first coronavirus case in Turkey was announced on 11 March 2020 and the first case of loss of life to Covid-19 in Turkey was recorded on 17 March 2020.

This virus outbreak is carefully monitored in Turkey. Crisis management was carried out against the pandemic within the Presidential Government System, which had come into effect in Turkey in 2018. The decisions for measures were taken by the executive power represented by the President of the Republic of Turkey in the central administration. In this process, while the Ministry of Health was overseeing the preparation of health infrastructure, monitoring of the cases, suggestion of measures to be taken; the Ministry of Interior came to the fore in regard to making public announcements and implementing the measures in the context of protecting public order. In the process managed by the President, the Ministry of Treasury and Finance took roles in the announcement of economic support packages, while the Ministry of Family, Labour and Social Security in the provision of social assistance, and the Ministry of Education in ensuring the continuation of education remotely in an e-environment. Other ministries also supported the pandemic combat process in relation to their respective areas of responsibility. Legislative power fulfilled its responsibilities in the enactment of laws related to the pandemic, as so the judiciary in matters such as the postponement of non-urgent trials.

Administration of territory in Turkey is based on a provincial (territorial) administration system. This system represents the strong side of public administration against the pandemic. In this context, the measures taken by the central government were implemented and monitored throughout the country under the coordination of provincial authorities. In the Turkish provincial administration system, governors and district governors act as the representatives of the central government in 81 provinces and 922 districts and are responsible for the crisis management of disasters and emergency situations. Provincial and district governors serve as the head of the provincial and district administration. State territorial representatives undertake the functions of implementing, coordinating and supervising measures in the fight against widespread epidemics.

This study covers the period between 11 March 2020 (on which the first coronavirus case was detected in Turkey) and 03 May 2020. In this study, the Covid-19 Pandemic crisis management in Turkey is examined. The purpose is to examine the operation of the process of the fight against Covid-19 in Turkey in the central administration and Turkey in general. In the second part of the study, the conceptual framework will be explained. In the third part, the function of the central administration, and in the fourth part, the function in the provinces and districts will be discussed. The research outputs will be evaluated in the conclusion section.

2. Contextual Framework

2.1. Covid-19 Pandemic

The 2019-20 coronavirus (Covid-19) outbreak was first detected on 01 December 2019 in Wuhan City, the capital of China's Hubei Province. It followed a rapid spreading course and became a global pandemic in a short period of time. The World Health Organisation declared the global coronavirus pandemic on 11 March 2020.

According to the World Health Organisation (WHO), approximately three criteria are sought to be met for a disease to be a pandemic. These criteria are: (1) being a new virus, (2) being easily passed

on to humans, (3) being easily transmitted from person to person and continuously (Idarecinin Sesi, 2020:9).

The Secretary General of the World Health Organisation, Tedros Adhonam Ghebreyesus, held a press conference on 12 March 2020. During this press conference, Ghebreyesus announced that, as of 11 March 118,000 cases of coronavirus was seen in 114 countries and that 4,291 people had died. Ghebreyesus said, “The speed and severity of the virus and the authorities' failure to take the necessary precautions brought us to alarming level. Therefore, we declare Covid-19 as a pandemic” (Idarecinin Sesi, 2020:9).

As of the morning hours of 04 May 2020, the number of cases of Covid-19 seen on a global scale was 3,581,870; the number of deaths was 248,555; and the number of patients recovered was 1,159,500 (Worldometers, 2020). On the same date, the number of cases and deaths in various countries were reported as follows: 1,188,421 cases and 68,602 deaths in the USA; 210,717 cases and 28,884 deaths in Italy; 186,579 cases and 28,446 deaths in the UK; 247,122 cases and 25,264 deaths in Spain; 168,693 cases and 24,895 deaths in France; 165,664 cases and 6,866 deaths in Germany (Worldometers, 2020).

Developments related to the virus outbreak was carefully monitored in Turkey. Preparations were made and measures were taken against the epidemic. The first case was detected on 11 March 2020. The first loss of life was recorded on 17 March 2020. According to the figures announced on 03 May 2020, the number of cases was 126,045, while the number of deaths was 3,397 and the number of patients recovered was 63,151 (GAMER, 2020b).

2.2. State Structure in Turkey

According to the 1982 Turkish Constitution, the form of government of the State is a republic (Article 1). Each state essentially carries out three activities: “setting rules”, “enforcing the rules” and “imposing sanctions in case of violation of the rule”. In order to carry out these three activities, three separate powers, namely legislative, executive and judicial powers, are envisaged.

Legislation in Turkey is conducted by Turkish Grand National Assembly (TBMM). TBMM consists of 600 members of parliament elected by general suffrage. Executive power and duty is vested in the President's office in Turkey. Judicial power in Turkey is conducted by the independent courts on behalf of the Turkish Nation.

Until 2017, Turkey was governed by a parliamentary democracy system, after which a constitutional amendment came into effect and the transition to a Presidential Government (Presidency) was agreed and following the 24 June 2018 election, Recep Tayyip Erdogan was selected as the first President of the new system (Çapar and Yayla, 2019:16).

The administration of the state, organised at the central and provincial level, is a whole consisting of organisations linked to each other in a hierarchical relationship. Central administration essentially consists of the President, the Presidential Institution and the ministries. There are also additional structures that assist the central administration. The provincial organisation mainly consists of the provincial administration and the district administration.

With the Presidential Government System, the central administration was restructured. The President is at the core of this system. The Private Secretary, Administrative Affairs Department and Vice Presidencies are affiliated with the core.

Within the Presidential Institution there are four main offices: Finance Office, Human Resources Office, Digital Transformation Office and Investment Office. In addition, nine policy-making committees were established to determine policies in key areas. The names of these policy committees

are as follows: Science Technology and Innovation Policies, Education and Training Policies, Economic Policies, Security and Foreign Policies, Legal Policies, Culture and Art Policies, Health and Food Policies, Social Policies, Local Government Policies.

Further to this structure, 16 ministries are envisaged to operate in their respective fields. The State ministries are: Ministry of Justice, Ministry of Interior, Ministry of National Defence, Ministry of National Education, Ministry of Health, Ministry of Energy and Natural Resources, Environment and Urbanisation, Ministry of Culture and Tourism, Ministry of Youth and Sports, Ministry of Treasury and Finance, Ministry of Transport and Infrastructure, Ministry of Foreign Affairs, Ministry of Family, Labour and Social Services, Ministry of Agriculture and Forestry, Ministry of Industry and Technology, Ministry of Trade.

The General Staff Administration, National Intelligence Organisation, Presidency of Defense Industries, National Security Council, Presidency of Religious Affairs, State Supervisory Council, Directorate of Communications and Directorate of Strategy and Budget also fulfil their duties under the Presidency.

According to Article 126 of the 1982 Constitution; Turkey, in terms of central administrative structure, is divided into provinces, and provinces are also divided into other graded divisions according to their geographic position, economic conditions and public service needs. The administration of provinces is based on the principle of delegated authority (*déconcentration* in French).

Territorial administration means that sub-units (such as provinces and districts) are established in regions for administrative purposes and are governed by the representatives of the central government (TODAİE, 1998:176). The territorial administration system, which is organised in a centralised and hierarchical manner in line with an understanding of unitary State, is based on a structure as to separate the territory of the nation and to grade these divisions within themselves, and assign provincial governors as the State representative in these divisions (Çapar, 2015:56). Thus, the presence of central state authority is felt throughout the nation. On the other hand, there are also local government units, the municipalities, each of which has a separate legal personality, elected and has assemblies. The territorial administration system in Turkey, based on a deep-rooted tradition of State, remains today with this essence despite having adapted in the face of emerging socio-economic changes (Çapar, 2015:56). It can even be stated that it gives an appearance as being compatible with the Presidential Government System. In this context, it is emphasised that the territorial administration system is an essential and complementary element of the Presidential Government System (Ministry of Interior, 2019:75).

2.3. Duties and Responsibilities of the State During the Pandemic

In Article 2 of the 1982 Constitution, it is stated that the Republic of Turkey is a “democratic, secular and social state of law”. Article 5 of the Constitution imposed on the State the duty of “ensuring peace, prosperity and happiness of individuals and society, protecting the fundamental rights and freedoms of the person, independence and integrity of the nation, indivisibility of the country, the Republic and democracy”.

According to Article 56 of the Constitution, “the State, regulates the central planning and service of health care institutions, with the purpose of providing for everyone to live with the continuation of physical and mental health, performing the cooperation by increasing the saving and efficiency of human and material power”.

A provision in Article 1 of Law No. 1593 on Public Health states: “It is one of the public services to correct the sanitary conditions of the country and to fight against all illnesses or miscellaneous agents

that harm the health of the nation, and to ensure that the future generation grows well, and to take the people to medical and social counsel.”

The Law No. 1593 envisaged the establishment of “public sanitation boards” with a participatory approach, including mayors and provincial and district directorates for health, under the chairmanship of provincial governors and district governors. The task of these boards is to ensure that necessary decisions are taken and implemented in the field of health.

3. Coordination and Cooperation in Central Administration

With the transition to Presidential Government System in Turkey in 2018, executive power was vested in Presidential mandate. Thus, the ministries, policy-making boards and other institutions created were envisaged to work effectively under the coordination of the President. In this context, with the Circular No. 2020/2 published by President in the Official Gazette dated 13 March 2020 and numbered 31067, a restriction was imposed on the “travel of public servants abroad” in scope of coronavirus measures that were taken.

With the memorandum referenced 12362 and dated 13 March 2020, the Presidency Administrative Affairs Department issued an announcement regarding “taking administrative leave”. This announcement informed that public servants that were eligible to take administrative leave from work could do so in the scope of measures taken for reducing presence/crowding in workplaces in public institutions. In addition, face-to-face education was suspended at primary, lower secondary and upper secondary education and higher education institutions. Following this decision, measures were taken to provide distant and online education (CB (Presidency of the Republic of Turkey), 2020d:1). A number of other measures were also taken, such as closing borders, banning flights, quarantine practices, banning use of public places and other social activities (Avşar et al., 2021:129). These measures were complimented with public support and participation in these measures.

In fighting against the pandemic, measures were rapidly put in place in line with the recommendations of the Ministry of Health, the related Scientific Advisory Board and the instructions of the President (CB, 2020c:1). The implementation of measures related to public order and security was generally conducted by the Ministry of Interior. Thus, the Ministry of Health and the Ministry of Interior were the main actors in the process of fighting against the pandemic. In addition, other ministries supported the process in matters related to their field of duty: The Ministry of Treasury and Finance in the implementation of economic measures; the Ministry of Family Labour and Social Security in the provision of social relief support; and the Ministry of Education in suspending education and transition to online education (Akdemir and Tuncer, 2020:111).

During the process combatting the pandemic, support and measure packages were introduced to keep the economy and production active. In this scope, an economic stability shield to the value of 200 billion TRY was announced (CB, 2020a:1). Support packages for low-income families, tradesmen, employees and companies were introduced. During the coronavirus conditions, advanced digital systems were used to a high degree and requests for public services such as social assistance and travel permits were received through the e-State citizen portal (CB, 2020e:1). In this process, international cooperation was sought with over 75 countries to expedite the return to Turkey of over 40,000 Turkish citizens abroad. Aid was offered to 55-104 countries which made requests for assistance from Turkey (CB, 2020f: 1). By ensuring inter-agency coordination to combat coronavirus, civil society was also able to contribute to the fight against the pandemic (CB, 2020b:1; CB, 2020d:1).

The Turkish Grand National Assembly continued to work as a legislative body and passed legislative amendments on issues necessary to support the fight against the pandemic. The activities of

the judicial body were reduced, and hearings that do not require urgency were postponed to maintain general social isolation, distancing and reducing necessary contact.

During the pandemic, the President regularly informed the public through his addresses to the nation. The President announced that masks would not be sold commercially and that masks would be provided by the State. The decision was also taken for Covid-19 treatment would be free for citizens.

To manage the risks Covid-19 poses to public health, to reduce social mobility and encourage social isolation, several measures taken and put into practice by ministries, governorships, public institutions and organisations. However, the central level coordination by the Presidency and the governors and district governors in the provinces was of strategic importance in the effective execution of these measures.

3.1. Ministry of Health

With the Decree Law No. 663, the organisation, duties, powers and responsibilities of the Ministry of Health and its affiliates were regulated. The duty of the Ministry is to ensure that all citizens live in complete physical, mental and social well-being.

The Ministry of Health continues to fight against the pandemic within the scope of its duties and responsibilities provided by the Constitution, legislation and, especially, on the basis of the "Pandemic Influenza National Preparation Plan" published in 2019 (Ministry of Health, 2020). In this context, the Ministry has established a "Scientific Advisory Board" at the national level in 10 January 2020. Developments regarding the pandemic are carefully monitored and recommendations in this scope are provided by this Board. With the "Operation Centre" established within the Ministry on 10 January 2020, works, processes and developments related to the pandemic are monitored throughout Turkey. At the provincial level, the process is managed by the "Provincial Pandemic Coordination Boards" established under the chairmanship of the governor or deputy governor. The Ministry of Health established filiation teams in the provinces and districts with the aim of monitoring the environment/persons in contact with persons who had contracted the virus (Koca, 2020).

Turkish hospitals, regardless of whether they are state hospitals, university affiliated hospitals or privately owned, were prepared by Ministry of Health in the context of fight against the pandemic (Koca, 2020). In critical regions, the number of hospitals and the capacities such as number of hospital beds, number of intensive care beds, number of respiratory devices has been increased within the scope of measures taken. Rapid action was taken on the provision of medical devices and medication for the diagnosis and treatment of the coronavirus. Thus, with the health care system, Turkey has reached to the status of managing the pandemic effectively.

After detecting the first cases in Turkey on 11 March 2020, the first casualties of the coronavirus were recorded on 17 March 2020. As of 25 April 2020, the total number of cases were 107,773 and the number of people who died as a result of Covid-19 were 2,706. As of 3 May 2020, there were 126,045 cases, 3,397 deaths and 63,151 recovered patients in Turkey. Turkey offers a very good view of success on the detection and treatment of cases. The Minister of Health pointed out that the success of the Turkey in combatting coronavirus is based on effective "measures, detection and prompt treatment" (Koca, 2020).

During the fight against the pandemic, the public was regularly informed by the Minister of Health and members of the Scientific Advisory Board. In addition, the Law No. 1593 on Public Health attributes important duties, authorities and responsibilities to the Ministry, governors and district governors in managing the process.

Turkey was prepared to manage the Covid-19 pandemic with a strong health care infrastructure (hospitals and health institutions) and well-trained health care professionals. Within the fight against pandemic, the role of all health care professionals, especially the Minister of Health performing their duties devotedly has a great importance. In this fight, health care professionals were always supported by the central administration, provincial administration and local administrations, especially the municipalities.

3.2. Ministry of Interior

The Ministry of Interior is an institution directly related to public life with the main duties it undertakes. For this reason, the Ministry of Interior took an active role in the fight against the pandemic.

With the Presidency Decree No. 1 within the state agency, “providing internal security and law enforcement” and “protecting public order” are among the duties of the Ministry of Interior. The Ministry of Interior carries out these duties through its affiliated institutions, the General Directorate of Security, the Gendarmerie General Command and the Coast Guard Command.

There are also units within the Ministry of Interior for the management of crises and emergencies. The Coordination Centre for Security and Emergency Situations (GAMER) is the central unit of the Ministry (GAMER, 2020a). The Directorate of Disaster and Emergency Management (AFAD), which undertakes the responsibility of disaster management in Turkey, continues its duties as an affiliated institution to the Ministry of Interior.

In line with the mission of the General Directorate of Provincial Administration of the Ministry of the Interior (IIGM), it has come to the fore in the effective management of the fight against the pandemic (IIGM, 2020). The General Directorate of Provincial Administration has undertaken important duties and responsibilities in applying measures taken throughout the country and issuing circulars for the implementation of these measures. At the same time, law enforcement institutions of the ministry, AFAD and GAMER have undertaken important duties and responsibilities in the execution and monitoring of the measures taken.

As of 13 March 2020, the Ministry of Interior issued circulars on taking and implementing measures in a dynamic process (Ministry of Interior, 2020b). These circulars took within its scope a wide range of issues, from cancellation of face to face meetings and ceremonies, referral and transfer of prisoners and detainees, prevention of exorbitant prices of critical products, to the closure of public entertainment and recreational areas and venues, travel and modes of travel, transportation of agricultural workers, care of street animals, travel bans and curfews.

Mechanisms such as travel permit committees, public support groups, e-access systems and call centres were established in order to ensure effective implementation of the circulars issued to ensure social isolation and prevent transmission of the coronavirus.

On the other hand, these circulars were published in accordance with the spirit of the Presidential Government System and the fight against the coronavirus pandemic and in line with the recommendations of the Ministry of Health and Science Board and the instructions of the President. This important point is clearly stated throughout the circulars.

4. Coordination and Cooperation in Provinces and Districts

The territorial (provincial) administration system, which is based on a deep-rooted State tradition, took its final legal form with the Provincial Administration Law No. 5442 enacted in 1949. Unlike other professions, the provincial administration, which undertakes the functioning and coordination of public institutions in ordinary situations and undertakes the function of “lifeguard in

extraordinary situations”, is a professional group based on the effective use of leadership skills on affiliated institutions and organisations and the staff working in these units (Ministry of Interior, 2019:124). It is also a critical duty that requires effective and continuous coordination with other units such as local governments, civil society and the private sector (Çapar, 2011:79). Provincial administrators are in a highly strategic position in the implementation of the decisions taken at the central level, throughout the country, ensuring coordination and supervision.

To this extent, the head of the provincial general government is the governor appointed by the President, who acts as the representative and administrative executive of the State and the President in the province (Çapar and Yayla, 2019:27).

Circulars and instructions published by the central administration are put into practice under the leadership of the governors in the province within the scope of the nation’s fight against the pandemic. In this regard, the provincial general sanitary board, the provincial administrative board and the provincial pandemic coordination board, which are under the chairmanship of the governor, take decisions within the framework of the central government and implement them at the provincial level.

In this context, the “public support organisation” was established in provinces and kept operational in order to meet the needs and demands of those age groups (0-20 years old and those over the age of 65 or who have chronic illness) for which curfews were applied, as well as controlling of the curfews by law enforcement forces are planned and implemented by the governorships in the province. The control of travel bans and the issuance of travel permit documents are coordinated by the governorships. Travels, working and living conditions of seasonal agricultural workers are kept under surveillance of the governorships (Ministry of Interior, 2020a).

Health care institutions and front-line health care professionals in the provinces are working under the supervision and control of the governor. Governors are also involved in the provision of solutions for problems faced by health care personnel.

Similar to the structure in the provinces, the district governors are the head of the district administration. The district governor, who is responsible for the general administration of the district, is appointed by the President and serves as the representative and administrative executive of the President (Çapar and Yayla, 2019:27). District governors are responsible for organising and supervising the general administration and operation of the district under the supervision and control of the governor.

Taking and implementing decisions regarding the implementation of circulars and instructions from the central government and governorship, such as the practices in the province, are undertaken under the duties and responsibilities of the district governors. In this regard, the authorised district sanitary board and district administrative boards meet under the chairmanship of the district governor.

Governors in provinces and districts executes the fight against the pandemic as the only public servants providing cooperation and coordination with the central administrative organisation in the province and district (for example, provincial and district health directorates work under the governor and district governor), local administrations, non-governmental organisations and the private sector (Ministry of Interior, 2019:37). Provincial governors also delegate certain duties and responsibilities in this matter to the elected village and neighbourhood mukhtars.

Quarantine measures are applied in the districts across Turkey, in which the numbers of cases are high. If the provincial and district sanitation boards are deemed necessary, a decision of quarantine conditions can be taken covering the district centres or districts, taking into account the numbers of cases and those in their contact. For example, quarantine measures are implemented in the district centre of Artvin Borcka and in the entire district of Adana Tufanbeyli (GAMER, 2020b). In addition, it was

decided to implement controlled entry and exit between districts by the provincial public sanitation boards in the provinces of Zonguldak and Sinop.

In accordance with the decisions taken by the provincial and district sanitary boards, which were chaired by the local administrative officers; on 10 April 2020, quarantine measures were applied in total of 185 areas of settlement, including 1 full district, 1 district centre, 6 towns, 102 villages, 65 neighbourhoods and 10 hamlets within 54 provinces in Turkey and 124,716 people were taken under quarantine (GAMER, 2020b).

On 15 April 2020 quarantine measures were applied in total of 227 areas of settlement including 58 provinces, 3 districts, 2 district centres, 6 towns, 85 neighbourhoods, 115 villages and 16 hamlets. The total population in the settlements where the quarantine measures were applied was 251,726. Conversely, quarantine conditions were lifted in 41 residential areas in 14 provinces (GAMER, 2020b).

Although there is a decision for a 14-day quarantine period, this may be extended if needed depending on the developments. Quarantine measures were lifted in areas of settlement which were observed to have reach their coronavirus related targets. For this reason, the number of quarantined settlements change daily.

Coordination for meeting the basic needs of people living in quarantined areas is also undertaken by the provincial governors.

Passengers coming from abroad were also subject to quarantine measures. As of 14 April 2020, it was announced that there was a total of 12,912 individuals how had travelled from abroad that were placed in quarantine (Ministry of Youth and Sports, 2020). It is possible to categorise the travelling arrivals in four groups: (1) Students (2) Turkish citizens, (3) Returning from Umrah, (4) Foreign nationals coming to Turkey with transit flights but with connecting final flights cancelled. Those coming from abroad are hosted in the dormitories affiliated with the Ministry of Youth and Sports under the coordination of the governorates. Transportation is provided by AFAD under the coordination and supervision of the governorates, and the food and beverage needs are met by the Turkish Red Crescent.

Call centres and hotline numbers were allocated to pandemic related matters in order to effectively meet the basic needs, demands and requests of the people living in quarantined places and the age groups under restriction where the curfews were imposed. Efforts were directed to meet the needs effectively with public support groups established in residential areas.

In addition, planning and control of travels in accordance with social distancing and hygiene rules were also under the responsibility of governors and district governors. In this scope, requests of persons requiring exceptions and permissions during travel restriction and curfew conditions were made via the e-State portal, call centres or personally to the district governorates. The requests were evaluated and a permit was issued to those deemed appropriate. It was also the responsibility of the governors and district governors to make decisions about the rules of traveling via public transport.

Social aid to be provided in the scope of measures for fighting against the pandemic were provided to eligible citizens by the Social Assistance and Solidarity Foundations established in provinces and districts, in which mayors are also members, and chaired by the provincial governors.

During the pandemic, a total state mobilization was carried out in the provinces and districts under the coordination of the provincial governors. Provincial organisations of the central administration managed and guided the activities in cooperation with the local administrations (municipalities, special provincial administrations and villages), non-governmental organisations (NGOs) and the private sector with the support of the public.

5. Conclusion

It can be seen that the full-scale fight against the coronavirus (Covid-19) pandemic was effective, with the support of the public within the Presidential Government System.

From the moment of the first case of Covid-19 was seen in Turkey, pandemic related measures were taken by both the Ministry of Health and the Ministry of Interior, in accordance with the recommendations of Ministry of Health and Scientific Advisory Board and the instructions of President.

Many precautionary decisions were taken and implemented by the Ministry of Interior in order to manage the risk of the epidemic and conditions of contamination in terms of public health and public order, to ensure social isolation, to maintain social distance and to control the speed of its spread. Implementation, coordination and supervision of the measures taken by the central administration, is carried out by the boards under the chairmanship of the province and district governors.

In Turkey, province governors and district governors are considered to be the most powerful elements of the administrative system, especially in terms of managing crises, disasters and emergencies. During the global coronavirus pandemic, the decisions taken by the central administration were effectively implemented through the provincial governors with the board decisions taken at the provincial and district levels. In this scope, it was observed that provincial governors were fully committed to fulfilling their safeguard functions in these extraordinary situations.

Likewise, health care professionals in health care institutions, gendarmerie, police, coast guard personnel in law enforcement forces, affiliated institutions such as AFAD, GAMER and 112 (State emergency hotline) personnel working in the emergency call centres and all the personnel working in the provincial level of the central administration in emergency management performed their duties under the coordination and management of the provincial governors. NGOs were also instrumental in supporting the work conducted to manage the pandemic.

References

- AFAD (Disaster and Emergency Management Presidency). (2020). January 30. Main Page, www.afad.gov.tr.
- Akdemir, N. and Tuncer, C. O. (2020). "Covid-19 Salgını Sonrasında Siber Suç Mağduriyeti Riskleri Üzerine Bir Değerlendirme", (Ed. İsmail Hakkı Demircioğlu, Zakir Avşar, Can Ozan Tuncer), *Salgınla Yaşamak Güvenlik ve Gelecek*, pp. 111-137, Pegem Akademi, Ankara.
- Avşar, Z., Ayaşlıoğlu, E., Zararsız, Ö. F. and Tuncer, C. O. (2021) "General Perceptions and Information Sources of People in Turkey in The Process of The Covid-19 Outbreak", *International Journal of Social Sciences and Education Research*, Volume 7 (2).
- CB (Presidency of the Republic of Turkey). (2020a). April 30. "Koronavirüs Sürecinde Disiplinli Mali Yapı ve Üretken Ekonomi," <https://twitter.com/tcbestepe/status/1255873053315272707?s=11>.
- CB. (2020b). April 30. "Koronavirüs Sürecinde Sivil Toplum Desteği," <https://twitter.com/tcbestepe/status/1255821830620950528?s=11>.
- CB. (2020). April 30. "Koronavirüs Sürecinde Bilimsel Gerçeklere Dayalı Çalışma," <https://twitter.com/tcbestepe/status/1255851967911530496?s=11>.
- CB. (2020d). April 30. "Koronavirüs Sürecinde Kurumlar Arası Koordinasyon," <https://twitter.com/tcbestepe/status/1255844486170771459?s=11>.
- CB. (2020e). April 30. "Koronavirüs Sürecinde Gelişmiş Dijital Hizmetler," <https://twitter.com/tcbestepe/status/1255836984590905344?s=11>.

CB. (2020f). April 30. “Koronavirüs Sürecinde Uluslararası İşbirliği ve Ortak Akıl,” <https://twitter.com/tcbestepe/status/1255829027631370241?s=11>.

Çapar, S. (2011). Kaymakam Adaylığına Giriş Süreci Üzerine Bir Değerlendirme, *Türk İdare Dergisi*, December 2011, Issue: 473, pp. 75-95.

Çapar, S. (2015). *Türkiye ve Fransa'da Neo-liberal Dönemde Mülki İdare*. TİAV Yayınları, Ankara.

Çapar, S. and Yayla M. (2019). “Türkiye” (Ed. Selim Çapar ve Mustafa Yayla) *Türkiye ve Komşu Ülkelerde Yönetim*, pp. 5-42, TİAV Yayınları, Ankara.

GAMER (Coordination Centre of Security and Emergency Management). (2020a), January 30. Main Page, <https://www.icisleri.gov.tr/gamer/>.

GAMER (2020b). Coronavirüs Salgını İle İlgili Bilgi Notları, GAMER, Ankara (Unpublished).

Ministry of Interior (2019). İçişleri Bakanlığının Yapısı ve Mülki İdare Çalışmayı – Workshop Report, TİAV Yayınları, Ankara.

Ministry of Interior (2020a). March 29. Main Page, <https://www.icisleri.gov.tr/>.

Ministry of Interior (2020b). Koronavirüs (Kovid-19) Salgını ile ilgili Genelgeler, İller İdaresi Genel Müdürlüğü, Ankara (Unpublished).

Ministry of Youth and Sports (2020). April 14. <http://www.gsb.gov.tr/HaberDetaylari/3/186992/84-yurtta-12-bin-912-vatandas-gozlem-altinda.aspx>.

İdarecinin Sesi (2020). Dünya Sağlık Örgütü (WHO) Çin’de Ortaya Çıkan ve Pek Çok Ülkeye Yayılan Koronavirüsü Pandemi Olarak İlan Etti, İdarecinin Sesi, March-April, Issue: 194, pp. 9.

IIGM (Ministry of Interior, General Directorate of Provincial Administration) (2020). March 29. <https://www.icisleri.gov.tr/illeridaresi/iller-idaresi-genel-mudurlugu-kurulus-ve-gorevleri2>.

Koca, F. (2020). April 29. “Press Relaease”, Haber Türk, e-gazete.

Ministry of Health (2020). March 29. https://grip.gov.tr/depo/saglik-calisanlari/ulusal_pandemi_plani.pdf.

Worldometers (2020). May 4. “Coronavirus,” <https://www.worldometers.info/coronavirus/>.